ERDOĞAN ÇINAR

ALEVİLİĞİN KÖKLERİ

Abdal Musa'nın Sırrı

5. BASKI

KALKEDON

KALKEDON

ALEVİLİĞİN KÖKLERİ

ERDOĞAN ÇINAR

“Aleviler belleklerini işgal etmiş asılsız bilgilerin hizmetinde olmaktan kurtulmakta pek mahir değiller, belki de bunu pek istemiyorlar. Çoğu zaman, ezberlerinin esaretinde, zihinlerini yormadan yaşamaktan büyük bir tembel keyfi alıyorlar. Daha güvenli bir yaşam arayışı ve kendilerini emniyette hissetmeye duydukları özlem, bu tembel keyfi ile birleşince, yıllar yılı büyük çabalarla devşirdikleri kendilerine huzur ortamı sağlayan yalanlarla vedalaşmak onlara yorucu ve gereksiz geliyor.”

ALEVİLİĞİN KÖKLERİ

ALEVİLİĞİN KÖKLERİ

ERDOĞAN ÇINAR

KALKEDON

Aleviliğin Kökleri

Abdal Musa'nın Sırrı

Erdoğan Çınar

Kalkedon Yayınları: 54
Adonis Kitaplığı: 9

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran

Kapak Tasarım: Ahmet Sungur

Kalkedon Yayınları
Balipaşa Caddesi, No 155A
Fatih-İstanbul
Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
Web: www.kalkedonyayinlari.com.tr e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Ceylan (Ahmet Uçar) Matbaası'nda basılmıştır
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi, No: 83, No: 317-318-319, Zeytinburnu/İstanbul.
Tel: 0 212 613 10 79

Birinci Basım 2008 (1500)
İkinci Basım 2008 (1500)
Üçüncü Basım 2009 (1500)
Dördüncü Basım 2010 (1500)
Beşinci Basım 2012 (1500)

ISBN: 978-605-5679-09-5

Bana dört çocuk verdi, kendisi beşinci çocuğum oldu. Ben de onlara katıldım, hep beraber büyüdük... Bu çalışmamı karıma ithaf ediyorum

Erdoğan Çınar: 1957 yılında Sivas'ın İmranlı ilçesinde doğdu. Orta öğrenimini 1976 yılında Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladı. 1982 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen İstanbul'da serbest mimar olarak çalışmaktadır. Yazarın Kalkedon yayınları tarafından yayımlanan "Aleviliğin Gizli Tarihi", "Aleviliğin Kayıp Bin Yılı", "Kayıp Bir Alevi Efsanesi", "Bahçe Bizim Gül Bizdedir" ve "Dergâhın Sırrı" adında beş kitabı daha vardır.

E-Posta: erdcinar@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

Pir Sultan'ım eydur, kalbimiz nurdur,
Erenler gözlüdür, inkârcı kördür
Gerçeğe giden yol kadimdir, birdir
Her tepe başında ayrı yol olmaz.

Pir Ṣultan Abdal

YAYINCININ ÖNSÖZÜ

Erdoğan Çınar ile tanışmamız *Birgün* gazetesi için hazırladığımız "*Aleviler Aleviliği Tartışıyor*" yazı dizisi için röportaj yapmamıza dayanıyor. O günlerde, Çınar'ın ilk kitabı "*Aleviliğin Gizli Tarihi*" kitapçı raflara henüz çıkmış ve büyük tartışmalar başlatmıştı. Çınar ile yaptığımız görüşme beni derinden etkiledi. Karşımda diğer Alevi araştırmacıların birçoğundan farklı, yabancı kaynaklardan, Bizans ve Ortodoks Kilisesi kayıtlarından Anadolu tarihinin izini süren ve tartışılmaz doğrular haline gelmiş, hâlihazırdaki çarpıtılmış bilgileri ayıklayarak tarihi tutarlı ve diyalektik bir bağlantı içinde açıklamaya çalışan bir araştırmacı vardı. Kendisiyle yaptığımız ve üç gün arka arkaya gazetede yayımladığımız söyleşi büyük ses getirdi. O röportaj onlarca internet sitesinde bilgimiz dışında yayımlandı ve birçok tartışmanın etrafında döndüğü klasik bir metin haline geldi. Gazetedeki yazı dizisini daha sonra kitaplaştırdık ve "*Aleviler Aleviliği Tartışıyor*" adıyla yayımladık.

O günlerde de bugünkü gibi Alevilik ile İslam bağlantısı tartışılıyor ve Aleviliğin üzeri İslamcı bir örtü örtünmek isteniyor ve Aleviliği Sünnileştirme çabaları bilinen mihrakların en üst katlarından yönetili-

yordu. Aleviliğin yeni bir "*karanlık çağ*" içine girmesi tehlikesi karşısında Erdoğan Çınar "*Aleviliğin adı Hz. Ali'den gelmez*" diyerek Aleviliğin kadim kökleri ile ilgili ilk ipuçlarını gün yüzüne çıkarıyordu. Tepkiler ve tartışmalar birbirini izledi. Bu arada "*Aleviliğin Gizli Tarihi*" klasik satış rakamlarını hızla aşarak bir "*bestseller*" haline geldi.

Erdoğan Çınar'ın anlattıkları bugüne kadar '*tartışılmadan kabul görmüş yaygın yanlışlar*' olarak beyinlerimizi işgal eden sanal tarih bilgilerini altüst ederek, aslında öğrendiklerimizin "resmi yalanlar" olduklarını, geçmişte devlet görevlileri eliyle kâğıda dökülmüş kayıtların sadece ve sadece egemenlerin tarihi olduğunu, bu mesnetsiz bilgilerin gerçekleri yansıtmak şöyle dursun, esası gözden kaçırmak üzere dizayn edildiklerini gösteriyordu. Bu coğrafyanın asıl tarihi; algılamamızı körelten kalın duvarların gerisinde, yoğun bir sis tabakasının altında kaybolup gitmek üzereydi.

Erdoğan Çınar tarihçi olmadığını, biraz "*Katiline âşık maktül*" yaratmak için yoğun çaba gösteren "*Alevi esnafları*"nın "*köpeksiz köyde değneksiz dolaşmalarından*" duyduğu rahatsızlıktan, en fazla da; bilip de paylaşmamanın ağır vebalini taşıyamadığından kendisini yazmakla hükümlü hissettiğini söylüyordu.

Onun kaleminden dökülenler duygu dolu bir tarih anlatımıydı. Her okuyanın anlayacağı, sade bir dille uzak geçmiş yeniden kâğıda dökülüyordu. Çınar Aleviliğin köklerine doğru uzanırken bir başka iş daha yapıyordu: Sadece Alevilerin tarihi değil, Anadolu'nun gerçek tarihi de onun anlatımıyla aydınlığa kavuşuyordu.

Erdoğan Çınar, "*Alevilğin Gizli Tarihi*" adlı çalışmasından sonra ardı ardına "*Aleviliğin Kayıp Bin Yılı*" ve "*Kayıp Bir Alevi Efsanesi*" adlı kitaplarını okuyucusu ile buluşturdu. Son olarak da elinizde bulunan kitabı hazırlayarak, Alevi tarihinin kayıp halkalarını tutarlı kanıtlarla teker teker birbirine eklemiş oldu. Bu dört kitapta yer alan bakış açısı Alevi araştırmacılığında "*yeni bir aşama*"dır. Artık hiç kimse, '*Alevilik budur*' diye, anlamsız, mantıksız, temelsiz, tutarsız, belgesiz ve çoğu zaman birbiri ile çelişik bilgileri önümüze süremeyecektir. Bu

çalışmaların Alevilik araştırmaları için bir milat, taze bir başlangıç oluşturduğunu düşünüyorum.

Erdoğan Çınar, "*Aleviliğin Gizli Tarihi*"nde gizemli bir öğreti olan Aleviliğin uzak uygarlıklarla olan akrabalıklarını ve Aleviliğin bünyesinde sakladığı sırları, ustaca ortaya koymakta, ikinci kitabı "*Aleviliğin Kayıp Bin Yılı*"nda Alevilerin Orta Çağ karanlığına karşı verdikleri, Divriği'de başlayıp, Orta Avrupa ve Güney Fransa'ya kadar uzanan mücadelelerini ve onların uzun sürmüş acılı gurbet yıllarını anlatmaktadır. Bu kayıp tarihin ardından Çınar, üçüncü kitabı "*Kayıp Bir Alevi Efsanesi*"nde binlerce yıl sürmüş mazlum Alevi direnişine ruhunu veren, Alevi sözlü geleneğinin kurucusu ve büyük ustası, Pir Sultan Abdal'ın gerçek yaşamına ışık tutmaktadır.

Elinizdeki metin kendi içinde bir bütün olmakla birlikte Çınar'ın önceki çalışmalarında ele aldığı konuları kapsamamaktadır. Bu araştırmanın derinliği ve misyonu, Çınar'ın diğer kitapları ile birlikte yorumlanması halinde daha yoğun olarak hissedilecektir.

Ben bir yayıncı olarak bu dört kitabın bir bütün oluşturduğuna inanıyorum. İnanıyorum ki bu dört çalışma birbirini tamamlayarak, Aleviliğin üzerindeki karanlık bulutları dağıtacak ve bu toprakların kadim halkının kendi tarihleriyle yeniden buluşmalarında yol gösterici olacaktır.

Kendi topraklarında yabancı gibi yaşamak zorunda bırakılmış bir kültürün yeniden doğuşuna tanıklık ediyoruz. Tanığı olduğumuz bu gelişmenin, bu toprakların üstünü örten, onu güneşsiz bırakan dinsel karanlığın yırtılmasına da katkı sağlamasını diliyorum.

Hakan Tanıttıran
Nisan 2008

BİRİNCİ BÖLÜM

ABDAL MUSA'NIN SIRRI

TOHUM TOPRAĞA DÜŞMEDEN

Beylerimiz elvan elvan üstüne
Ağlar gelir Şahım Abdal Musa'ya
Urum Abdalları postun eğnine
Bağlar gelir Şahım Abdal Musa'ya

Urum Abdalları gelir dost deyu
Giydikleri hırka ile post deyu
Hastaları gelir derman isteyu
Sağlar gelir Şahım Abdal Musa'ya

Meydanında dara durmuş gerçekler
Çalınır koç kurbanlara bıçaklar
Döğünür kudüm, açılır sancaklar
Tuğlar gelir Şahım Abdal Musa'ya

Her matem ayında kanlar saçarlar
Uyandırıp Hakk çerağın yakarlar
Demine hü deyip gülbenk çekerler
Nurlar gelir Şahım Abdal Musa'ya

İkrarıdır koç yiğidin yuları
Muhannedi çeksen gelmez ileri
Akpınar'ın, Yeşilgöl'ün suları
Çağlar gelir Şahım Abdal Musa'ya

Benim bir isteğim vardır, Kerim'den
Münkir bilmez evliyanın sırrından
Kaygusuz'um ayrı düştüm pirimden
Ağlar gelir Şahım Abdal Musa'ya
Kaygusuz Abdal

Akdeniz yalısında, Aydın illerinde, Fethiye'de, Antalya'da, Burdur ve Isparta'da, Adana, Urfa ve Maraş'ta, yukarıda; Malatya, Sivas, Çorum, Tokat, Yozgat, Niksar, Merzifon ve Ordu'da, Karesi yöresinde; Bursa, Çanakkale ve Edremit'te, Rumeli'de; Kırklareli, Tekirdağ, Edirne ve Filibe'de ve daha nice yerlerde, yükseklerde unutulmuş ya da ovada kendilerini unutturmuş nice Alevi köyleri vardır ki, buralarda binlerce yıldan bu yana her kışın gidişi ve her yeni baharın gelişi ile birlikte, büyük coşkular içinde bereket törenleri düzenlenir ve bereket ayinleri yapılır.

Düzde buzlar çözülürken, yükseklerde, çok yükseklerde; Hasan Dağı'nda, Yıldız Dağı'nda, Çengelli'de, Tekeli Dağı'nda, Toroslar'da, Kaz Dağları'nda, Erciyes'te ve Rodoplar'da daha karlar erimeye başlamadan, kuşlar ilk yumurtalarını vermeden, kuzular ana rahmine düşmeden, tohumlar toprağa karışmadan, Anadolu'da ve Balkanlar'da tüm Alevi köyleri doğanın uyanışına on bin yıldan beri sürdürdükleri gelenekle bir '*evvel bahar bayramı*' ile '*hoşgeldin*' ederler.

Zemheri derler, kış aylarının sonuna doğru kış uykusuna yatmış canlıların mahmurluğu sürerken henüz, Anadolu'nun ve Balkanlar'ın Alevi köylerinde tatlı bir heyecan, bir hareket başlar. Önce köyün yaşlıları bir araya gelirler, baş başa verirler, az biraz hal-hatır sorduktan sonra, vakur ve bilge bir edayla, söz birliği etmişcesine:

-Soğukları savuşturduk. Vaktidir, Abdal Musa'yı yapalım, derler.

'*Abdal Musa*' adını verdikleri bereket töreni ve bereket ayini için gün kararlaştırırlar ve Abdal Musa hazırlıklarını yürütmek üzere köyün ahalisinden kadınlı, erkekli yedi kişilik bir hizmetliler ekibi seçerler. Köyün yaşlıları tarafından atanan hizmetliler ekibine '*Abdal Musa'nın Askerleri*' denir. Abdal Musa'ya asker olmak, köy sakinleri için bir gurur kaynağı olur.

Hangi bölgede bulunurlarsa bulunsunlar, hangi ocağın talibi olurlarsa olsunlar, Arnavutluk'tan Hazar Denizi'ne kadar olan geniş coğrafyada tüm Alevi köyleri; tarım ve üreme mevsiminin başlangıcında, doğanın yeniden canlanışını, yaşamın çoğalmasını, toprak ananın kış sürecinde bağrında sakladığı hayatı yeniden filizlendirmesini, '*Abdal Musa aşkına*' ondan bolluk ve bereket dileyerek karşılarlar. Aleviler her yeni baharda, toprak ananın onlara zarif ve cömert davranması için Abdal Musa'yı vekil ederler, onu aracı tutarlar.

Her kışın sonunda tüm Alevi köylerinde düzenlenen bereket törenlerine '*Abdal Musa Lokması*' ya da '*Abdal Musa Aşı*' adı verilir. Abdal Musa adına düzenlenen bolluk ve bereket kutlamalarından sonra yapılan ayine de '*Abdal Musa Ayin-i Cemi*' denir.

Anadolu'nun binbir renk ve kokuyla donanmış, olağanüstü zengin florasının en sabırsız çiçeği çiğdemdir. Daha karlar erimeden çiğdem çiçekleri karın altından toprağı delerek gün yüzüne doğru yolculuklarına başlarlar. Bu yüzdendir ki Anadolu platosunda karların kalktığı yerler birdenbire çiğdemlerle dolar. Çiğdem çiçekleri Abdal Musa törenlerinin yegâne ziynetidir. Anadolu'ya '*evvel bahar*' çiğdem çiçekleri ile gelir.

Alevi köylerinde bereket törenleri, '*Abdal Musa'nın Askerleri*'nin iğde dallarından yaptıkları Tören Takı'nı çiğdem çiçekleri ile süslemeleri ile başlar. Kutlamalar '*Abdal Musa'nın Askerle-*

ri'nin ellerinde çiğdemlerle bezeli iğde dalları, kapı kapı dolaşarak evlerden '*Abdal Musa aşkına*'; zahire, hububat, yağ, tuz ve durumu müsait olanlardan para toplamaları ile devam eder. Ev sahipleri '*Abdal Musa'nın Askerleri*'ni izzet ile ağırlarlar. Onlara kurutulmuş meyve, pestil ve kuru yemiş ikram ederler. Sonra kilerlerindeki aşlık denilen çuval ya da tenekelerden bir kap ile '*Abdal Musa'nın Askerleri*'nin çuvallarına zahire, hububat, yağ ve benzeri yiyeceklerden koyarlar. Bunu yaparken son kabı tam olarak boşaltmazlar. Son kabın dibinde bıraktıkları az miktardaki yiyeceği '*bu Abdal Musa bereketi olsun*' diyerek tekrar geri kendi aşlıklarına dökerler. '*Abdal Musa'nın Askerleri*' de '*Abdal Musa kabul eylesin*' diyerek ev sahibine dua verirler.

'*Abdal Musa'nın Askerleri*' ayrılırken, ev sahibi onları avlu kapısına kadar yolcu eder. Son olarak evin sahibi evin avlusunda duran, kış aylarında '*bu odun da Abdal Musa'ya*' diyerek seçip kenara ayırdığı, en düz ve en kuru yakacak odununu '*Abdal Musa'nın Askerleri*'ne verir.

'*Abdal Musa'nın Askerleri*' köyün bütün evlerini gezdikten sonra topladıkları yiyecekleri köy meydanında açık artırma ile satarak paraya çevirirler. Evlerden toplanmış para varsa, yiyecek satışından elde edilen paraya katarlar. Yettiği kadar kurbanlık koç satın alınır. Köy meydanında kazanlar kurulur, kurbanlar tığlanır, köyün kadınları bir araya gelerek bütün köy halkına yetecek kadar etli bulgur pilavı yapılır.

Kazanlardaki et ve pilav kış aylarında köylülerin tek tek seçerek Abdal Musa için ayırdığı odunlarla '*Abdal Musa ateşi*' ile pişirilir.

Hazırlanan etli pilava '*Abdal Musa Lokması*' denir. Abdal Musa Lokması, perşembe günü hazırlanır. Perşembeyi cumaya bağlayan, Alevilerin kutsal gecesinde yapılan '*Abdal Musa Ayin-i Ce-*

mi'nde dağıtılır.

'*Abdal Musa Cemi*' birlik cemidir. Bu cemde delil '*ışık*' uyarılmaz. Bu ceme henüz yemin etmemişler (*ikrar vermemişler*) ve yol kardeşi (*müsahibi*) olmayanlar dâhil yaşlı, genç, bekâr, evli, çoluk çocuk -düşkünler hariç- tüm köylüler katılırlar.

Cem bir şölen havası içinde geçer. Dede önce küskünleri barıştırır, sonra sazlar kurulur, deyişler söylenir, semahlar dönülür ve lokmalar dağıtılır.

Alevi erkânı içinde Abdal Musa'dan başka adına kurban tığlanan, aş pişirilen ve Ayin-i Cem düzenlenen başka bir Alevi Ulu'su yoktur. Bu yönüyle Alevi yolu içinde Abdal Musa benzersizdir.

Abdal Musa adı Alevilerin gözünde; ana rahmine düşmüş taze bir cenin ve tohuma can veren ilk su damlası kadar azizdir. Bu erkânda inanılır ki, bire kırk veren başaklar, çifte kuzulu koyunlar ve gülen çocuklar onun yüzü suyu hürmetinedir.

Alevi inanışı içinde bolluğun, bereketin ve yeniden canlanışın piri olarak üstün bir konuma sahip olan Abdal Musa, aynı zamanda Alevi nizamının da son büyük kurucusudur. 13. yüzyılın ortalarında, Malya Ovası'nda yaşanan büyük Alevi kıyımından sonra dağılan Alevi erkânını ve ocak sistemini tekrar kurumlaştıran Abdal Musa'dır. Onun asıl önemi bu vasfından, Alevi yoluna yaptığı bu unutulmaz hizmetten gelir.

Malya Bozgunu

1240 senesi, Anadolu Alevileri'nin son bin yıl içinde yaşadıkları en talihsiz ve en uğursuz yıl oldu. O yılın ikinci yarısında Aleviler, Konya Sarayı'nın beklenmedik ihaneti ile sarsıldılar. Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev'in adamları, Amasya'da yaşayan Alevi mürşidi Baba İlyas'ın hayatına kastettiler. Ortada hiçbir sebep yoktu. Gül yüzlü mürşit Amasya Kalesi'ne sığınarak hayatını kurtardı. Mürşidin tehlikede olduğu haberi çabuk yayıldı. Anadolu tek bir vücut oldu kalktı yürüdü. Dedeler, babalar, dervişler, muhipler, talipler; ocaklarını, tekkelerini, dergâhlarını geride bırakarak tez elden Amasya'ya, mürşitlerine doğru yola koyuldular.

Olağanüstü bir yürüyüştü. Yollar insan kaynıyordu. Anadolu bir sel olmuş Amasya'ya doğru çağlıyordu. Yollara dökülmüş büyük kalabalıklar engel ve sınır tanımadan pirlerine doğru akıp gidiyorlardı. Önlerine çıkan Selçuklu ordularını önce Samsat'ta, Adıyaman-Gerger'de, Kâhta'da, sonra Malatya'da, Elbistan'da ve Sivas'ta peş peşe, defalarca bozguna uğrattılar.

Amasya önlerine geldiklerinde kara haberi duydular: Baba İlyas, güzel dost, ulu mürşit; Hıristiyan aristokratları tarafından pusuya düşürülmüş ve boğularak öldürülmüştü. Aleviler bu katlanılmaz felaket haberi ile birlikte Amasya önlerine mevzilenmiş büyük bir Selçuklu ordusuna saldırıp koca orduyu tarumar ettikten sonra Konya'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Bu defa önlerine Kırşehir'in kuzeydoğusunda, Seyfe Gölü'nün kıyısında, Malya Ovası'nda çok kalabalık bir birleşik ordu çıktı. İttifak ordusunun merkezinde zırhlı Frenk askerleri vardı. Sağ ve sol cenahlar Selçuklular, Araplar, Kürtler ve Gürcüler tarafından tutulmuştu. İttifak ordusunun askerleri tam donanımlıydılar.

Aleviler dört aydan beri savaş meydanlarındaydılar. Kavga-

nın biri bitmiş, on-on beş gün geçmeden diğeri başlamıştı. Aleviler, önceki kavganın yaralarını saramadan bir başka boğaz boğaza dövüşün içine düşmüşlerdi. Sevgi dinine inanmışlardı, savaşmak üzere eğitilmemişlerdi. Yorgundular. Evlerinden uzakta, her türlü tahkimattan yoksundular. Kışın önü görülmüş, soğuklar başlamıştı. Alevilerin üzerlerinde dört aydır çıkarmadıkları ince giysiler vardı. Ellerinde derme çatma silahlarla baş-açık, ayak-çıplaktılar. Aleviler, Malya Ovası'nda Orta Çağ Anadolusu'nun en donanımlı ordusuna yenildiler.

On üçüncü yüzyılda Anadolu'da İslamiyet'e karşı sonu gelmez düşmanlık güdüleri içinde ve devamlı çatışma halinde yaşayan Hıristiyanlar '*Arap dini*'ne karşı girişilen bir başkaldırıya karşı Müslümanlardan daha fazla telaş ettiler, daha fazla korku duydular ve onları durdurmak için Selçuklular'dan çok daha fazla çaba sarf ettiler. Alevi Mürşidi Baba İlyas, Hıristiyan asilzadeler tarafından pusuya düşürülerek boğuldu. Selçukluların bir türlü durduramadığı Babai kuvvetlerin önü Hıristiyan Frenk askerleri tarafından kesildi.

Büyük Babai Başkaldırısı'na şahit olmuş Hıristiyan papazı ve tarihçi Bar Hebraeus, bu ünlü kalkışmayı "*Arapların dinine karşı fena bir aykırılık hareketi*" olarak niteledikten sonra, Malya Savaşı'nın acı sonucunu ve bundan duyduğu memnuniyetini şu cümle ile dile getirdi: "*Bunlardan kadın, erkek, çocuk ve hayvan velhasıl hiçbir şey kılıçtan kurtulamadı ve böylece bir fitne bastırıldı*".[1]

Hıristiyan papaz Bar Hebraeus'un on üçüncü yüzyılda Anadolu'da, Hıristiyanlığın amansız düşmanı konumundaki İslamiyet'e karşı gelişen bir başkaldırıyı '*fitne*' olarak nitelemesi ve Alevi kalkışmasının önünü kesmek için tüm Hıristiyanların seferber olmaları; on üçüncü yüzyılda Alevilerin İslamiyet'ten daha çok, Hıristiyanlık için korku ve endişe kaynağı olduklarının tespiti bakımından önemlidir.

Aleviler Malya Ovası'nda semavi dinlerin ortak öfkesinden doğan işbirliğine mağlup oldular. Büyük katliam oldu. Çok cana kıyıldı. Öyle kan döküldü ki, ovadan süzülen kan Seyfe Gölü'ne kadar ulaştı. Seyfe Gölü'nün sazlıkları kızıla boyandı. Yaban kuşları ovadan yükselen insan iniltilerinden ürktüler. Kanatlarında kandan lekeler, uçup gittiler. O kış başka yerlerde kışladılar.

Savaşın üzerinden çok geçmeden Anadolu Platosu'na ilk karlar düşmeye başladı. Anadolu bozkırı zemherinin soğuğuna teslim oldu. Büyük katliamdan her nasılsa tenlerini kurtarabilmiş az sayıda derviş, mürit; yorgun argın, mecalsiz ve dermansız ayazda açıkta kalakaldılar. Çaresizdiler. Seyfe Gölü'nün göçmen kuşlarından da acizdiler. Gidecek yerleri, uçacak kanatları yoktu.

1240 yılının kışında Malya mağluplarının üzerlerine çok soğuklar düştü. Her zemheride bıyıklar buz içinde kalırdı. O yıl yürekler de dondu. Geride kalmış Alevi köyleri acılar içinde yalnız ve perişan kaldılar. Kar kapıları kapadı. Yollar geçilmez oldu. Gidenler geri gelmemişlerdi. Bir haber bile yoktu. Alevilerin her parçası ayrı bir yerde kalmıştı. Alevi yolu bozulmuş, erkân dağılmıştı. Yaralar kanıyordu. Zaman, her zaman olduğu gibi yine zalimden yanaydı.

Havada, derviş sabrını bile tüketen bir yılgınlık, uçsuz bucaksız bir hayal kırıklığı vardı. Umutlar buz kesmişti. Alevi bacılarının insanüstü dirençleri ve kadın metaneti tam da o yıkılmış, kararmış günlerde ortaya çıktı. Büyük bozgundan geride kalanların içini ısıttı.

Derviş hırkaları içinde, kısa saçlı Alevi bacıları o zor günlerde, tekkelerini, dergâhlarını ve zaviyelerini terk etmediler. Hatta terk edilmiş, ıssız kalmış mabetleri de sahiplenerek hayata döndürdüler. Ancak kadın doğasının gösterebileceği bir özveri ile yokluk ve zorluk içerisinde, ocakları ve mabetleri çekip çevirdiler. Yollarını şaşırmış çaresiz dervişler bu dergâhlarda; tüten bir baca ve bir kap sıcak çorba buldular.

Karacahöyük Dergâhı

Karacahöyük, Malya Ovası'nın güneyinde kalır. O unutulası, akıllardan çıkmaz felaketin yaşandığı savaş alanına kuş uçuşu 30 km mesafededir. Büyük bozgunu takip eden günlerde, burada bulunan eski bir Alevi mabedine kendi halinde, gösterişsiz bir derviş geldi. Çarpışmalarda kardeşini kaybetmişti. Üzgündü. Hayli zayıflamıştı. Bitap haldeydi.

Gelecek kuşaklarda Hacı Bektaş Veli adı ile ünlenecek olan bu derviş, Karacahöyük Dergâhı'nın yönetimini elinde tutan '*Anadolu Bacıları*' tarafından şefkat ile karşılandı, itina ile ağırlandı. Hatun Ana (*Kadıncık Ana ya da Kadın Ana olarak da bilinir. Bu metinde Kadın Ana olarak anacağız*) adı ile bilinen dergâhın '*Pir Bacısı*' ona ihtimam etti. Hacı Bektaş, kalan ömrünü bu dergâhta tamamladı. Karacahöyük'te, alçak gönüllü ve münzevi bir yaşam sürdü. Keramet sahibiydi. Pek çok sırra sahipti. Hakka yürümeden önce taşıdığı tüm sırları, vakıf olduğu bilgeliği, Karacahöyük Dergâhı'nm Pir Bacısı'na, Kadın Ana'sına devretti.

Karacahöyük Dergâhı, Malya bozgunundan sonra Hacı Bektaş başta olmak üzere kıyımdan kurtulabilmiş; bozkırın ayazında yalnız ve umutsuz kalmış pek çok mürşide ve dervişe kapılarını açtı, son günlerinde onlara rahat ve olabildiğince huzur verdi.

Malya Ovası'nın mağlupları, canlarını katliamdan kaçırabilenler, koca bir erkânın yok oluşuna ve nice ocakların sönüşüne tanıklık ettiler. Savaştan sonra kalan kısa ömürlerinde keder hiç eksik olmadı. Dağarcıklarındaki bilgileri, kerametlerini ve emanetlerini; aç, susuz, yaralı ve yorgun sığındıkları Karacahöyük Dergâhı'nın Pir Bacısı'na bırakarak bu yeryüzünden göçüp gittiler. Hüzün dolu son bir çaba ile Alevi sırlarının, sonsuzluğun boşluğunda kaybolup gitmesinin önüne geçtiler.

Malya bozgunu yaşandığında Abdal Musa henüz doğmamıştı. Abdal Musa on üçüncü yüzyılın son çeyreğinde Antalya yakınlarında, Toros Dağları'nın eteklerinde dünyaya geldi. Çocukluğu; kaybettiği babasının, kocasının ve çocuğunun acısını bir türlü içinden söküp atamamış Alevi kadınlarının ağıtları, feryatları içinde geçti. Bazen birinci elden, bazen ikinci elden dinlediği, talan edilmiş hayatların hikâyeleri ile kavruldu. İlk gençlik yılları ile birlikte çocukluğunun geçtiği yerlerden ayrıldı. Abdal oldu. Büyük acılar altında mahsur kalmış bir coğrafyada yıllarca dolandı. Savaştan sonra yok olmaya yüz tutmuş Alevi yolunun izlerini sürdü. Bıkmadan, usanmadan Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi dergâhlarını ve tekkelerini gezdi. Bir büyük yıkımdan kurtarılmış ne varsa özenle bir araya getirdi. Yangın yerinden çiçekler topladı.

Abdal Musa'nın, memleketine dönmeden önceki son durağı Kapadokya'daki Karacahöyük Dergâhı oldu. Karacahöyük Dergâhı, on dördüncü yüzyıl başlarında, eski görkemli günlerinden hayli uzak bir görünüm içindeydi. Dergâh, '*Anadolu Bacıları*' (*Bacıyan-ı Rum*) adı verilen Anadolu'nun ünlü kadın örgütlülüğü tarafından binbir fedakarlıkla, canla başla ayakta tutulmaya çalışılıyordu.

Abdal Musa, aradığını uzun süre kaldığı Karacahöyük Dergâhı'nda buldu. Burada, usulden olmamakla birlikte, dergâhın '*Pir Bacısı*' onu -Tarikat Kapısı'ndan- kendisine muhip aldı. Ona el verdi. Abdal Musa Karacahöyük'te önce muhiplikten derviş oldu. Sonra erenler sınıfına katıldı. İnsanı Kâmil (*olgun insan*) sayıldı. Abdal Musa, Karacahöyük Dergâhı'nda erkân içinde, hakikat mertebesine ulaştı.

Alevi Bacıları ve onların önderleri Kadın Ana, -bu yolun en çok çile çekenleri ve felakete dayanma gücü en yüksek olanlar- kadın önsezisi ile Abdal Musa'ya güvendiler. Karacahöyük Dergâhı'nın binlerce yıllık mirasını ve Malya bozgunundan kurtulmuş ve Karaca-

höyük Dergâhı'nda misafir kalmış dervişlerden on yıllar boyunca derlenip bir araya getirilmiş savaş sonrasının acılı hasadını, kısaca Alevi yolunun sırlarını ve Aleviliğin kutsal emanetlerini Abdal Musa'ya, bu yetenekli ustaya teslim ettiler. Aleviliği o yüzyılın koşullarında daha güvenli gördükleri başka bir coğrafyaya yolcu ettiler.

Abdal Musa, uzun sürmüş arayışlarının nihayetinde Karacahöyük Dergâhı'nda Alevi yolunun temsil hakkını ve temsil hakkının nişanı olan üç parça kutsal emaneti (*Kara Sancağı, Sarı Âlemi ve Mermer Çerağlığı*) Kadın Ana'dan devir aldıktan sonra Toroslar'ın eteklerine, doğduğu topraklara geri döndü. Burada, Antalya'nın güney batısında, bin yıldan beri kapıları kapalı duran, viran olmuş çok eski bir Alevi dergâhını yeniden ihya etti. Alevilik on dördüncü yüzyılda Toroslar'da ve Akdeniz yalısında Abdal Musa'nın hünerli ellerinde yeniden ayağa kalktı. Antalya'nın batısında, halen yürümekte olan bu dergâh halen Abdal Musa'nın adı ile anılır.

Âşık Paşazade (1393-1491), on beşinci yüzyılda kaleme aldığı '*Osmanoğulları'nın Tarihi*'nde, Alevi sırrı hakikatlerinin Anadolu'nun orta yerinde unutulmuş bir dergâhta, on üçüncü yüzyılın meczup ve yorgun dervişlerinden devşirilip, dergâhın belleğindeki sırlarla cem edilmesinin ardından, bir sonraki kuşağın bu usta örgütçüsü ve kuramcısına aktarılmasının hikâyesini şu sözlerle nakleder:

"*Anadolu'ya gelen dört grup insan vardır. Biri Anadolu Gazileri (Gaziyan-ı Rum), biri Anadolu Ahileri (Ahiyan-ı Rum), biri Anadolu Abdalları (Abdalan-ı Rum), birisi de Anadolu Bacılarıdır (Bacıyan-ı Rum). Hacı Bektaş Sultan, bunların arasında Anadolu Bacıları'nı tercih etti ki, o da Hatun Ana'dır.*"

"*Hacı Bektaş; sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczup bir dervişti. Şeyhlik ve müritlikten uzaktı. Abdal Musa derler, bir derviş*

vardı. Hatun Ana'nın muhibbi idi. O zaman da şeyhlik ve müritlik fazla yoktu. Tarikat silsilesi de bulunmuyordu. Hatun Ana, onun (Hacı Bektaş'ın) üstünde bir mezar yaptı. Geldi Abdal Musa bir nice gün burada kaldı".[2]

Abdal Musa, Aleviliğin yetiştirdiği son büyük dahi oldu. O, on dördüncü yüzyılda Aleviliği; korku, zulüm ve telaş altında çekildiği köşelerden çıkarıp yeniden hayata döndüren, yaşadığı yüzyılda dağılmış, perişan halde bulunan, Alevi ocaklarını yeniden biçimlendirendir. Bu sebeptendir ki, '*Alevi Erkânı*' olarak tanımlanan, Alevi sosyal hayatını ve inanç kurumlarını düzenleyen formların ve kuralların bütünü ondan başlayarak bugüne değin '*Abdal Musa Erkânı*' olarak anılagelmiştir.

BİR IŞIK MÜRŞİDİ

İnsan nur-i kadimdir.
Hasta değil hekimdir.
Sen dahi insan isen
Anla bu esrareden

Işık olan bu yolda
Can ile baş oynatır
Sen dahi ışık isen
Bakma gel kenarlardan
Kaygusuz Abdal

Alevi erkânının kurucusu ve son büyük üstadı Abdal Musa; Pir Sultan Abdal, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve benzeri diğer Alevi mürşitleri gibi çok sayıda araştırmaya konu olmamıştır. Onun hakkında şimdiye kadar yapılan az sayıda araştırma, onun tarihi kişiliğini ve misyonunu ortaya koymaktan çok uzak, ciddiye alınması mümkün olmayan son derece sığ ve çoğunlukla da art niyetli olduğu her satırından belli olan metinlerdir. Abdal Musa'yı olabildiğince gözlerden uzakta ve anlaşılmaz bir bulanıklık içinde tutabilmek, bunun yapılamadığı durumlarda da, onun kimlik bilgilerini ve yaşam öyküsünü karartmak, Abdal Musa'yı Türk-İslam sentezinin tornasından çıkmış sanal bir hikayenin içine oturtmak, araştırmacıların (!) başlıca amacı oldu.

Abdal Musa'nın içine atıldığı yapma tarihin yazıcıları '*Abdal Musa Velâyetnamesi*'nde yer alan Abdal Musa'ya ait bir nefesin iki dizesini tahrif ederek işe başladılar.

Musa Tur'da durup münacat eyler
Neslimiz sorarsan asıl Hoy'danız

Başta Abdurrahman Güzel, Atilla Özkırımlı, Abdülbaki Gölpınarlı, S. Nüzhet Ergun ve Ahmet Yaşar Ocak olmak üzere pek çok isim bu uydurma dizelerin peşinden gittiler ve bu tahrip edilerek asıl anlamından çok uzaklara düşürülmüş dizeleri dayanak yaparak, Abdal Musa'nın aslen Azerbaycanlı olduğunu ve Azerbaycan'ın Hoy şehrinde dünyaya geldiğini öne sürdüler. Uydurma olduğu sonradan ortaya çıkacak olan yukarıdaki dizeleri de iddialarının kanıtı olarak sundular. Abdal Musa'nın kendi vatanında, uzaklardan gelmiş bir yabancı gibi gösterilmesi, (*Burada asıl amaç Abdal Musa'nın temsil ettiği geleneğin Anadolu'ya dışarıdan geldiği iddiasına temel hazırlayabilmekti.*) onlara bir hareket alanı doğurdu, bir çıkış kapısı oldu. Abdal Musa'nın yaşam öyküsü üzerinde buradan başlatılan tahrifatın ikinci adımında Abdal Musa'ya kendi yapay senaryoları ile uyumlu bir etnik gömlek giydirdiler, boynuna da hiçbir zaman mensubu olmadığı bir inancın paftasını astılar. Abdal Musa'yı başka bir amacın adamı, inanmadığı bir dinin misyoneri olarak takdim ettiler.

Hoyrat ellerin müdahalesine uğramadan Fransa'da bir kütüphanenin raflarına sığınmayı başarabilmiş bir '*Abdal Musa Velâyetnamesi*' nüshasından alınan bir kopya, birkaç el değiştirdikten sonra 2005 yılında araştırmacı İsmail Kaygusuz'a ulaştı ve onun tercümesi ile yukarıdaki dizelerin tahrif edilmemiş hali ortaya çıktı. Ve görüldü ki bu dizeleri ile Abdal Musa doğum yeriyle ile ilgili bilgi

vermemekte, Alevi inanışının temeli olan '*varlığın birliği*' kavramına vurgu yapmaktadır.

Musa durup biz münacaat eyleriz
Neslimiz sorarsan aslı HÜ'deniz

Hü ve *Hakk*, sözcükleri Alevi terminolojisinde aynı anlama gelen ve yaradılışın/varoluşun zamana ve mekâna inmeden önceki halini tanımlayan sözcüklerdir. Bu nefesi ile Abdal Musa aslının Hakk olduğunu, kendisinin Hakk'tan geldiğini ifade etmektedir.*

Elimizde bulunan ve on altıncı yüzyılda kopyasından kopya edilmiş '*Abdal Musa Velâyetnamesi*' nüshalarında, bolluğun ve bereketin piri büyük Alevi kuramcısı, Alevi örgütlenmesinin son büyük ustası Abdal Musa'nın kimliği hakkında ilk bakışta hiçbir bilgi verilmez. Aksine, daha *Velâyetname*'nin ilk satırında '*Hakk onun (Abdal Musa'nın) aziz sırrını kutsasın*' denilerek, gizemli bir cümle ile Abdal Musa'nın kimlik bilgilerinin sorgulanmasının önüne geçilir.

Abdal Musa Velâyetnamesi'nin iç sayfalarında da Abdal Musa'nın geçmişini yok etmeden, kem gözlerden kaçıran ustaca yazılmış bölümler vardır.

Abdal Musa Velâyetnamesi'nde anlatılır ki; bir gün Abdallar'dan biri merak etti:

'*Acaba bu Sultan (Abdal Musa) ne soydandır?*'

diye sordu.

---

* '*Hakk'tan gelme*' ya da, '*Hakk'la Hakk olma*' ünlü sufi Hallac-ı Mansur'un katline sebep olan, '*enel Hakk/ben Allahım*' deyiminin bir başka söyleyiş biçimidir.

Orada bulunan diğer Abdallar bu soruya:

'-Biz bu Sultan'ın ötesini sormayız. Sadece onun dualarının aşıkıyız.'

dediler.

Abdallara bu vesile oldu ve gönül evinde onu öğrenmek istediler. Abdal Musa Sultan duydu ve şu nefesi deyiverdi.

Kim bilir biz ne sırdanız
Ne bir zerre oddan, ne hod sudanız
Bizim hususumuz marifet söyler
Biz Horasan mülkündeki babdanız

Ali oldum adım oldu bahane
Güvercin donunda geldim bu hana
Abdal Musa oldum geldim cihana
Arif anlar biz nice sırdanız' [3]

Velâyetname'de yer alan bu nefesiyle Abdal Musa, kendi aidiyet bilgilerini merak eden müritlerine, güneşin/ışığın yerindeki (*Horasan*) yüksek kapıdan geldiğini, bir sırrı olduğunu ve sırrını ancak arif olanların anlayabileceğini söylemekle yetinir.

Abdal Musa'nın kendi soy ağacı ve geçmişi hakkında, yaşadığı dönemde ona en yakın olanlara bile açık ve anlaşılır bilgiler vermekten kaçınmış olması bir ihtimaldir. Bir başka ve daha büyük bir olasılıkla, bu bilgiler Abdal Musa'nın yaşadığı dönemde sır değildi ve herkes tarafından biliniyordu. *Abdal Musa Velâyetnamesi*'nin yazıya geçirildiği, ya da elimizdeki nüshanın aslından kopya edildiği, büyük sıkıntıların ve acıların yaşandığı Aleviliğin eziyetli çağlarında bu sırların açıkça yazılmasından imtina edilmiştir.

Bizleri Abdal Musa'nın -*Velâyetname*'nin yazıldığı çağda ve bugün- mistik bir buğu perdesinin gerisinde tutulmuş aidiyet bilgilerine ulaştıracak anahtar sözcük *Abdal Musa Velâyetnamesi*'nin satırları arasında gizlidir.

Yine, *Abdal Musa Velâyetnamesi*'nde rivayet edilir ki; üzerine gönderdiği askerlerinin geri dönmeyip, derviş olup dergâhta kalmaları üzerine Teke Beyi, Abdal Musa'ya düşman olmuştur. Bunu duyan Teke Beyi'nin veziri, Teke Beyi'ne gider ve Abdal Musa'yı kastederek şöyle der:

'- *Emret Sultanım, ben gideyim o Işığı huzura getireyim.*'[4]

Teke Beyi'nden olur aldıktan sonra askerleri ile Abdal Musa'nın dergâhını basan Vezir, Abdal Musa'ya seslenir.

'- *Çık **Işık**, padişahın yanına gideceğiz. Suçlusun*'.[5]

Teke Beyi'nin veziri her defasında Abdal Musa'ya '*Işık*' adı ile seslenir. Onu Işık olarak isimlendirir. '*Alevi Erkânı*'na son şeklini ve kendi adını veren Abdal Musa, kendi kitabında '*Alevi*' olarak değil '*Işık*' olarak tanımlanmıştır.

Abdal Musa'nın kitabının (*Abdal Musa Sultan Velâyetnamesi*) sararmış tozlu sayfalarında '*Alevi*' sözcüğüne hiç rastlanılmaz. *Abdal Musa Velâyetnamesi*'nde yalnızca bir yerde, Abdal Musa'nın müritlerine söylediği nefesinde '*Ali*' adı geçer.

'Ali oldum adım oldu bahane
Güvercin donunda geldim bu hana
Abdal Musa oldum geldim cihana
Arif anlar biz nice sırdanız'[6]

Abdal Musa Velâyetnamesi'nde yer alan Abdal Musa'nın bu nefesinde Abdal Musa, sırrını '*Ali*' adının altına gizlediğini ve '*Ali*' adının aslında yalnızca '*bir bahane*' olduğunu anlaşılır ve kesin bir dille ifade etmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere, yine *Velâyetname*-'de, çok açık bir biçimde nakledilmiştir ki; Abdal Musa, bir '*Işık İnsanı*', bir '*Işık Mürşidi*'dir.

Kendi yaşadığı yüzyılda '*Işık Mürşidi Abdal Musa*' olarak ünlenen ve '*Işık erkânı*'nı yeniden kurumlaştıran kişi olan Abdal Musa, birkaç yüzyıl sonra Işıklar üzerine yoğunlaşan mezalimle birlikte tebdil-i kıyafet ederek '*Alevi Mürşidi Abdal Musa*' oldu. Kurduğu erkân da, kendisi de zulüm ikliminde '*bir bahane*' ile '*Ali*' adının ardına gizlenerek yürüdü bugüne geldi.

'*Gözlüye gizli yoktur*' Alevi sözlü geleneği içinde sıkça tekrar edilen bir özlü Alevi deyişidir. Bu cümle ile Aleviler, simgeler içine saklanılarak kör kalabalıkların talanından kaçırılmış Alevi sırlarının, görmesini bilen gözler için meçhul olmadığını ifade ederler. Aleviliğin yazılı kaynaklarında ve Alevi sözlü geleneğinin içinde simge dili kullanılması, erkân gereğidir ve usuldendir. Usule uygun olarak simge dili ile yazıya dökülmüş olan *Abdal Musa Sultan Velâyetnamesi*, taşıdığı sırları her türlü kötü niyetten kaçırmakta usta olduğu kadar gizemlerini ehil ellere açmada son derece istekli, gizliliklerini dikkatli okuyucu ile paylaşma konusunda da hayli cömerttir.

Abdal Musa Sultan Velâyetnamesi ne zaman kim tarafından kaleme alındı bilinmiyor. Elimizde bulunan, kopyadan kopya edilmiş nüshaların asıl ile aralarında farklar var mı yok mu? Bu konuda tahminde bulunmak hayli zor. Muhakkak olan şu ki; *Velâyetname*'nin bugüne ulaşmış kopyadan kopya edilmiş el yazmalarında, Abdal Musa'nın geçmişi bir yandan özenle sır edilip gizlenmiş, bir yandan da gerçeğe ulaşmak isteyenler (*arif olanlar*) için önemli ipuçları ile donatılmıştır. Yazarın '*hem kimse tarafından bilinme-*

sin, hem de kaybolmasın' tavrı ve uslübu *Abdal Musa Sultan Velâyetnamesi'*nin yoğun güvenlik endişesinin hakim olduğu çok meşakkatli ve çok sancılı bir zaman diliminde yazıya geçirildiğini göstermektedir.

*Velâyetname'*yi kaleme alan Abdal Musa Dergâhı'nda yetişmiş, Abdal Musa'nın müridi olduğundan şüphe edemeyeceğimiz isimsiz yazar; arzu edilen amaca ulaşmış ve sırrı kaybetmeden saklamada mutlak başarı sağlamıştır. Abdal Musa'nın sırrı onun hünerli kalemi ile '*yazılmadan yazılmış ve kimselere bildirilmeden*' yüzyıllar sonrasına, bugüne taşınmıştır.

Abdal Musa bir başka nefesinde;

Kimse bilmez bu dünyada sırrımı
Ta ezelden çağırırım Hü deyu[7]

diyerek temsil ettiği geleneğin başlangıcının '*ta ezel*'den geldiğini ve sırrını bu dünyada kimsenin bilmediğini ifade eder. Önceki sayfada aktarılan nefesinde de sırrını ancak arif olanların anlayabileceğini dile getirmiştir. Onun sırrına ulaşmak için bir '*arifler yolculuğu*'na ihtiyaç vardır.

Abdal Musa'nın kimliğinde saklanan sır yalnızca onun sırrı değil, aynı zamanda bugün adına Aleviler dediğimiz o mazlum topluluğun da sırrıdır. Abdal Musa'nın adı ile ifade bulmuş ve '*ince yol*'dan yürütülerek bugüne taşınmış Alevi sırrına ulaşmak için yapılacak '*arifler yolculuğu*'nda Teke Beyi'nin vezirinin Abdal Musa'yı tanımlamak için kullandığı o gizemli '*Işık*' sözcüğü bu yolculuğa çıkanların önüne düşen ilk aydınlıktır.

Alevi sırrına erişmek gayesi ile '*arifler yolculuğu*'na çıkanların ufkunu aydınlatacak ikinci ışık hüzmesi bir ünlü Alevi dörtlü-

ğünden etrafa yayılır.

Hararet nardadır sacda değildir.
Keramet baştadır tacda değildir.
Her ne arar isen kendinde ara.
Kudüs'te Mekke'de Hac'da değildir.

Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen bu ünlü Alevi deyişi; kendisini kendi doğasının, kendi coğrafyasının dışında arayanlar için söylenmiştir. Aleviliği Kudüs'te, Mekke'de, Kerbela'da ya da Necef Çölleri'nde aramanın sonu gelmez beyhude bir uğraş olduğunun, Hünkâr'ın dilinden ifadesidir.

Bir türlü cevaplandırılamamış sorularımıza doğru cevaplar bulabilmemiz, ancak uzak çöllerde sürdürdüğümüz köklerimizi bulma çabalarına son vererek kendi coğrafyamızda yaşanmış, bir büyük serüvenin, Işık halkının uzun soluklu macerasının izini sürmemiz ile mümkün olabilecektir.

Aleviliğin iyice soluklaşmış hafızasında sakladığı sır aslında bu coğrafyanın da sırrıdır. Bu toprakların köşe-bucak saklanmış gerçek tarihi, bu toprakların '*dini ve sosyal mülkiyeti*' olan Alevi/Işık halkının tarihi ile birlikte başladı. İlerleyen sayfalarda görülecektir ki; Aleviler Anadolu'da geçen beşeri zamanın her diliminde bulundular. Onlar, bu yaşlı coğrafyada yaşanan her olayın tanığı çoğu kez de yaratıcısı ve sebebi oldular. Tarihi yazdılar ama yazılı tarihte kendilerine yer bulamadılar.

Son iki yüzyıla gelinceye kadar, kuşaktan kuşağa, bir bin yıldan başka bir bin yıla, aynı tutku ve aynı heyecanla aktarılmış bu yazılmamış tarih, bu büyülü dünya, bu olağanüstü rüya, baktığımız her nesnede, adımımızı attığımız her yerde, duyduğumuz her sesin içinde karşımıza çıkıyor. Ancak yalanlar ortasında bütün duyularımız sa-

katlanmış, hiçbir şeyi algılayamıyor, duyamıyor ve göremiyoruz.

Bir yanda, geçmiş anıların ağırlığını ve sorumluluğunu taşımaktan yorulmuş bir halkın bezgin ve inkârcı tavrı, öte yanda uzak geçmişte güvenlik nedeni ile yapılmış simgesel gizlenmeyi fırsat sayan sözde aydınların çabaları, üst üste binerek duyularımızı köreltmeye devam ediyorlar. Bu toprakların hafızası hoyratça sıfırlanıyor, kendi geçmişimiz algılayamayacağımız kadar uzaklara kaçırılmış durumda. Abdal Musa adı bizi kendimize bağlayan zincirin sağlam kalmayı becerebilmiş belki de en son halkasıdır. Bu çalışma; son halka da kopmadan evvel, kendi tarihimize giden doğru yolu ortaya koyma, doğru perspektifi okuyucu ile buluşturma umudu ile yapıldı. Cümlelerdeki sabırsızlığın, telaşın ve heyecanın sebebi; çok geç kalınmış olma olasılığından duyulan ağır endişedir.

IŞIK ERKÂNI

Ölçüsüz spekülasyonlar, uydurma belgeler ve asıl nüshalar üzerindeki tahrifatlarla ortadan kaldırılmaya çalışılan Abdal Musa'nın yeniden kurumlaştırdığı '*Işık Erkânı*', hayatın bütün alanlarına müdahale eden, geniş katılımlı bir kardeşlik örgütlenmesiydi. Katılımcılarının sosyal yaşamlarını düzenleyen ve onları üstün amaçlara hizmet için eğiten bu örgütlenmenin iki büyük amacı vardı.

1- Işık erkânının ilk amacı, asıl misyonu ve varlık sebebi, insanlığın uzun geçmişinde biriktirdiği ya da başka bir kaynaktan insanlığa aktarılmış olan kadim bilgileri (insanlığın gizli sırlarını) semboller içine saklayarak, iyi yetişmiş, yetkin, donanımlı ve erdemli bireyler aracılığı ile sonraki kuşaklara aktarılmasını temin etmekti.

Işık erkânı mensuplarının ömürlerini adayarak, gerektiğinde canlarını vererek koruma altına aldıkları ve büyük bir gizlilik içinde sonraki kuşaklara aktardıkları bilgiler, sıradan

basit bilgiler ve batıl dogmalar değil, evrenin ve yeryüzünün uzak geçmişi ve insanlığın, bu gezegen üzerindeki serüveni ile ilgili çok önemli ve kaybolmaları durumunda bir daha ulaşılmaları mümkün olmayan sırlardı.

Bu örgütlenme içinde, herkese her bilgi verilmez, bilgi ancak yetkin olana, hak ettikçe ve hak ettiği kadar aktarılırdı ki değeri bilinebilsin. Kolay ulaşılan ve ehil olmayan elde toplanan bilginin değerini bulamayacağı, amacından uzaklaşıp ya heba olup gideceği ya da zalimin elinde kötüye hizmet edeceği düşünülürdü.

*Örgütlenme içinde gizli sırlar kuşaktan kuşağa olgun insanlar tarafından aktarılırdı. Işık toplumunda '**olgun insan**' (insan-ı kâmil) olmak, bireylerinin önüne ulaşılması gereken üstün hedef olarak konulmuştu. Olgun insan olmak, Işık insanı için yaşamın ütopyasıydı.*

*2- Işık erkânının ikinci büyük amacı, topluluk üyesi '**can**'ların sosyal yaşamlarını '**sevgi**'yi esas alarak düzenlemekti. Yemin vererek topluluk içine katılan herkes asgari ölçüde sevgi toplumu içinde yaşamanın gereklerini yerine getirmek zorundaydı. Erdemli olmak toplumun tüm fertleri için olmazsa olmaz bir yasaydı.*

Topluluğun geniş tabanı, bir yemin töreni (*ikrar cemi*) ile topluluğun kurallarına ve disiplinlerine uymaya söz verip, topluluğun geniş bahçesine alınmış eli, dili ve beli bağlı olarak yaşayan yeminli yurttaşlardı. Talipler adı verilen yeminli yurttaşlar kendi köylerinde, şehirlerinde yaşarlar, topluluğun rutin ibadet törenlerine (*Ayin-i Cem*) katılırlar, sürekli olarak mürşidin, pirin, dedenin kutsal gücünün denetiminde olurlardı.

Abdal Musa'nın yeniden kurumlaştırdığı Işık erkânında, '*ışık/nur*' yaradılışın öncesi, sonrası ve kendisi olarak kabul edilirdi. Abdal Musa'nın ehil olan müritlerine sırası geldikçe '*talim ve tembih*' ettiği Işık inancının ana hatları özetle şunlardı;

- Alemde bulunan her nesnenin kaynağı kendi kudretinden fışkırıp yayılan ulu bir nurdur/ışıktır (Nur-u Kadim).

- Nur-u Kadim'den (Zat-ı Mutlak ya da Şah-ı Merdan olarak da adlandırılır) dağılıp yayılan kudret (ruh-enerji) milyarlarca yıl sürmüş bir yolculuktan sonra, bir yıldızdan, bir yıldıza geçerek güneşe gelmiş ve güneşten yeryüzüne inmiştir. İnsanın temeli, Nur-u Kadim'den kopup güneşte toplanan bu kudrettir. Güneş Nur-u Kadimden kopan kudreti yeryüzüne aktarandır. Yaradılışın kaynağının bilinebilen, görülebilen, seçilebilen yüzüdür. Tüm canlar, güneş vasıtasıyla nurdan hasıl olmuştur, asılları ışıktır/nurdur.

Alevi sözlü geleneği içinde bu inanış çok çeşitli biçimlerde ifade edilmiştir.

Hakk-ı Tala nura tecelli kıldı
O nurdan payımı aldım da geldim.

(*Ulu gerçeklik/Kadir olan mutlak varlık- ışığı görünür kıldı. O ışıktan payımı aldım da geldim*)

- Nurdan koparak evrenin dört kuvvetinin denetiminde, kozmosta vücut bulmuş yaşam formlarının içinde en mükemmel olanı insandır. İnsan, olağanüstü maceralarla süslü varoluş sürecinin sonunda yeryüzünde açmış nadide bir çiçektir. O yüzden yaradan (Nur-u Kadim, Zat-ı Mutlak) en görünür ve en müstesna hali ile insanda gizlidir.

- İnsanın canı sonsuz kudrettir, asla kaybolmaz. İnsanın teni ölür, canı (ruhu) ölmez. Aslolan candır. Can, kaynağını başlangıcı ve sonu olmayan ilahi kudretten aldığı ve onun bir parçası olduğu için doğal olarak ölümsüzdür. Yoktan var olmamıştır bu nedenle yok da olmaz. Can geldiği kudret kaynağına geri dönünceye kadar kesintisiz bir devinim içinde bin bir değişik formda kendisine yeni yaşam alanları bulur ve yeniden doğuş döngüsü içinde, sürekli bir bedenden diğer bir bedene transfer olur.

- Bu biçimden biçime geçişlerin nihayetinde, 'her şey aslına rücu edecektir' ilahi yasası işleyecek ve evrende bulunan tüm varlıklar ve yaşam biçimleri gibi insan da geldiği asıl kaynağa dönerek kendisini sonlandıracaktır.

- Evrende bulunan her şey parçalara ayrılmış tek bir bütündür. Yaratan, bu bütünün tamamı, yaratılanlar da bu bütünün parçalarıdırlar. Yaratan, yaratılmış olan varlıkların uyum içinde birliğidir. O ulu nurdan (ışık) koparak alemlere yayılmış, evreni oluşturmuş her nesne o yüce varlıktan bir parçadır ve ondan ayrı değildir.

- İlahi kudretin içinde büyük ve küçük yoktur. Yaratan, yaratılmış olanın içinde zaten vardır.

İnsan da tüm diğer yaşam biçimleri gibi kozmosun içinde kozmosun tüm niteliklerini içinde barındıran bir mikrokozmostur. En büyük, en küçükte gizlidir.

- Yaratan yaratılmışların dışında her şeyi denetleyen, yargılayan, ödüllendiren ve cezalandıran bir üstün irade değildir.

Varlık birdir ve varlığın esası sevgidir. Varlığı yaratan ve yaratılanlar olarak ikiye bölmek ve bir parçayı diğer parçaya üstün ve amir tutmak, yaratılışın esasını, onu ayakta tutan sebebi anlamamaktır. Varlıkta ikilik gütmektir ki, bu da o ulu hikmete karşı gelmektir.

- Yaradılış zıtlıkların ve tamamlayıcı güçlerin dinamik uyumu ile dengede durur. Yaradılışı birbirinden uzak, ayrı parçalar halinde ama birbirleriyle uyum içinde ve bir bütün olarak tutan güç, en küçük canlı hücreden, en büyük gök adası kümelerine kadar varlığın tüm parçalarını çekip çeviren ilahi döngüdür. Ayin-i Cem içinde pervanelerin döndükleri semahlar bu sonsuz ritmi tasvir ederler.

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN ANA'NIN ÜLKESİ

LUVİLER/ALUVİLER

"Tarih bilimi Güney ve Batı Anadolu'da Luvilerden daha önce yaşamış ve uluslaşmış halkın, Luvi dilinden daha önce konuşulmuş bir dilin varlığını asla saptayamamıştır."[8]

Bilge Umar

Hititler, Anadolu'da M.Ö. 2000'li yıllarda ortaya çıktılar ve burada M.Ö. 1650-1200 yılları arasında Orta Anadolu merkezli büyük bir imparatorluk kurdular. Hititler, hükümranlıkları süresince ödünsüz yöneticiler ve çok çetin savaşçılar olarak ünlenmiş olsalar da onların, yönetimi altında tuttukları topraklarda yaşayan yerli halkların kendi kültürlerini ve inançlarını özgürce sürdürmelerine özen göstermek gibi çok zarif bir vasıfları vardı. Hitit Devleti Eski Çağ Anadolusu'nda, çağının çok ilerisinde, gelişmiş bir hoşgörü imparatorluğu idi. Hitit toprakları üzerinde yaşayan Anadolu'nun eski halkları, başta Luviler (*Luwiler*) olmak üzere, Hattiler ve Palalar (*Balalar*) Hitit idari ve askeri yönetimi altında sınırsız bir kültür ve inanç özgürlüğü içinde yaşamlarını sürdürdüler.

Anadolu'da Hitit çağından günümüze ulaşan belgelerin pek çoğu, Hititlerin '*Nasili*' adını verdikleri kendi dillerinde ve çivi yazısı ile yazılmıştı. Yapılan kazılardan elde edilen bulgular, Hititler'in

eski ve yeni krallık dönemleri boyunca dinsel metinlerde, kimi mühürlerde ve anıt kitabelerinin tümünde, başlangıçta bilim çevreleri tarafından yanlış olarak Hitit hiyeroglifi olarak tanımlanan bir yazı daha kullandıkları ortaya çıktı. Daha sonra bu yazıda kullanılan dilin Luvi dili olduğu dolayısı ile kullanılan yazının da Luvi diline ve Luviler'e özgü bir yazı olduğu anlaşıldı. Luvi dili ve Luvi hiyeroglif yazısı üzerindeki çalışmalar ilerledikçe görüldü ki; Luvi yazısı Anadolu kaynaklı metinlerde kullanılan en eski yazı ve Hint-Avrupa dil ailesinden olan Luvi dili Anadolu'da kullanılan en eski dildir.

Luviler'in kutsal saydıkları, sembollerle ifade edilen, hiyeroglif yazısı, Luvi dilindeki hecelere karşılık gelen stilize edilmiş resimlerden oluşan fonografik bir yazıydı. Bu kutsal yazı, Anadolu'da Hitit egemenliğinden 2000 yıl önce kullanılmaya başlandı ve Hitit çivi yazısının Anadolu'da kullanımı sona erdikten 700 yıl sonra da yazılıp okunmaya devam etti.

Anadolu dışında pek çok coğrafyada da konuşulan Hint-Avrupa dilinin bu coğrafyalarda ortaya çıkışının, M.Ö. 2000'lerden sonraki zamanlarda olduğu biliniyor, bu da bu dil grubunun o bölgelere Anadolu'dan yayıldığını gösteriyor. Dil bilimciler, Luvi dilinin sadece Anadolu'da değil tüm yeryüzünde konuşulan en eski Hint-Avrupa dili olduğu konusunda fikir birliği içindeler.

Hint-Avrupa dilini konuşan ilk ulus olan Anadolulu Luviler, Anadolu'nun da bilinen en eski halkıydılar. Arkeolog Firuzan Kınal; Mersin, Hacılar ve Alişar kazılarından elde edilen bulgulardan yola çıkarak, Anadolu'da M.Ö. 6.000 yıllarında ortaya çıkan, bakırtaş çağı kültürünü yaratanların Luviler olduğu tespitini yapıyor.(9) Bilge Umar, Firuzan Kınal'a şu cümlelerle katılıyor. "*Batı Anadolu ve Güney Anadolu arkeolojik buluntularının Luvi sayılması asıldır, aksi kanıtlanmadıkça onlara Luvi gözüyle bakmak zorundayız. Çünkü bir defa daha söyleyelim, Batı ve Güney Ana-*

dolu'da Luvi kültüründen daha eski hiçbir yerli kültür, hiçbir yerli dil şimdiye kadar saptanabilmiş değildir."[10]

Bilge Umar'a göre "*Türkiye'nin ilk halkları içinde, bıraktıkları kültür mirası yönünden en önemlisi Luviler'dir.*"[11] Umar, bu sözüne kanıt olarak, Muğla yöresinde 130'u aşkın, Fethiye-Antalya arasında 60, Burdur-Isparta yöresinde 75, Antalya ovasında 16, İçel ile Adana bölgelerinde 90, Konya-Karaman bölgesinde 32 olmak üzere Luvi dilinden ya da bu dilin ardılı dillerden gelen 400'den fazla tarihsel yer adı verir.[12]

Hitit İmparatorluk sınırları içinde ve tüm Anadolu'da kültür ve sanat alanında Luviler çok etkiliydiler. Luviler Eski Çağda Anadolu'da; sosyal hayatın, inancın ve sanatın omurgasını oluşturdular. Anadolu'da gelecek bin yıllarda da silinmeyecek izler bıraktılar. Anadolu'nun bilinen en eski halkı olan Luviler, bilinmeyen zamanlardan başlayıp bugüne kadar uzanan en geniş zaman diliminde Anadolu'yu kesintisiz olarak etkisi altına alan en baskın kültürün yaratıcıları oldular.

Luvi uygarlığının bir başka yetkin araştırmacısı Sefa Taşkın; "*Çok eski bir geçmişin çocukları olan Luviler'in dili, kültürü, Anadolu ve insanlık için taşıdıkları önem, uzun zamanlar yöneticilerin dikkatini çekmedi... Luviler adı verilen halkın yalnız Anadolu'nun değil insanlığın derin geçmişiyle ilgili önemli gizler taşıdığı günümüzde yeni yeni ayırt ediliyor*"[13] diyor ve ardından bu kadim Anadolu halkını şu şiirsel cümlelerle anlatmaya devam ediyor.

"*Afganistan'ın Kandahar kentinden tutun İspanya'nın Kordabası'na, Orta Asya'nın Semerkântı'ndan Kuzey Karadeniz'in Odessası'na kadar Anadolu coğrafyasını merkez alan bir çevre içinde birçok kent, dağ ve ırmak adı Luvi dili ve kül-*

türüyle bağdaşıyor."

"*Bugün Anadolu'nun küçücük derelerinde, akıntılı ırmakların vadilerinde, az yükseltili tepelerinde, koca dağlarında, denizi içine almış küçük koylarında, eski kentlerinde, daha nice Anadolu mekânında, koydukları adlarla yaşıyorlar*".

"*Luvi halkı hep var olan ama sesi duyulmayan bir anıt gibidir. Anadolu'da hâlâ yaşayan tanıklarıdır tarihin*".[14]

Çok parlak, ışıltılı, gizemli ve sessiz Luvi uygarlığı bugüne kadar yeterli düzeyde aydınlığa kavuşturulamamıştır. Bir teze göre Luviler, Anadolu'ya çok eski bir geçmişte Asya içlerinden geldiler. Son dönemlerde ortaya atılan ve güçlü dayanakları olan bir diğer görüşe göre de Luviler insanlığın başlangıcından beri Anadolu'da yaşıyorlardı. Onlar, Anadolu'da var olmuş ilk insanlardı. Bu topraklarda ilk ateşi onlar yakmış, taşa ilk biçimi onlar vermiş, toprağı ilk onlar ekip biçmiş, tekerlek ilk defa onlar tarafından kullanılmıştı.

Anadolu'da bugün dahi annelerin çocukları ile kurdukları ilk sözlü iletişimin '*bebekçe*' kelimeleri Luvi dilinden gelmedir.

anni: anne
pati: adım
atti: dışarısı
tatiş: baba

Dil, bir çırpıda söylenebilen ve zorlanmadan akılda kalan kolay sözcüklerle başlamışsa eğer, bebeklerin ilk telaffuz ettikleri, onları konuşma ile buluşturan en zahmetsiz kelimeler dilin doğmasına da başlangıç oluşturmuşlarsa; Anadolu'da insanlığın dile gelme-

si Luviler ile başladı diyebiliriz.

'*Luwi*' (*Luvi*) Hitit ve Luwi dillerinde '*Işık insanı*' demektir. Bu kelimenin kökü olan '*Lu*' ya da '*luw*' sözcüğü de Luwi dilinde '*ışık, pırıltı*' anlamına gelmekteydi. Bu sözcük pek çok dilde ışık, ışıldamak, aydınlanmak anlamlarına gelen kelimelere başlangıç oluşturdu.

Likya dili: Lu(w) (ışık), Hitit dili: Lukk (aydınlanmak), Latince: Lux (ışık), Ermenice: Luys (ışık), İngilizce: Light (ışık), Fransızca: Luire (ışıldamak), Almanca: Licht (ışık)

Luvi dilinde başında '*A*' olan sözcüklerin, bu '*A*' ihmal edilerek söylenmesinin çok yaygın bir kullanım olduğunu ifade eden Bilge Umar, "*Türkiye'deki Tarihsel Adlar*" *adlı çalışmasında;* "*Ben, sözcüğün Luwi dilinde yalnız Lu biçiminde değil Alu/Allu biçiminde de kullanıldığı kanısındayım*"[(15)] diyor. Buradan hareketle '*Luvi*' sözcüğünü başındaki '*A*'yı ihmal etmeden yazacak olursak karşımıza '*Işık İnsanı*' karşılığı olarak çok tanıdık bir kelime çıkar: '*Aluvi*'.

'*Abdal Musa Velâyetnamesi*'nde Alevi yolunu yeniden kurumlaştıran Abdal Musa'nın '*Işık*' olarak tanımlanması ve on altıncı yüzyılın son çeyreğine kadar Alevilerin Osmanlı ülkesinde '*Işık Taifesi*' olarak anılmış olmaları, '*Alevi*' sözcüğünün '*Işık insanı*' anlamına gelen Luvi kökenli '*Aluvi*' sözcüğünün ardılı bir kelime olduğu ihtimalini kuvvetlendirir.

Eski Çağın Luvileri ile günümüz Alevileri arasında -ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan- şimdiye kadar fark edilmemiş ya da kasıtlı olarak gözlerden uzak tutulmuş kuvvetli tarihi bağlar gün yüzüne çıktıkça; '*Alevi*' sözcüğünün, küçük bir ses değişikliği ile Türkçe'ye uyarlanmış '*Aluvi*' kelimesinin ardılı olduğu bir ihtimal

olmaktan uzaklaşarak kesinlik kazanır. Görünen odur ki; '*Aluvi*' sözcüğü dört bin yıllık uzun ve oldukça sancılı bir yolculuktan sonra dilden dile geçerek ve çoğu zaman da köşe bucak saklanarak kendisini bugünkü Türkçe'ye taşırken pek değişmeden, hemen hemen aynı kalmayı başarmıştır.

Luvi sözcüğü bu gizemli halka Hititler tarafından verilmiş bir isimdi. Bilge Umar "*Bu halkın kendisine Luw insanı, Luw halkı dediğinin hiçbir belirtisini bilmiyoruz*"[(16)] demektedir. Işık insanları kendilerini bir başka isimle tanımlıyorlar, kendilerine '*Mada*' ya da '*Amada*' diyorlardı. Mada ya da Amada sözcükleri Luvi dilinde '*Ma'nın Halkı*' anlamına geliyordu.

Bilge Umar '*Ma*' sözcüğün anlamını şöyle açıklıyor; "*Luwi dilinde 'Ana' anlamına gelen 'Ama' sözcüğünün baştaki (A) olmadan kullanılan çeşitlemesi.*"[(17)] '*Ma*' Luvi dilinde '*ana*' demektir. Ve '*Ma*' Anadolu'nun bilinen en eski '*Kadın Ana*'sıdır.

Eski Çağda, Kadın Ana'nın halkı Luviler (*Işık insanları*), Anadolu'nun dört bir yanına dağılmış özerk yapılara sahip, büyük bölümü '*Ma*'ya adanmış '*dergâh-devlet*'lerin kutsal otoritesi altında yaşıyorlardı. Kuzey Suriye'den Akdeniz ve Ege kıyılarına kadar Anadolu'nun her yanında yaygın olarak bulunan Işık dergâhları, birbirlerine saygıda kusur etmeyen ve genellikle aralarında yumuşak bir hiyerarşi bulunan bağımsız birer güçtüler. Hitit yönetim biçiminin temeli de '*kutsal ve dokunulmaz*' statüleri güvence altına alınmış '*dergâh-devlet*'lerin koordinasyonuna dayanıyordu.

Eski Çağın Luvi yaşamında kadınlar ve erkekler birbirine paralel ve birbirinden iki ayrı dini ve sosyal kurum oluşturmuşlardı. Luviler erkek sosyal ve dini yaşamının ruhani liderine '*Adra*' adını vermişlerdi. Kadın örgütlenmenin önderine '*Ma*' diyorlardı. Luviler varoluşun ve yaşamın kaynağı olarak niteledikleri kadına büyük saygı gösteriyorlardı, anaerkil bir toplum yapısına sahiptiler. Bu nedenledir ki '*Ma*' adı Luvi sosyal hayatında ve inanç dünyasında her

zaman baskın oldu ve sonsuz hürmet gördü.

Luviler '*Ma*'nın adını dağlara, ovalara, şehirlere ve ülkelere verdiler. Yüzlerce tarihsel coğrafyayı onun adı ile andılar. '*Ma*' adına şehirler inşa ettiler. En görkemli mabetlerini ona adadılar. Onun ismini taşıyan devletler kurdular. Kendileri de '*Ma*' adına yüceltilmiş mabetlerin, kentlerin ya da devletlerin her koşulda sadık ve vefalı vatandaşları oldular. '*Ma*'ya olan bağlılıklarını her şeyin üstünde tuttular.

'*Ma/Kadın Ana*' Anadolu coğrafyasının en eski ve en kutsal sözcüğüdür. Anadolu'nun en köklü halkına isim olmuş bu gizemli sözcüğün hayli soluklaşmış izleri üzerinden zamanda geriye doğru yapılacak yolculuk bizleri Aleviliğin gerçek köklerine götürecektir.

KADIN ANA'YA ADANMIŞ ŞEHİRLER

Helen ve Latin kültürlerinin Anadolu'yu işgalinden önceki çağlarda Anadolu'nun kültür ve sanat hayatı ve inancı tüm ülkede yaygın olarak faaliyet gösteren çok sayıda Işık dergâhı tarafından biçimlendirilmekteydi. Anadolu halkları bu dergâhlar etrafında kümelenmiş topluluklar halinde yaşıyorlar, dergâhların yönetimini elinde tutan mürşitlerin kutsal gücünün korumasında ve yönetiminde dergâha hizmet veriyorlardı. Bu dergâhlara bağlı olarak yaşayan, dergâhın müritleri ve talipleri kendilerini '*Ma*'nın (*Kadın Ana'nın*) halkı' olarak tanımlıyorlardı. '*Ma/Kadın Ana*'nın halkı '*Ma/Kadın Ana*' ya da '*Kadın Ana*'nın eşi '*Adra/Pir Baba*' adına yüceltilmiş Işık mabetlerinin yakın çevresinde kümelenmişlerdi.

Hititler döneminden başlayarak Işık dergâhlarının yakın çevresinde yaşamın çoğalması ve artan nüfus ile birlikte Işık misyonları giderek '*dergâh-devlet*'lere dönüştüler. Başlangıçta '*Ma*' ya da '*Adra*' sözcüklerinden türetilmiş, aynı kökenden gelen Luvi adları

ile isimlendirilen bu yerleşimlerin bazılarının adları sonraki zamanlarda Helen ve Latin etkisi altında kısmi değişikliğe uğradılar.

Luvi dilinde Kadın Ana anlamına gelen '*Ma*' sözcüğü Anadolu'da pek çok tarihsel dergâh-devlet, yerleşim yeri, hisar, dağ, nehir ve benzeri isim içerisinde karşımıza çıkar. Anadolu'da '*Ma/Kadın Ana*'ya atfedilmiş, '*dergâh-devlet*'lerden, Alevi/Işık kimliğini -açıkça ya da gizlice- tüm zamanlarda kesintisiz olarak sürdürmeyi başarabilmiş olanlar şunlardır;

- Komania (Çanakkale)
- Komana (Tokat-Kazova)
- Komana (Adana-Tufanbeyli)
- Komama (Antalya-Burdur arasında Kızılkaya)
- Vanesa (Hacıbektaş)
- Kommagene (Adıyaman)

Yukarıda sayılan '*Ma/Kadın Ana*' adına vakfedilmiş bu misyon yerleşimlere verilen isimler, '*Kadın Ana*'ya bağlılık ya da aidiyet anlamları taşıyan Luvi kökenli sözcüklerdi. (*Luvi dilinde, Komana ve Komania; Kutsal Ana'nın ülkesi, Komama; Kutsal Ana'nın halkı, Vanesa; Ana Kraliçe, Kommagene: Kutsal Ma ülkesi anlamlarına gelmektedir.*)

Hitit İmparatorluğu döneminde Hitit federasyonunun çatısını oluşturan Kadın Ana adına kurulmuş Işık misyonları, '*kutsal ve dokunulmaz*' idiler. Kutsal bir gücün denetiminde ve yönetimi altında yaşayan yeminli yurttaşlar topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz dergâh-devletler, Hititler'in M.Ö. 1200 yılından hemen sonra bilinmeyen bir nedenle tarih sahnesinden çekilmelerinin ardından Helen ve Roma dönemlerinde kendilerini yeni koşullara uyarlayarak on beş yüzyıl daha varlıklarını, sosyal statülerini ve ayrıca-

lıklarını korumayı bildiler.

Yukarıda sayılan altı dergâh-devletten dördü MS birinci yüzyılda yaşamış Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon'un gezi notlarında kaydedilmiştir. Strabon'dan edindiğimiz bilgiler anılan dergâh-devletlerin birinci yüzyıla kadar varlıklarını ve güçlerini koruyabildiklerini göstermektedir. Strabon'un seyahatnamesinde sözünü ettiği dört dergâh-devletin ikisinin büyüklükleri, etkileri ruhani güçleri hakkında detaylı sayılabilecek bilgiler bulunur.

Kapadokya Komanası

Strabon'un gezi notlarında adı geçen '*Ma/Kadın Ana*'nın halkının yaşadığı birinci Işık şehri (*Komana*) Maraş-Elbistan'ın batısında, Tufanbeyli ilçesinin kuzeyinde, Şarköy sınırları içinde, bugün ancak harabeleri seçilebilen, toprak altından henüz günyüzüne çıkarılamamış bir eski çağ şehridir. Strabon Anti-Toroslar üzerindeki bu Işık şehrinin '*Kadın Ana (Ma)*'ya atfedildiğini şu cümlelerle nakleder;

"*Bu Anti-Toroslar'daki derin ve dar vadilerde, Komana ve buradaki halkın 'Ma' dediği Enyo Mabedi bulunur. Burası önemli bir kenttir. Halkını çoğunlukla dindar kişiler ve mabette yaşayan hizmetliler (hierodouloslar: talipler-dervişler) oluşturur.*"

"*Hieros (pir) mabedin ve hizmetlilerin ruhani başkanıdır. Ben orada konuk olduğum zaman bunların sayıları, kadın erkek karışık altı binden fazlaydı. Ayrıca mabedin geliri, Hieroslar (pirler) tarafından kullanılan önemli bir de arazisi vardı.*"[(18)]

Strabon'un Kapadokya Komanası olarak adlandırdığı bu Işık şehrinin; Maraş, Akçadağ, Elbistan, Pazarcık ve Tufanbeyli arazilerini içine alan geniş topraklarında bugün, Alevi ocak ve aşiretlerinden olan Sinemiller, Alhaslılar ve Kürecikliler yaşıyorlar. Yakın zamana kadar Alevi erkânının çok canlı olarak yürütüldüğü anılan Alevi ocaklarının merkezleri aynı coğrafyada, Kapodokya Komanası'nın yakınlarında, şimdilerde ıssız kalmış köylerdeydi.

Tokat Komanası/Kazova

Strabon'un gezi notlarından varlığını öğrendiğimiz dört büyük Işık şehrinden ikincisi olan '*Tokat Komanası*', Tokat-Almus yolunun üzerinde, Tokat'ın dokuz kilometre kuzeydoğusunda, bugün Hamamtepe ismi ile bilinen höyüğün olduğu yerdeydi. Strabon bu Işık şehri hakkında şunları yazar: "*Şimdi Komana kalabalık bir kenttir ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir. Tanrıçanın (Ma/Kadın Ana) 'eksodosu' zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki bir yemine uyarak daima orada yaşarlar, tanrıça (Ma/Kadın Ana) onuruna kurbanlar keserler*".[19]

Evliya Çelebi, on beşinci yüzyıl başlarında Tokat'ta, Kadın Ana'ya adanmış dergâh-devletin arazisi üzerinde yedi adet Alevi-Bektaşi dergâhının olduğunu nakleder. (*Açıkbaş Dergâhı, Hıdırlık Dergâhı, Çöreği Dergâhı, Gajgal Dede Dergâhı, Sünbüllü Baba Dergâhı, Gömsek Baba Dergâhı, Taşoluk Dergâhı*) Evliya Çelebi'nin yaşadığı yüzyılda kayda geçtiği Alevi dergâhları içinde bugüne ulaşan yok. Bu dergâhlardan Çöreği Dergâhı, Komana'nın harabeleri üzerinde fiziki varlığını kısmen sürdürüyor. Burası Tokat

ve civarındaki genç Alevi kızların gelinliklerini giymeden önce mutlaka ziyaret ettikleri bir yer. Ma/Kadın Ana'nın gelinlik kızları, bu harabeye dönmüş Kadın Ana dergâhının yıkıntıları arasında; doğurganlığın sembolü Kadın Ana'dan bolluk içinde bir yuva ve sağlıklı bebekler için '*nasip*' dilemeye devam ediyorlar.

Tokat'taki Komana Işık şehrinin bulunduğu coğrafyada bugün Hubyarlı, Anşa Bacılı, Siraçlı Aleviler yaşıyorlar. Tokat il sınırları içinde ve çevre illerde yaşayan Alevilerin bağlı bulundukları Hubyar Abdal Dergâhı, Hamamönü Höyüğü'nün kuzeyinde, tenha dağların arasında, yüksekte bir yerde konuşlanmış. Belli ki son iki bin yılın ağır zulmünden kaçıp ıssızın korumasına sığınmış. Tokat-Almus'ta Tekeli Dağı'nın 2400'üncü metresinde, kuş uçmaz kervan geçmez bir yükseklikte Hubyar Abdal Alevi Dergâhı, geçmişi ile tüm bağlarını koparmış ve hafızasını tümü ile yitirmiş de olsa, büyük mabetten arta kalmış çok küçük bir parça olarak hâlâ zamana direniyor.

Hubyar Abdal Dedesi Hıdır Temel, Hamamönü'nden başlayarak kuzeye doğru uzanan eski dergâh-devletin yerleşim alanının büyüklüğünün sekiz-on kilometre çapında olabileceğini ifade ediyor. Hıdır Dede "*Yaşlıların ifadesine göre Komana'dan yaklaşık on kilometre uzaktaki Omala'ya kadar damdan dama atlayarak gidilirmiş*" diyerek tahminini, bölge halkı tarafından kuşaktan kuşağa aktarılmış bir söylenceye dayandırıyor.[20]

Strabon'un bölgeyi gezdiği ve izlenimlerini kaleme aldığı MS. birinci yüzyılda '*Komana*' olarak adlandırılan bu ilkçağ kenti, eskiçağ Hitit belgelerinde '*Kirzuwatna Kummannisi*' adı ile anılmaktadır. '*Kummanni*' kentin adının Luvi dilindeki bir başka söyleyiş biçimidir. '*Kummanni*' sözcüğü içinde '*Ma/Kadın Ana*'nın saf, lekesiz ve temiz olduğuna da vurgu yapılmaktadır.

'*Kirzuwatna*' eskiçağda Komana/Kummanni kutsal kentini

çevreleyen geniş coğrafyanın adı idi. Almus ile Turhal arasında Yeşilırmak Vadisi boyunca uzanan bölge bugün, Kazova olarak anılır. Kazova, '*Kirzuwatna*' sözcüğünün evrile-çevrile Türkçeleşmiş biçimidir.

Vanesa ya da Hacıbektaş

Strabon anı-gezi notlarında bir üçüncü '*dergâh-devlet*'den daha bahseder ki bu '*dergâh-devlet*' Ouenesa'daki, Morimene'de idi. Strabon'un Quenasa olarak Helen diline uyarladığı bu yerin adı, Hıristiyanlık öncesi kayıtlarda Vanesa olarak geçer. Vanesa, Luvi kökenli bir kelime olup, '*Ana Kraliçe*' anlamına gelmektedir. Luvi adı taşıyan ve kökleri kuşkusuz Luviler'e kadar uzanan ve isminden '*Kadın Ana*'lar tarafından yönetilen bir '*dergâh-devlet*' olduğunu tahmin edebildiğimiz Vanesa-Morimene, bugün Aleviliğin en büyük mabedi sayılan Karacahöyük'teki Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın ta kendisidir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda eskiçağdan başlayan ve bugüne kadar uzanan tüm tarihi tabakalaşmaları ve dergâhın uzak geçmişinin izlerini gözlemlemek mümkündür. Bugün müze olarak kullanılan Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın '*Pir evi*'nde cam bir teşhir dolabı içinde sergilenen dergâh mührü bu dergâhın kaybolmuş bir Alevi uygarlığına kadar uzanan aidiyet bağını ortaya koyar. '*Pir evi*'nin girişinde sağda ve solda sıralanmış on iki velinin mezarları üzerindeki kalın kireç tabakaları ile örtülmüş semboller Hıristiyanlık öncesi dönemlere aittirler. Hıristiyanlık öncesi Anadolu inanışlarını genel bir tanımlamayla '*pagan*' olarak niteleyen A. W. Hasculuk '*Bektaşilik Tetkikleri*'[21] adlı araştırmasında bu dergâhta '*Seklan*' adında bir velinin türbesinin bulunduğunu kaydeder.

Strabon bu dergâhın yılda yüz '*talanton*'luk bir gelir sağlayan

verimli ve kutsal bir arazisi bulunduğunu ve sürekli olarak üç bin dervişi bulunan bu dergâhın diğer iki komana şehri ile benzerlikler gösterdiğini, ancak ruhani liderinin hiyerarşik olarak diğer iki Komana şehrinin dini liderlerinden (*Arhiereus: Mürşit*) sonra geldiğini ifade eder.[22]

Resmi tarih yazınında bu dergâhın 1240 yılından sonra kurulduğu, kurucusunun da Hacı Bektaş Veli olduğu öne sürülür. Aleviliğin toplumsal belleği olan Alevi sözlü geleneği içinde, temeli olmayan bu tarih tezine pek itibar edilmez. Alevi geleneği içinde Hacı Bektaş Veli, Karacahöyük Dergâhı'nın (*mülkün*) kurucusu değil dirilteni, canlandıranı (*ihya edeni*) olarak kabul edilmektedir..

Hamdülillah gören çeker mi yası
Pirim Bektaş Veli mülkün ihyası
Nur-i Cemalettin hasların hası
Pervane olyarin kulu turnalar

Pervane (Sıtkı Baba)

1240 yılı sonbaharının sonunda Hacı Bektaş Veli, aç-susuz ve yorgun argın Karacahöyük Dergâhı'na sığındığında, dergâh tıpkı dört bin yıl önce Luviler'in zamanında olduğu gibi Kadın Ana'nın yönetiminde, kadın dervişlerin komün hayatı yaşadıkları bir kadın bacılar dergâhı idi.

Komama-Kızılkaya

Strabon'un gezi notlarında yer almayan, Komama (*Kutlu Ananın Halkı*) adını taşıyan bir başka dergâh-devlet de Antalya'nın Kuzeyinde, Antalya-Burdur otoyolunun orta yerinde, Kızılkaya Beldesi'nin batısındaki Ürkütlü Köyü'nün iki km doğusundaydı.

Bu '*dergâh-devlet*'ten günümüze ulaşan kalıntılar Şeref Höyüğü'nde kalın bir toprak tabakasının altında gün yüzüne çıkarılacakları günleri beklemektedir.

Abdal Musa, Karacahöyük Dergâhı'ndan (*Vanesa'dan*) ayrıldıktan sonra Antalya ile Burdur arasındaki bu eski dergâh-devletin yıkıntılarının yanı başında, kendi adı ile anılan ünlü Alevi dergâhını kurdu. Abdal Musa, elinde asa, sırtında çuldan aba, baş açık yalın ayak Anadolu'yu karış karış gezdikten sonra, Karacahöyük'teki Kadın Ana'nın himmeti ile kuşağında '*Nur-i Velayet*' ve heybesinde '*Kutsal Emanetler*' ile bu eski mabedin olduğu yere; Pisidya'ya geldi. Unutulmaya yüz tutmuş, adı sadece eski çağ seyyahlarının gezi notlarında ve Hıristiyan konsillerinin '*öfkeli ve lanetli*' kayıtlarında kalmış, tarumar olmuş, ancak yıkıntıları seçilebilen ulu bir ışık dergâhına yeniden hayat verdi, onu eski görkemli günlerine döndürdü.

Abdal Musa ile başlayan ve kısa süren mutluluk çağının ardından aynı bölgede vücut bulan Osmanlı zulmüne karşı ilk örgütlü başkaldırı Komama antik şehrinin yıkıntılarının arasında ortaya çıktı. Osmanlı mezaliminin bölgeyi etkisi altına almasıyla kendisini savaş meydanlarına süren ünlü Alevi Mürşidi Baba Tekeli, Kızılkaya/Komama doğumluydu.

Kommagene-Adıyaman

Kommagene dergâh-devletinin adı, Strabon'un gezi notlarında dört yerde geçer. Strabon Kommagene hakkında bilgi verirken bu dergâh-devletin Kılikya'nın kuzeyinde yer aldığını ve doğu sınırının Toros Dağları'na kadar uzandığını not düşmekle yetinir.

Kommagene dergâh-devletine ait Adıyaman'ın Kâhta ilçesi

sınırları içinde kalan Nemrut Dağı'nın 2150. metresindeki, boyları on metreyi bulan büyüleyici heykellerin ilk farkına varan Alman yol yapım mühendisi Karl Sester oldu. Karl Sester 1881 yılında Bağdat demiryolu yapım çalışmaları nedeni ile bölgede bulunduğu sırada, Bako adında bir köylüden Kâhta, Nemrut Dağı'ndaki harikulade heykellerin varlığını öğrendi. Ardından Bako ile Nemrut'un zirvesine tırmanan Sester, karşılaştığı manzara karşısında şaşkınlığa düştü. Bu başdöndürücü yükseklikte gördükleri olağanüstü sarsıcıydı. Sester durumu İzmir Alman Konsolosluğu aracılığı ile Alman Kraliyet Akademisi'ne bildirdi. Alman Kraliyet Akademisi'nin konuyu araştırmak üzere görevlendirdiği Otto Punchtein 1882 yılının Mart ayında Kahire'de Sester ile buluştu. Sester ile Punchtein uzun ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra 1882 Mayıs ayının ilk haftasında Nemrut'un zirvesine ulaştılar. Böylece ünlü Kommagene dergâh-devleti arkeoloji dünyası ile tanışmış oldu.(23)

Kommagene dergâh-devletinin hüküm sürdüğü alanlarda yapılan arkeolojik çalışmalar bölgenin ilk çağlardan beri yerleşim alanı olarak kullanıldığını ortaya koydu. Kommagene dergâh-devleti, Hititler'in Anadolu'da egemen oldukları yüzyıllarda Hitit konfederasyonunun özerk bir parçasıydı. Kommagene dergâh-devleti, Hitit egemenliğinin ortadan kalkmasından sonra, kutsal ve dokunulmaz statüsünü koruyarak sırası ile Asur ve Babil Krallıkları içinde yer aldı.

Kommagene dergâh-devleti M.Ö. 109 yılından başlayarak MS. 72 yılına kadar, bölgenin Roma İmparatorluk sınırları içine katılmasına kadar geçen süre içinde tam bağımsız olarak yaşadı. Nemrut'un zirvesindeki o muhteşem uygarlık iki yüz yıldan kısa sürmüş bu zaman diliminde ortaya çıktı. Güney Doğu Anadolu'da ortaya çıkan '*Kutsal Ana Ma*'ya atfedilmiş bu olağanüstü büyülü uygarlığın başkenti bugünkü Adıyaman'ın Samsat ilçesi idi. Kommagene ülkesinin dini merkezi ise Adıyaman-Gerger'de, '*Ma*'ya adan-

mış büyük mabedin olduğu yerdeydi.

1240 yılında ortaya çıkan Büyük Babai Hareketi olarak tarihe geçen ünlü Alevi başkaldırısının iki büyük merkezi vardı. Hareketin asıl merkezi Amasya şehriydi. Başkaldırı, bu kentte yaşayan ünlü Alevi mürşidi Baba İlyas'ın Selçuklular'ın saldırısına maruz kalması ile başladı. Aleviliğin en önemli merkezlerinden biri olan Amasya şehri Eski Çağda Luviler tarafından kuruldu ve '*Ma*'ya adandı. Tokat, Komana dergâh-devleti sınırları içindeki bu kente Luviler '*Amassa*' adını verdiler. Bu sözcük Luvi dilinde '*Ma kenti*' demektir.

Büyük Babai Hareketi'nin ikinci büyük merkezi Eski Çağda Kommagene dergâh-devletinin yönetim merkezi olan Samsat şehriydi. Samsatlı Baba İshak başkaldırının fiili önderi ve askeri lideriydi. Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı yürüyüş onun önderliğinde ve onun memleketi Samsat'ta, başka bir söyleyişle, '*Kutsal Ma'nın Ülkesi*'nin başkentinde örgütlendi.

'*Amasya Tarihi*' adlı eserinde Hüseyin Hüsameddin, Baba İshak'ın sözde Müslüman olmuş gibi göründüğünü ancak gerçekte Müslümanlıkla alakası olmadığını ifade ettikten sonra onun Kommagene hanedanına mensup bir soylu olduğunu belirtir. Hüseyin Hüsameddin'e göre Babai başkaldırısının muhteşem siması ve en karizmatik şahsiyeti olan Baba İshak, Müslüman kisvesi altında -kendisinin Müslümanlık, Hıristiyanlık karışımı olarak nitelediği- karmà bir doktrini yaymaya çalışıyordu ve asıl amacı kendi inancına uygun Amasya merkezli bir devlet kurmaktı.(24)

Baba İshak, Selçuklu ordularını önce Kommagene'nin başkenti Samsat'ta daha sonra da Kommagene'nin dini merkezi Adıyaman-Gerger'de bozguna uğrattı. Baba İshak Selçuklular'a karşı girişilen ve zaferle sonuçlanan Kâhta, Malatya, Elbistan ve Amasya savaşlarında Babai ordusunun başkomutanıydı. Baba İshak 1240 son-

Nemrut Dağı'nda, Işığın Tahtı'nda bir Kommagene soylusu

baharında Malya Ovası'ndaki son büyük savaşta Hakk'a yürüdü.

Komania-Çanakkale

Kaz Dağları'nın eteklerinde Edremit-Çanakkale arasında Xenophon'un andığı (*Anabasis*, 7 VIII 15) bugüne kadar yeri tam olarak tespit edilememiş '*Komania*' adlı bir kale vardır. Bilge Umar '*Türkiye'deki Tarihsel Adlar*' isimli yapıtında Luvi kökenli '*Komania*' sözcüğünün anlamını '*Kutsal Ana'nın Ülkesi*' olarak açıklıyor.[25] Edremit ile Çanakkale arasında '*Kutsal Ana'nın Ülkesi*'ne ait bir kalenin varlığı doğal olarak bizlerde kalenin bulunduğu bölgenin de eski çağda, '*Kutsal Ana'nın Ülkesi*' olarak anılmış olabileceği kanaatini uyandırır. Elimizdeki diğer verilerle bu kanaatimiz daha da güçlenir.

Helenler tarafından Troas olarak anılan, Truva kentini de içine alan, Çanakkale ile Edremit arasında uzanan Kaz Dağları ve eteklerinde Luviler'in bölgede egemen oldukları eski çağda '*Khrysa*' daha sonraki zamanlarda da '*Smintheus*' adı ile anılmış çok sayıda küçük kentçik olduğu Strabon tarafından belirtilmiştir.[26] '*Khrysa*' ve '*Smintheus*' sözcükleri Luvi kökenli kelimeler olup her ikisi de '*Ma/Kadın Ana*' ile ilişkilidir. (*Luvi dilinde Khrysa; Yüce Ma Mabedi Kenti, Smintheus; Kutsal Ma Tapınıcısı demektir.*)

Bugün bu kentçiklerden ikisinin yerleri tespit edilmiştir, bunlardan ilkinin harabeleri Kaz Dağları'ndan dökülen, Kızılkeçili Çayı'nın yatağında Gölcük mevkiindedir. Diğer kentçiğin kalıntıları da Baba Burnu'nda Gülpınar'ın iki km Kuzeybatısında, Beşiktepe üzerindedir.

Son yirmi yıl boyunca Truva'da Prof. Manfred Korfmann

başkanlığında yapılan kazılarda, bu antik şehrin asıl adının Wilusa olduğu ve Truva savaşları sırasında kentte Luviler'in yaşadıkları kesinleşti. Truva kentinin etrafında konuşlanmış '*Kadın Ana*'nın adı ile anılan irili ufaklı çok sayıda Luvi/Aluvi şehrinin varlığı da göz önüne alındığında Çanakkale, Edremit ve Balıkesir'i içine alan coğrafyanın eski çağda Işık/Aluvi ülkesi olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

Çanakkale ilinin Asya'da kalan parçası ile Balıkesir ve Edremit'i içine alan bölgede, on üçüncü yüzyılda Karasi Alevi Beyliği hüküm sürdü. Eski çağın Aluvi/Işık ülkesi bugün de Anadolu'da Alevilerin en yoğun olarak yaşadıkları bölgelerin başında gelir. Halen, Truva şehrinin bulunduğu düzlüğün güney ucundan yükselen Kaz Dağları'nın kuytularında yerleşik pek çok sayıda Alevi köyü vardır. (*Akçeşme, Aykırıoba, Çiftlikdere, Damyeri, Daşbaşı, Değirmendere, Denizgöründü, Elmacık, Kayadere, Kemerder, Yenimahalle, Bahçedere, Çakalini, Çiftlik, Tuztaşı, Güzelköy, Kokulutaş, Kıztaşı, Uzunalan, Güvem, Karacalı, Derbentaşı, Eğridere, Koşuburnu, Arıtaşı, Çamcı, Doyran, Hacıhasanlar, Kavlaklar, Kızılçukur, Mehmetalan, Poyratlı, Guşlarbayırı, Yassıçalı ve diğerleri.*)

Fransız Arkeolog Charles Texier, 1833 yılında yayımladığı '*Asia Minor (Küçük Asya)*' adlı eserinde Kaz Dağları'nın zirvesinde '*Kadın Ana*' adına adanmış bir mabet bulunduğunu yazar. Homeros da ünlü *İlyada Destanı*'nda Kazdağı'nın tepesindeki mabetten söz eder.

Kaz Dağları'nın zirveleri Aleviler için çok kutsal bir ziyaret makamıdır. Aleviler, Kadın Ana'nın kızı olduğunu düşündükleri '*Sarıkız*'ın mezarının, Kaz Dağları'nın 1750 rakımlı tepesinde olduğuna inanırlar. Truva civarında yaşayan Alevi köylerinde her yılın Ağustos ayında Sarıkız adına şölenler düzenlenir. Sarıkız kutla-

maları 22 Ağustos sabahı, evlerde tek tek ya da ortaklaşa Sarıkız adına kurban tığlanması ile başlar. Sonra '*ilk sabah sofrası*' adı verilen sofralar kurulur. Alevi kadınlar '*ilk sabah sofrası*'na en güzel kıyafetleri ile katılırlar. Sofranın arkasından, her evin genç kızı komşu evlere yiyecek dağıtır. Buna '*hayır dağıtma*' denir. Törenler, köy kadınlarımn öncülüğünde düzenlenen eğlenceler ile Sarıkız kutlamaları; erkeklerin de katıldığı bir '*kadınlar şenliği*'ne dönüşür.

Tahir Harimi Balcıoğlu, Kaz Dağları'ndaki Sarıkız'ın kabrinin Tahtacı Alevilerinin kâbesi olduğunu, Alevilerin her yedi yılda bir burayı ziyaret ederek hacı olduklarını, ziyarete mani hali olanların vekil gönderdiğini yazar. Balcıoğlu'nun aktardıklarına göre hac her yıl 13 Ağustos-11 Eylül arasında gerçekleşir. Haccın sonunda yapılan büyük Ayin-i Cem, Narlıdere Yanyatır Ocağı dedeleri tarafından yürütülür.(27)

Alevilerce çok kutsanan ve '*Kadın Ana*'nın kızı olduğuna inanılan Sarıkız'ın Kaz Dağları'mn zirvesinden başka pek çok yerde türbesi, mezarı ya da makamı vardır.

- Adana, Ceyhan, Kızıldere Köyü'nde
- Afyon merkez Kavaklı mahallesi ileYukarı Debbağlar'da ve Afyon Sincanlı Balmahmut Köyü'nde
- Antalya Karatepe köyü, Alınpınarı Yaylası'nda
- Artvin Sarıkız Tepesi'nde
- Balıkesir merkezde (Sarıkız yatırı)
- Edremit Sarıkız Tepesi'nde
- Edremit Öveçli, Güne ve Kavurmacılar köylerinde ve Kazdağı Nane kırı mevkiinde
- Akçay'da (Sarıkız mezarı)
- Bolu, Mengen, Küçükkız mevkiinde
- Çanakkale, Ezine ve Gelibolu'da

- Edirne Keşan'da
- Eskişehir Doğançayır beldesinde
- Kırıkkale Delice Irmağı yakınında ve Sulakyurt'ta
- Kütahya Domaniç'te ve Gediz'de Akçaalan ve Semitler köylerinde,
- Malatya, Hekimhan Sarıkız ve Yazıhan Fethiye köylerinde
- Manisa'da Koldere, Burunören ve Eroğlu köylerinde,
- Tekirdağ'da Şabanoğlu mahallesinde,
- Makedonya Kocacık Köyü, Karakol mevkiinde

ve daha pek çok yerde Sarıkız'ın makamına, ya da Sarıkız adını taşıyan akarsu, dağ ve yerleşim yerlerine rastlanılır. Uçsuz bucaksız Anadolu toprağında Sarıkız'ın efsanesinin anlatılmadığı yer yok gibidir.

Eskişehir-Seyitgazi'ye bağlı Doğançayır beldesindeki 1300 rakımlı tepe Kırkkızlar Dağı olarak isimlendirilir. Bu tepenin zirvesinde bulunan kırk mezarın eski çağlarda istilacılara karşı şehri koruyan kırk savaşçı bacıya ait olduğu ve efsanevi Sarıkız'ın Kırklarkızı'ndaki kırk bacının koruyucusu olduğu rivayet edilir. Charles Texier Eski Çağda '*Prymnesie*' adı ile tanınan bu kentin '*Tanrılar Anası*' ile meşhur olduğunu yazar.

Texier bu şehirde bulunan, putperest tapmağı olarak tanımladığı '*Kadın Ana*' mabedinin Bizans işgalinde, Hıristiyan kisvesine büründüğünü ve büyük Alevi mürşidi ve komutanı Battal Gazi'nin kabrinin bu mabette bulunduğunu şu cümlelerle ifade eder: "*Bu putperest tapınağın yerini, Bizanslılar'ın bir kilisesiyle manastırları almıştır. İşte Battal Gazi'nin türbesi bugün bu binadır ve sekizinci yüzyıldan beri dikkatle korunmuştur.*"[28]

Aslında bir '*Kadın Ana*' mabedi olan, Battal Gazi Dergâhı binlerce yıl boyunca Anadolu'da ve Balkanlar'da tüm Alevi toplu-

luklarının en üstün ve en saygın dergâhı oldu. Kalenderiler, Vefailer, Melamiler, Hurufiler, Işıklar, Babailer, Bektaşiler, Bedrettiniler ve büyüklü küçüklü tüm Alevi zümreleri yılda bir kere toplanarak ifa ettikleri ve '*hacc-ı ekber*' dedikleri büyük ayinlerini hep bu dergâhta gerçekleştirdiler.

Malya bozgunundan sonra Karacahöyük Dergâhı'na sığınan Hacı Bektaş Veli bu dergâhta kaldığı süre içinde her yıl düzenli olarak '*Prymnesie*'deki Battal Gazi Dergâhı'nda yapılan '*büyük ayin*'e (*hacc-ı ekber*) katıldı.* Hacı Bektaş Veli'nin düzenli olarak her yıl Battal Gazi Dergâhı'nı ziyaret etmesi bu dergâhın pirlerinin Battal Gazi Dergâhı'm üst ocak (*mürşit ocağı*) olarak kabullenmesindendir. Bu durum Strabon'un Karacahöyük Dergâhı'nın ikinci derece önemli bir dergâh olduğu yönündeki tespitini doğrulamaktadır.

*Bektaş Veli'nin *hacı* sıfatı ile anılması bu sebeptendir.

Kutsal Şehirlerin İsyanı

1240 yılında eski çağda '*Ma/Kadın Ana*'ya adanmış Tokat-Komana dergâh-devletinin sınırları içindeki Amasya'da (*Ma kenti*) yaşayan Baba İlyas'ın hayatına kastedilmesi üzerine Kommagene soyundan gelen Baba İshak Kommagene'nin başkenti Samsat'ta topladığı askeri güçlerle Tokat Komanası üzerine yürüyüşe geçti. Önceki bölümlerde anlatılan bir dizi savaş sonunda Malya Ovası'nda büyük bir bozgun yaşandı. Bu bozgundan kurtulan dervişler başta Hacı Bektaş Veli olmak üzere Kadın Ana yönetimindeki Karacahöyük Dergâhı'na sığındılar. Kalan ömürlerini bu dergâhta tamamlayan Malya mağlupları, her yıl düzenli olarak, bugün Battal Gazi Dergâhı olarak bilinen '*Prymnesie*' deki '*Kadın Ana' Dergâhı*'nda toplanarak büyük ayinlerini burada ifa ettiler. Bir kuşak sonra Karacahöyük Dergâhı'na gelen Abdal Musa'ya bu dergâhta velayet verildi. Abdal Musa, Karacahöyük Dergâhı'nda kendisine teslim edilen emanetlerle birlikte Antalya'nın kuzeyine giderek eski '*Komama*' Kadın Ana mabedini maddede ve manada yeniden inşa etti.

Abdal Musa'dan yaklaşık yüz yıl sonra Abdal Musa'nın yeniden hayat verdiği Tekeli'deki '*Komama*' ocağınm bulunduğu yerde Tekeli Alevileri Osmanlı'ya karşı başkaldırdılar. İlerleyen bölümlerde genişçe ele alınacak olan bu başkaldırının önderi Baba Tekeli'nin 1511 yılında Ankara Savaşı'nda yaralanması ve savaş sonrasında Tokat yolu üzerinde ölümü üzerine Kazova'ya çekildiler. Ertesi yıl Tekeli Alevileri ve Kazova Alevileri güçlerini birleştirerek yeniden Osmanlı üzerine yürüdüler. Tarihte, '*Nur Halife Başkaldırısı*' olarak anılan Osmanlı karşıtı bu hareketin asıl amacı eskiçağın ünlü Komana/Kummanni dergâh-devletini Kazova'da yeniden kurmaktı. Nur Halife yürüyüşü sırasında söylenmiş, Pir Sultan Abdal'a atfedilmiş ünlü Alevi deyişi, Osmanlı topraklarında ardı ar-

dına baş gösteren ve birbirinin devamı niteliğinde iki büyük başkaldırının asıl amacını ortaya koyan önemli bir sözlü belgedir.

Gözleyi gözleyi gözüm dört oldu
Pirim ne yatarsın günlerin geldi.
Korular kalmadı, kara yurt oldu.
Pirim ne yatarsın günlerin geldi.

Sancağımız Kazova'ya dikile.
Münkirin başına taşlar döküle.
Mümin olan Hakk'a doğru çekile.
*Pirim ne yatarsın günlerin geldi.**

Pir Sultan Abdal

Sancak dikilmesi, devlet kurulması ile eş anlamlıdır. Bu deyişte Kazova'da (*Kirzuwatna*) yeniden bir Alevi devleti kurulmasının özlemi dile getirilmiştir.

Sonraki bölümde ele alınacağı üzere Anadolu'da Hıristiyanlık karşıtı mücadele de Selçuklu ve Osmanlı'ya karşı Alevi başkaldırılarının ortaya çıktığı merkezlerden başladı. Çağlar boyunca, aynı coğrafyalarda ard arda yaşananların birbirleri ile olan bağlarım gözardı ederek, olayların ve olayların geçtiği yerlerin birbirleri ile örtüşmesini yoğun tesadüfler zinciri olarak açıklayabilmemiz pek mümkün görünmüyor. Nemrut Dağı'nın yükseğindeki heykellerin başlarındaki külahların Hacı Bektaş Veli'nin tasvirlerindeki başlık

---

* On altıncı yüzyıldan başlayarak Aleviliği işgal eden Safevi kültürünün etkisi ile bu ünlü Alevi nefesinin kimi sözleri deforme edildi; '*Pirim ne yatarsın günlerin geldi*' dizesi '*Alim ne yatarsın günlerin geldi*' biçiminde söylenmeye başlandı.

ile aynı olması bile tek başına pek çok şeyi anlatmaya yetiyor.

Eski çağda Luviler'in kutsal dini mabetlerinin bulunduğu şehirler, orta çağda ve yeni çağda Selçuklulara ve Osmanlılara karşı girişilen Alevi başkaldırılarının ortaya çıktığı yerlerdi. Luvilerin kutsal inanç merkezlerinin bulunduğu yerler bugün de Aleviler için kutsallıklarını koruyorlar. Aleviler bugün de eski çağda Luvilerin yaşadıkları coğrafyalarda yaşamaya devam ediyorlar.

BİR LUVİ ŞEHİR DEVLETİ: TRUVA

Truva Antik Kenti, Çanakkale'nin 30 km güneyinde, Alevilerce kutsal sayılan Kaz Dağları'nın eteklerinde, Hisarlık mevkiindedir. İzmirli Ozan Homeros'un ünlü *İlyada Destanı*'nda anlattığı savaş; M. Ö. 12. yüzyılda bu şehrin surlarının önünde yaşandı. Truva Savaşı'nm tarafları; şehri kuşatan Akhalılar ve müttefikleri Yunan Krallıkları ile kentlerini koruyan Truvalılar ve onların yardımına koşan Anadolu halkıdır.

Truva Savaşı'nı konu alan *İlyada Destanı*, Homeros tarafından savaşın yaşandığı yüzyıldan yaklaşık 3 asır sonra kaleme alındı. Bir görüşe göre de Homeros halk arasında söylenmekte olan anonim destanların derleyicisidir. *İlyada Destanı* 24 bölümden oluşur ve 16.000 dizedir. Destanda ileri seviyedeki Anadolu Uygarlığı'nın bir kadın meselesi bahane edilerek, barbar Yunan krallıkları tarafından kuşatılması ve Truva önlerinde yaşanan aşklar ve savaşlar epik bir dille anlatılmıştır. Destanda Helen bakış açısı hakimdir.

Truva ören yerinde ilk kazı çalışmalarını Alman serüvenci Heinrich Schlimann yaptı. (1870-1873) Schlimann, fanatik bir Yu-

nanlı kadınla evliydi. Homeros'a ve Yunanlılara hayrandı. *İlyada Destanı*'nda her ne yazılmışsa hepsinin gerçek olduğuna kendisini inandırmıştı. Bir şarlatan, hazine avcısı ve mezar soyguncusuydu. Truva ören yerini bilinçsizce tahrip etme pahasına, bulduğu ve yanlış isimlendirip yanlış tarihlendirdiği Truva hazinelerini Yunanistan'a kaçırdı.

Schliemann ve onun ölümünden sonra kazıya devam eden ekip arkadaşlarından sonra Truva'yı ikinci kez kazan Amerikalı Carl Blegen oldu. (1932-1938) Blegen da Schliemann gibi Helen hayranıydı. Truva'nın eski çağ Yunan Uygarlığı'nın Anadolu'daki bir uzantısı olduğunu, Truva Savaşı'nın da Yunan Şehir Devletleri arasında çıkmış ve Anadolu'yu derinden etkilemiş bir çatışma olduğunu düşünüyordu.

Tübingen Üniversitesi'nden Prof. Dr. Manfred Korfmann (1942-2005), 1986 yılından başlayarak Truva kazılarını, disiplinlerarası büyük bir bilimsel projeye dönüştürdü. Alman arkeolog, Tarih Öncesi ve Eski Çağ Profösörü Manfred Korfmann, başkanlığını yaptığı Truva kazılarında, *İlyada Destanı*'nda anlatılan o büyük savaşın yaşandığı yüzyılda (M. Ö. 12. yüzyıl) Truva'da o güne kadar hakim olan görüşü ters yüz edecek kesin bulgular elde etti. Bu bulguların en önemlisi; kazılardan çıkan tek yazılı kaynak olan, bir mühür oldu.

Manfred Korfmann uzun yıllar sürmüş Truva kazılarından elde ettiği sonuçları 1995 yılında Almanya'da bir konferansta bilim dünyasına sundu.

"1995 Tübingen Bilim Konferansı'nda Manfred Korfmann mührü sunarken dinleyiciler arasında şaşkınlık yaratmıştı. 'Yazı-pek çoğunuzun beklediği gibi-lineer yazı değil. Helence değil, burada Luvice yazmak için kullanılan Hitit hiyeroglifleri

söz konusu' diye sürdürdü Manfred Korfmann konferanstaki konuşmasını.

Yani Schliemann'dan Blegen'e kadar tüm eski kazıcıların varsaydığı ve ifade ettiği gibi Truva VI Miken-Helen dünyasının bir parçası değildi."(29)

1995 yılında Tübingen Bilim Konferansı'nda, yüzyıllardır sorulan '*Truvalılar kimlerdi?*' sorusu nihayet bir yanıta kavuştu. Yirmi yıla yakın bir zaman süren kazılar sonunda verilen bu bilimsel yanıt ile Homeros'tan o güne kadar sürdürülen bir şanlı direnişi Helenleştirme çabaları da boşa çıkmış oldu. Ünlü Truva Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Truva şehrinde Luviler yaşıyorlardı ve kentte Luvi dili konuşuluyordu.

Truva kentinde Korfmann'ın kazı ekibi tarafından bulunan mühür, Luvi dilinde ve Luvi '*kutsal yazısı*' ile yazılmıştı. Üstelik Truva'da bulunan mühür bir çifte mühürdü, bir yüzünde erkeğin adı diğer tarafında karısının adı kazılıydı. Kadın ve erkeğin adlarının aynı mühürün iki yüzüne ayrı ayrı kazınması, kadın erkek arasında mutlak eşitliğin varlığının kanıtıydı. Cinsiyetler arası eşitlik Luvi sosyal hayatına özgü bir durumdu. Luvi ülkesinde kadınlar Helen hemcinslerinin hayal dahi edemeyecekleri bir özgürlük içinde yaşıyorlar, erkeklere tanınan tüm haklardan sınırsız eşitlik ilkesi içinde yararlanıyorlardı.

Prof. Dr. Manfred Korfmann'ın arkeoloji dünyasında şaşkınlık uyandıran bulguları ile Homeros'un *İlyada*sı'ndaki ünlü şehrin sakinlerinin Işık İnsanları ya da onların kendilerine verdikleri ad ile '*Kadın Ana'nın Halkı*' oldukları, gün ışığına çıkmış oldu.

Prof. Dr. Manfred Korfmann başkanlığında Truva'da yapılan kazılarda, bu şehirde günümüzden 3000-3500 yıl önce Işık İnsanları'nın beyin ameliyatı yapacak kadar gelişmiş bir uygarlık düzeyine

ulaştıklarını gözler önüne seren kalıntılara da rastlanıldı.

İlyada'mn, hayal mi gerçek mi olduğu seçilemeyen epik metninde ünlü Truva Savaşı'nın tamamı yer almaz. *İlyada*'da tüm Anadolu halkının, başta Luviler'in soyundan gelen ve Luvi diline akraba bir dil konuşan Karyalılar, Likyalılar ve Pisidyalılar olmak üzere tüm Anadolu halklarının, Truvalılar'ın yardımına koştukları ve Anadolu halklarının canları pahasına acımasız Yunan talanına karşı direndikleri hikâye edilir. Homeros'un *İlyada*sı şehrin tahta at hilesi ile Akhalılar (*Yunanlılar*) tarafından düşürülmesinden önce son bulur. Bu ünlü savaşın kalan bölümleri Yunan mitolojisinde geniş biçimde tasvir edilir.

Yunan mitolojisinde, on yıl sürmüş savaşın sonlarına doğru Anadolu'nun savaşçı kadınlarından oluşan bir ordunun, başlarında liderleri Penthesileia olduğu halde Truva önlerine giderek şehri savunan güçlere katıldığı anlatılır.

Kadın savaşçıların önderi Prenses Penthesileia, ilk gün savaşarak Sparta'nın ünlü generali Makhaon'u öldürür. Kadın savaşçıların katılımı ve katkısı ile yeniden canlanan Truva Savaşı'nda çok kanlı bir safha daha yaşanır. Yunanlılar, kadın savaşçılar önünde büyük kayıp verirler ve geri çekilirler.

Savaşın ilerleyen safhalarında Penthesileia, Yunanlı savaşçılar Akhilleus (*Aşil*) ve Arai ile tek başına kavgaya tutuşur ve Akhilleus tarafından öldürülür.

Eski Yunanlılar erkek egemen bir toplum yapısına sahiptiler. Anadolu'da karşılarına çıkan örgütlü kadın toplulukları ve anaerkil yaşam biçimleri Yunanlılar'ı hiçbir zaman üzerlerinden atamadıkları bir ürkekliğin ve şaşkınlığın içine düşürdü. Yunanlılar'ın bir türlü anlamlandıramadıkları Anadolulu saygın kadın topluluklar, Yunan mitolojisi içinde fantastik bir metafora dönüştü. Esas, bulanıklaştı. Anadolu kadın örgütlülüğü Yunan mitolojisi içinde vahşi

ve cazibeli, cinsiyet temeline dayalı ayrı bir kavim (*kadınlar kavmi*) olarak tanımlandı.

Truva şehrinin Luvi dilindeki bozulmamış hali '*Truwa*'dır (–(A)dr(a)-uva–.). Bu kelime '*Adra*'nın yeri anlamına gelmektedir. Truva sözcüğünün anlamından bu şehrinin erkek ruhbanların yönetiminde bir Luvi kenti olduğunu anlıyoruz.

Truva Savaşı'nın mitolojik metnindeki mantık dışı yakıştırmaları ve akla yabancı anlatımları ayıklayacak olursak önümüze çıkan tarihsel gerçek şudur: 3200 yıl önce bir Luvi prensesi Luvili kadınlardan kurulu ordusu ile Truvalılar'ın yardımına gelmiş ve dışardan gelen istilacılara karşı şehri savunan Işık İnsanları için barbarlarla savaşa tutuşmuş ve onlar için canını vermiştir. Sonra şehir düşmüş ve kent Yunanlı barbarlar tarafından yakılmış, yıkılmış ve yağmalanmıştır.

DERGÂH-DEVLETLERİN KURUMSAL YAPILARI

Strabon'un çağlar öncesinden aktardığı bilgiler bize; Anti-Toroslar'da ve Tokat'ta bulunan ve aynı adı taşıyan her iki kadim dergâh-devlette de sürekli olarak altışar binden fazla kadın-erkek derviş bulunduğunu, Kapadokya'daki Kadın Ana Dergâhı'nda ise sürekli üç bin dervişin yaşadığını, dergâh-devletlerin önemli arazilere sahip olduğunu ve dergâhların arazilerinden önemli gelirler elde ettiklerini göstermektedir. Strabon, birbirlerinden uzakta kurulmuş, aynı adı taşıyan '*Komanalar*'ın kurumsal yapılarının, yönetim biçimlerinin ve sosyal düzenlerinin benzer olduğunu kaydeder; "... *ve diyebilirim ki burada oturanların özellikle bundan evvelki krallar zamanında, kurban törenlerinin uygulanması, kutsal inanışları ve pirlerine (hieros) karşı olan saygıları hemen hemen aynıydı*".[30]

Strabon tarafından, '*bir yemine uyarak daima orada yaşayanlar*' olarak tarif edilenlerin, ikrar (*yemin*) vererek dergâha giren,

dergâhın her türlü hizmetini-hazırlığını gören ve dergâhın geniş arazilerini işleyen talipler ve dervişler olduklarına şüphe yoktur. Benzer şekilde Alevi-Bektaşi dergâhları da 1826 yılında yaşanılan yıkımdan önce; '*yeminli yurttaş*'ların kutsal bir otoritenin denetiminde, dergâhın topraklarını işleyip üretim yaptıkları, komün yaşamının hâkim olduğu kurumlardı.

Strabon'un kanalı ile bizlere ulaşan '*Komanalar*'ın kurumsal yapıları ile Alevi-Bektaşi dergâhlarımn geleneksel ekonomik işleyiş şemaları birebir aynıdır. Bir örnek olarak Elmalı'daki Abdal Musa Dergâhı incelendiğinde; Alevi dergâhları ile '*Komana*'lar arasındaki ayırt edilemez benzerlik apaçık ortaya çıkar. On beşinci yüzyılın ünlü gezgini Evliya Çelebi, Elmalı'daki Abdal Musa Dergâhı'nda, sürekli üç yüzden fazla dervişin bulunduğunu, bu dervişlerin devamlı olarak dergâhta yaşadıklarını ve ibadetle ve hizmetle meşgul olduklarını yazar. Evliya Çelebi ayrıca, dergâhın yiyecek ve içeceğini temin eden, dergâhın malı evlerde yaşayan yüz haneden bahseder. "*Dağ eteğinde yüz ev vardır. Abdal Musa evkafıdır. O tekkenin tamirine yiyecek ve içeceğine memurdurlar.*"[(31)]

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında II. Mahmut döneminde, Abdal Musa Dergâhı kapatılarak tüm mallarına el konuldu. El konulduktan sonra alelacele ve haraç mezat satılan dergâha ait malların satış varakaları ve dergâhın ayniyat kayıtları, dergâhın kapatıldığı 1826 yılına kadar Abdal Musa Dergâhı'nda komün hayatı yaşayan çok sayıda derviş bulunduğunu, dergâhın dervişler ve dergâha bağlı köylüler tarafından işlenen dokuz buçuk milyon metrekare ekilir biçilir tarım arazisi ile elli beş bin metrekare bağ ve bahçesi bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca dergâha ait yüksek rakımlı meralarda, dervişler tarafından güdülen dergâh malı hayvan sürüleri olduğu, satışı gerçekleştiren Osmanlı memurları tarafından kayda geçirilmiştir. Abdal Musa Dergâhı'nın ayrıca Elmalı'da bir fırını ve dergâh içinde bir şarap imalathanesi bulunmaktaydı.

Abdal Musa Dergâhı, bir yeminle dergâha bağlanan ve burada komün hayatı yaşayan dervişleri, kutsal bir otoritenin yönetimini gönüllü kabul etmiş köylüleri ve kendisine ait geniş arazileri ile '*küçük ölçekli bir Komana*' idi. Abdal Musa Dergâhı, geçmişin '*dergâh-devlet*'lerinin bütün özelliklerini bünyesinde barındırıyordu. Abdal Musa'nın, kendi adı ile anılan kadim dergâhı yeniden hayata geçirirken uzak geçmişin '*dergâh-devlet*'lerinin kurumsal yapısına ve işleyişine özenle sadık kaldığı görülmektedir.

Anlaşılan odur ki; dört bin yıl öncesine kadar izlerini sürebildiğimiz Anadolu dergâh-devletleri, bulundukları topraklarda çoğu zaman isim ve kisve değiştirerek kesintisiz bir biçimde kutsallıklarını devam ettirdiler. Helenler'in Anadolu'ya hakim olduğu yüzyıllarda Helen isimleri takındılar. Roma çağlarında, Roma tanrı ve tanrıçalarının adlarını aldılar. Ortodoks Hıristiyan mezalimine karşı '*asıl Hristiyanlar bizleriz*' diyerek savunma yaptılar. İslam ikliminde aynı söylemi, savunma cümlesinin öznesini değiştirerek tekrarladılar. '*Kuran'a kalem karıştı, İslamiyet'in kutsal kitabı değiştirildi, İslamiyet'in özü bizleriz*' dediler.

Anadolu'daki tüm Alevi-Bektaşi dergâhlarının ve Alevi ocaklarının Luvi kökenli kadim inanç merkezlerinin yanı başında olmaları, Hacı Bektaş Veli ve Battal Gazi Dergâhları'nda görüldüğü üzere çoğu zaman da eski dergâhların fiziki temellerinin tam üzerinde yükseltilmiş olmaları, her yıkımdan sonra köklerinden yeniden filizlenen kadim bir erkânın varlığının en büyük kanıtıdır.

Son yıllarda yapılan genetik araştırmalarla, Anadolu halklarının otuz beş bin yıldan beri aynı coğrafyada yaşadıkları belirlendi. Alan taramalarından toplanan örneklerin Laboratuar analizleri, Anadolu'da yaşayanların esas olarak yerli halklardan oluştuğunu ve dış göç yolu ile bu topraklara sonradan gelip yerleşenlerin bütün içindeki yüzdesinin ihmal edilebilecek kadar az olduğunu ortaya çıkardı.

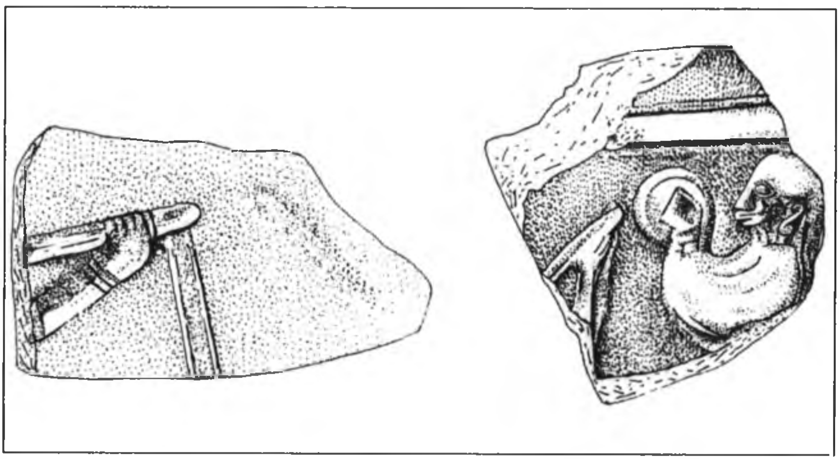
Binlerce yıldan beri bu ülkenin ne insanları değiştiler, ne inanç merkezleri, ne de bu inanç merkezlerinin kurumsal yapıları. İnancın esası da değişmedi, inancın sembolü ritüeller de. Zakirlerin çaldığı bağlama da aynı kaldı, pervanelerin döndüğü semah da. Boğazköy, Alacahöyük, Ortaköy ve diğer Luvi/Hitit kentlerinde yapılan kazılarda elde edilen bulgular; Alevi ibadetine sesini ve ahengini veren bağlamanın bu topraklarda insanın kullandığı ilk müzik aleti olduğunun delili olarak müzelerde yerlerini aldılar. Boğazköy'de ortaya çıkarılan üç bin yıllık bir kabartma üzerinde tasvir edilen Luviler'in döndüğü semah ve Anadolu'nun Alevi köylerinde yürütülen Ayin-i Cem'lerde dönülen aynı semahtır.

Hitit çağında zakir eşliğinde semah dönen Luviler'in nakşedildiği kabartma

Luvi Ayin-i Cemi'nde lokma dağıtılması ve bağlama çalan zakir

Solda Boğazköy'de bulunan Eski Hitit Çağı'na ait kabartmalı vazo parçasındaki bağlama.
Sağda Alişar'da bulunan Eski Hitit Çağı'nda bayram töreninde bağlama çalan Zakir

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERGÂH DEVLETLERİN SONU

DOKUNULMAZLIK HAKKI

Tokat il sınırları içindeki Kadın Ana'ya adanmış kutsal Komana şehri Yeşilırmak nehri kıyısındaydı. Şehrin, ırmağın iki yakasında uzanan tarım yapmaya uygun geniş arazileri vardı ve bu şehir ticaret yollarının kesiştiği çok canlı bir kavşakta kurulmuştu. Komana ya da Hitit belgelerindeki adıyla '*Kirzuwatna Kummanisi*' eski çağdan başlayıp M.S. dördüncü yüzyıla kadar uzanan geniş zaman diliminde kesintisiz bir biçimde saygınlığını ve önemini korudu.

Komana'da Kadın Ana'ya adanmış ünlü dergâhın bulunduğu Hamamtepe Höyüğü'nü ırmağın öte yakasına bağlayan Roma dönemi köprüsü üzerindeki M.S. 161-169 tarihli kitabede Komana kutsal kentinin '*dokunulmaz*' (*asylia*) olduğu belirtilmektedir. 1958 yılında Hamamtepe Höyüğü'nde Wilson tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılan, halen Tokat Müzesi bahçesinde sergilenen bir mermer kiriş üzerine kazınmış bir başka yazıda da şehrin '*kutsal ve dokunulmaz*' olduğu teyit edilmektedir. Hıristiyanlık öncesi dö-

nemde Komana'ya verilen '*Dokunulmazlık hakkı*' bu şehrin tarım ve ticarette önemli yer tutmasından değil Komana'nın yönetimini elinde tutan '*Kadın Ana*'ya adanmış dergâhın ruhani gücünden kaynaklanıyordu.

'*Dokunulmazlık hakkı*' Roma İmparatorluk yönetiminde pek alışıldık bir durum değildi. Roma İmparatorluk sınırları içinde, yasaların geçerli olmadığı, dergâh erkânının yürütüldüğü bu ayrıcalıklı bölge statüsü ancak Roma Senatosu'nun kararı ile mümkün olabiliyordu. Anadolu'da Luviler ile başlayan Hitit devletinin temelini oluşturan '*dokunulmaz kutsal dergâh lar*'ın ayrıcalıklı konumları Helenistik krallıklar çağında, Pers egemenliğinde ve Roma İmparatorluk döneminde devam etti. Tüm zamanlarda, özerk bir yapı içinde sınırsız inanç özgürlüğünün yaşandığı bu minik devletçiklerin altın çağları Hıristiyan inanç işgalinin Anadolu'yu kuşatması ile sona erdi. '*Ma/Kadın Ana*'nın halkı'nın felaketli yüzyılları, Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğu tarafından devlet dini olarak benimsenmesi ile başladı.

M.S. 325 yılında toplanan İznik Konsili'nde Hıristiyanlığın Roma İmparatorluk sınırları içinde devletin resmi ve zorunlu dini olarak kabul edilmesi Anadolu halkının başına gelen beklenmedik büyük bir talihsizlik oldu. İznik Konsili ile başlayan süreçte kendi geleneksel inançlarının merkezleri durumundaki '*dergâh-devlet*'lerin kutsal idaresinde, pirlerine sadakat ile bağlı yaşayan Anadolu halkı ile, Roma İmparatorluğu'nun askeri gücünü de yanına alarak, Yeni İsa Dini'ni kurumlaştırmak için etkin çabalar sarf eden Hıristiyan Kilisesi arasında büyük çatışmalar baş gösterdi.

Yeni Devlet, Yeni Din

M.S. 323 yılında Roma İmparatorluk tahtına oturan I. Konstantin, mutlak iktidarının önünü kapatan iki büyük güç odağı ile karşı karşıya kaldı. Çok çeşitli siyasi baskı gruplarının yoğun faaliyetlerini sahneye koydukları başkent, Roma şehri Konstantin'in İmparatorluğun tek egemeni olabilmesinin önündeki ilk engeldi. Konstantin yönünü doğuya çevirerek, faaliyetlerini Roma şehrinde kümelenmiş siyasi baskı guruplarının etki alanından uzağa, Boğaziçi kıyılarına, İstanbul'a taşıdı, böylece mutlak iktidarının önündeki bu ilk engeli büyük ölçüde etkisiz hale getirdi.

Konstantin'in mutlak egemenlik arayışının önündeki kolayca üstesinden gelinemeyecek ikinci büyük engel Kadın Ana kültünün ve Işık inanışının yaşandığı ve yaşatıldığı '*devlet içinde devlet*' olan Işık misyonlarıydı.

Roma İmparatorluk yönetiminin denetimi ve tasarrufu dışında kalan halk üzerinde mutlak etkili, kutsal güç odakları olan, bu dergâh-devletler İmparatorluk içinde kendi yasaları, kendi kutsal ve dokunulmaz yönetimleri ve kendi toprakları olan bağımsız yapılardı. Üstelik devlet içindeki devletlerin yeminli yurttaşları kendi mürşitlerinin buyruklarını, Roma İmparatoru'nun emirlerinden üstün sayıyorlar, kendi mabetlerinden yayılan ruhani güce sorgusuz sualsiz boyun eğiyorlardı. Dergâh-devletlerin kendi yeminli yurttaşları üzerindeki yaptırım gücü Roma İmparatoru'nu kıskandıracak, telaşlandıracak ve hatta korkutacak boyutlardaydı.

I. Konstantin, kendi siyasi iktidarının ve devletin devamlılığının önünde en büyük tehlike olarak gördüğü, dergâh-devletlerin Roma İmparatorluğu içindeki nüfuzlarının ortadan kaldırılmasının yolunun Roma İmparatorluğu'nun bir '*resmi din*' çevresinde ve bu dinin teokratik esaslarına göre yeniden örgütlenmesi ile mümkün

olabileceğini düşünüyordu. İmparatorluk içinde kuşkusuz en saygın olan ve en büyük toplulukları bünyesinde barındıran '*resmi din*' olmaya en yakın inanış Ma/Kadın Ana kültü ve Işık inanışı idi. Ancak İmparatorluk yönetimi içinde çok sayıda üst bürokrat ve komutan bu inanışın mensuplarıydılar ve dergâh-devletlerin kutsal idaresine Roma İmparatorluğu'na olduklarından daha fazla bağlıydılar.

Kadın Ana geleneğinin ve Işık inanışının Roma'da '*resmi din*' olarak kabullenilmesi, Konstantin'in amacına da aykırıydı. Böyle bir girişim, tersine bir sonuç verir, Konstantin'in kendi iktidarına ciddi rakip olarak gördüğü ve gücünü kırmaya çalıştığı geniş bir topluluğun elini kuvvetlendirirdi. Ayrıca, çok soylu ve köklü bir gelenekten gelen, dergâh-devletleri kendi hiyerarşilerinden uzaklaştırıp, imparatorluk kontrolüne almak da pek olası değildi.

Dördüncü yüzyılda Roma topraklarında I. Konstantin'in amacına coşku ile hizmet edecek tek bir dini yapılanma vardı, o da doğum sancıları çeken Hıristiyan Kilisesi'ydi. I. Konstantin yönünü Hıristiyanlara çevirdi. Orta Çağ'ın bu önemsiz dini cemaatinin mensupları da I. Konstantin'in amaçlarına koşulsuz ve gönüllü teslim oldular. Hatta bu teslimiyetten heyecan bile duydular. Roma İmparatoru'nun onlara uzattığı el Orta Çağ'ın bu soluk-silik topluluğu için beklenmedik bir sürpriz oldu. Genel kanaatlerin aksine Hıristiyanlık ezilmiş yoksul kesimin dini inancı olarak da ortaya çıkmamıştı. Düzene muhalif ya da eşitlikçi bir hareket de değildi. Bu sebeptendir ki; Hıristiyan dogması İznik Konsili'ne kadar, homojen ve düzenli yaygınlaşma ve geniş kitlelerce benimsenme olanağına kavuşamamış ve hiçbir zaman genel kabul görmemişti. I. Konstantin ile ittifak Hıristiyanlara bulunmaz bir fırsat yarattı. Devletin güdümünde ve korumasında serpilme ve büyüme imkânına kavuştular.

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi ve zorunlu di-

ni olarak kabulü, I. Konstantin'in İmparatorluk toprakları üzerinde dini, sosyal ve siyasi iktidarı tek başına elinde toplama arzusundan doğdu ve tamamen politik bir karardı. Amaç '*dergâh-devlet*'lerin halk üzerindeki etkilerini ortadan kaldırmak, büyük güç odakları durumundaki bu merkezlerin varlıklarına son vermekti. Kutsal ve dokunulmaz olan dergâh-devletler, Anadolu'da inancı, sosyal ve ekonomik yaşamı kontrol altında tutuyorlardı. Ahali bu kutsal merkezlere sınırsız bir bağlılık içindeydi. I. Konstantin kutsal mabetler etrafında toplanmış, İmparatorluğun kontrolü dışındaki geniş toplulukları dağıtmayı ve kutsal otoriteyi elinde tutan, ahali üzerinde geniş yaptırım olanaklarına sahip mürşitlerin gücünü kendisine bir sığınma evi arayan silik Hıristiyan topluluğunu bir araç olarak kullanarak kırmayı hedefledi.

Roma İmparatoru I. Konstantin'in kendisi bile Hıristiyanlığa asla inanmadı ve Hıristiyan olmayı hiçbir zaman kabul etmedi. Prof. Georg Ostrogorsky '*Bizans Devleti Tarihi*' adlı çalışmasında "*... dogma ve esaslar bakımından Hıristiyan kilisesinin temelini atan ekümenik konsillerden ilkinin İznik'te toplanması (325) olmuştur*" dedikten sonra şöyle devam eder: "*Konsili toplantıya çağıran ve müzakereleri idare eden İmparator, burada alınan kararlar üzerinde de en geniş şekilde etkili oldu. Kiliseye mensup olmamakla beraber -bilindiği gibi ancak ölüm yatağında vaftiz edilmiştir- Kilise'nin fiili başkanı idi.*"(32)

Kesin olarak I. Konstantin için siyasi emeller ön plandaydı. O, devletin kontrolünde bir dini tekel yaratmak sureti ile İmparatorluk sınırları içindeki kutsal ve dokunulmaz güç odaklarını etkisiz hale getirebilmeyi istiyordu. Samimi değildi. Hıristiyanlığın hamiliğini üstlendi ancak Hıristiyan inanışını benimsemedi. Hıristiyanlığı kendi siyasi iktidarını pekiştirmek ve devletin geleceğini emniyet altına alabilmek için bir basamak olarak kullandı. I. Konstantin tüm

yaşamı boyunca Hıristiyan olmayı reddetti. O bir '*Işık*' inanışı mensubuydu. Georg Ostrogorsky I. Konstantin'in inancım şu sözlerle naklediyor;

"*Onun putperest inanç adetlerine de yardımdan vazgeçmediği, hatta bizzat bu adetlerden bazılarına sadık kaldığı malumdur ve özellikle güneş (ışık) kültüne ısrarla bağlı bulunduğu vakası kolayca tevil edilecek bir husus değildir.*"[33]

Tüm ömrü boyunca Işık inanışına sıkı sıkıya bağlı kalan I. Konstantin, ancak ölüm döşeğinde bilincini kaybettikten sonra fanatik Hıristiyan papazları tarafından alelacele vaftiz edildi. I. Konstantin hiçbir güç odağının ortak olmadığı mutlak iktidarını inşa etmek isterken, temellerini attığı Doğu Roma İmparatorluğu'nun da bir bakıma çöküşüne zemin hazırlamış oldu.

Roma İmparatorluğu İznik Konsili'ne kadar, İmparatorluk sınırları içinde manevi yaşamın özgürlüğüne saygı duyarak topraklarımn bütünlüğünü korumaya çalışmıştı. I. Konstantin İznik Konsili'ni toplayarak bu hassas dengeyi bozdu.

İmparator I. Konstantin'in '*yeni devlete yeni bir din*' sloganı ile başlattığı talihsiz girişim, Doğu Roma İmparatorluğu'nu sonu gelmeyen büyük bir yerel direnişle karşı karşıya bıraktı. Devletin otoritesi ve gücü, resmi dinin dayatılması ile halk katında ortaya çıkan tepkileri karşılamaya yetmedi. Dergâh-devletlerin İznik'ten tebliğ edilen '*resmi din*'e karşı dirençleri hiçbir zaman kırılamadı.

I. Konstantin bir '*devlet dini*' vücuda getirerek büyük ölçekli bir '*dergâh-devlet*' kurmayı arzuladı. Hiçbir şey onun hedeflediği gibi yürümedi. Onun ektiği tohumlar üzerinden Hıristiyanlık yeşerdi ve Anadolu'yu kana buladı. Türkler Anadolu'nun kapılarına Anadolu halkı ile Hıristiyanlık arasındaki kanlı çarpışmalar sürer-

ken dayandılar. Doğu Roma İmparatorluğu'nu yıkıp tarih sahnesinin dışına atan Türk-Alevi ittifakı oldu.

HIRİSTİYANLIĞIN ALEVİLİKTEN ALDIKLARI

Hıristiyan dogması 325 yılında İznik şehrinde biçimlendirilirken, dergâh-devletlerin geçiş süreci içinde yerel halk üzerinde etkili olabilecekleri ve yeni dinin yerli halk tarafından reddini sağlamak için yoğun çaba gösterecekleri tahmin ediliyordu. Bu nedenle İznik Konsili'nde yeni dinin biçimsel ilkeleri ve ritüelleri yeniden düzenlenirken Alevi/Işık inanışının baskın formları kullanılarak Hıristiyanlığın Anadolu'da karşılaşabileceği olası direnç olabilecek en alt düzeye indirilmeye çalışıldı. Yeni dine halkın kolaylıkla kabul edebileceği, kendilerine yabancı gelmeyen, eskiyi anımsatan, çekici bir dış görünüş verilmeye özellikle dikkat edildi. I. Konstantin'in çabalarıyla '*Yeni İsa Dini*' Anadolu Işık inanışının motifleri ile donatılarak adeta yeniden yaratıldı. Ma Ana, Mary Ana (*Meryem Ana*) oldu. Alevi Ayin-i Cem'in on iki hizmetlisi, İsa'nın on iki havarisi ile yer değiştirdi. Alevilikte evren-dünya-insan birlikteliğinin ifadesi olan üçlü teslis Kutsal Ruh-Meryem–İsa adları ile Hıristi-

yanlaştı. Bugün bile Anadolu'da hemen her Alevi köyünde kutlanan yumurta bayramı, Hıristiyanların paskalyasına dönüştürüldü. Aleviliğe ait '*Düşkünlük*' kurumu Hıristiyanlık tarafından '*Aforoz*' adı altında kopyalandı. Hıristiyanlığın ayrılmaz parçası ve temeli olan Yeni Yıl Kutlamaları, Noel Baba, İsa'nın çarmıhı, İsa'nın yaşamı ve gösterdiği mucizelerin tamamı Alevi kökenlidir. Hıristiyanlık, kilise ruhbanları tarafından ısrarla özgün bir din olarak sunulsa da, aşağıda detaylı olarak anlatılacağı üzere Hıristiyanlık pek çok yönü ile Alevilikten uyarlanmış sentetik bir din olarak ortaya çıkmıştır.

Yeni Yıl-Noel Baba

Sivas, Tunceli, Erzincan, Bingöl ve Muş illerinin kırsal kesiminde, uygulaması çok azalmış olmakla birlikte, unutulmadan günümüze kadar gelmiş bir Alevi geleneği vardır ki adına '*Khal Gağan*' denir. '*Khal Gağan*' Dersim dilinde, eski yılın uğurlanması ve yeni gelen yılın kutlanması anlamına gelen eski bir terimdir. '*Khal Gağan*' kutlamaları Aralık ayının son haftasında, '*Khal Khelk*' adı verilen, ak saçlı, aksakallı, gün yüzlü bir ihtiyar adamın, köy çocuklarıyla beraber kapı kapı dolaşarak çocuklar için hediye toplaması ile başlar, yeni yılın ilk gününde '*kurulan*' bir Ayin-i Cem ile sona erer.

Erken Hıristiyanlar başlangıçta bu köklü Alevi geleneğini şiddetle eleştirdiler ve bu ağır eleştirilerini bugüne kadar sürüp gelen o ağır '*mum söndü*' iftirası ile donattılar.

"*... Ocak ayının birinci gününde kutlama adını verdikleri bir toplantı için bir araya gelen, ancak akşama kadar içki içtikten sonra ışıkları kapatıp yaşa, cinsiyete ve akrabalık derecesine bakmadan birbirine girip seks alemi yapanlara lanet olsun.*"(34)

Ancak yerli halk, ağır iftira ve yoğun baskılar altında bile geleneğinden ayrılmadı. Bu beklenmedik direnç üzerine Hıristiyan kilisesi, önceleri karşı oldukları bu kutlamaları sahiplenerek, içselleştirdiler, kültürlerinin ve inançlarının ayrılmaz parçası haline getirdiler.

Binlerce yıllık Alevi geleneği Hıristiyanlaştırılırken '*Khal Khelk*' Noel Baba (*St. Nikoleus*) oldu. Alevilerin '*Khal Gağan*' kutlamalarının sonunda eski yılı uğurlayıp, yeni yıla merhaba dedikleri gece de Hıristiyanların yeni yıl kutlaması ile özdeşleşerek, Hıristiyan geleneği içinde kurumlaştı.

Erken Hıristiyanlığın yazılı belgelerinde açıkça belirtildiği üzere, Alevi yeni yıl karşılamaları Hıristiyanlarca önceleri yasaklanmış ve lanetlenmiştir. Bu da Alevi yeni yıl geleneğinin Hıristiyanlar-

Arkada kendisini takip eden çocuklar, önde 'Khal Khelk'

Kucağında küçük çocukla aksakallı 'Khal Khelk'

Yeni yılın son haftasında 'Khal Khelk' ve arka planda hediyelerini bekleyen çocuklar

ca sonradan kopya edilip kendilerine mal edildiğinin ve Alevi '*Khal Khelk*'in Hıristiyanların Noel Babası'ndan çok daha kadim olduğunun, tartışmasız açık bir kanıtıdır.

Evrenin Dört Kuvveti-İsa'nın Çarmıhı

Alevi erkânında evrenin, kendi kudretini taşıyamayan büyük bir nurun/ışığın eriyirek yayılmasıyla ortaya çıktığına inanılır. Evrenin ortaya çıkışı ünlü Alevi ozanı Yunus Emre'nin dizelerinde sıkça ifade bulmuştur.

Hakk bir gevher yarattı kendinin kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden
Yunus Emre

(*O Gerçek bir cevher yarattı kendi kudretinden*
Himmet etti, o cevhere eridi kudretinden)

Yedi gök yaratıldı ışık ile bünyad oldu.
Toprağa nazar kıldı aksırıp duru geldim.
Yunus Emre

(*Yedi gök yaratıldı, ışık ile yapıldı*
Himmet etti toprağa gürültü ile fışkırarak geldim)

Yine Alevilikte, ışığın patlayıp genişlemesi ile ortaya çıkan evrende, evrenin ritmi, sonsuz döngüsü ve insanın ortaya çıkış serüveni, bir çocuğun ana rahmine düşmesinden bir gezegenin doğumuna kadar her şeyi kontrol eden dört kuvvetin varlığı ile mümkün olabildiğine, evrenin dört kuvvetinin olmaması halinde ortalığı sonsuz bir kaos ortamının kaplayacağına inanılır.

Sen insanı sorarsan
Hakk'tan ayrı değildir
Sıfatı Zat-ı Mutlak
Hırkası dört pareden
Kaygusuz Abdal

Alevi erkânı içinde '*devriye*' olarak isimlendirilen bu inanışa göre insanın varoluş macerası, onun asıl kaynağından (*nurdan*) koparak dört kuvvetin kontrolünde cansız nesneye inmesiyle başlamış, bu uzun serüveni bitkiler ve hayvanlar âleminden geçerek devam etmiş ve nihayetinde insan bugünkü suretine ulaşmıştır. İnsanın varoluşuna başlangıç oluşturan evrenin dört kuvveti varoluşun tüm sorumluluğunu da üstlenmiştir.

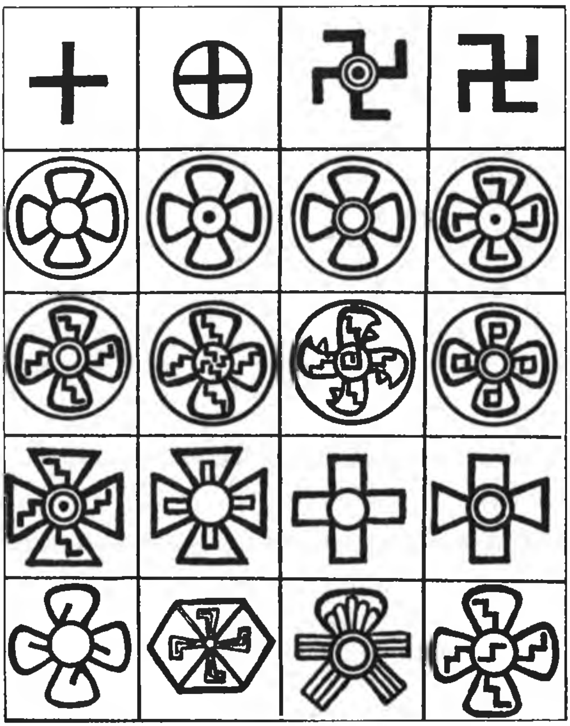
Alevi inanışında sıradan akıllarda kolay yer edebilsin diye toprak, hava, su ve ateş olarak simgelerle ifade edilen bu dört gücün var olduğu ve kâinattaki tüm gelişmeleri ve oluşumları kontrol ettiği, bugün bilim çevreleri tarafından da ittifakla kabul ediliyor. Günümüz astrofizikçileri, kâinatın varlığının ancak elektromanyetik güç, düşük nükleer güç, yüksek nükleer güç ve yerçekimi olarak adlandırdıkları bu dört gücün dengeli beraberliğinin varlığı ile mümkün olabileceğini söylüyorlar.

Günümüzden on iki bin yıl önce doğal bir afetle ortadan kalkan kadim Uygur uygarlığından kurtarılmış Nakaal tabletlerinde '*kutsal dörtlü*' olarak isimlendirilen evrenin dört kuvveti hakkında şu bilgilere yer verilmişti; "*Başlangıçta evrende kaos hüküm sürüyordu, karanlıktı ve ses yoktu. Sonra alemleri yaratmak isteyen yaradan, dört büyük gücüne evrende yasa ve düzeni kurmayı emretti ki yaradılış başlayabilsin. Yasa ve düzen oluşturulduğu zaman yaratılış işi Onun istekleri ve emirleri doğrultusunda kutsal dörtlü tarafından yerine getirildi.*"[35]

James Churchward '*Kayıp Kıta Mu*' adlı kitabında dört kuv-

vetin eski çağlarda değişik isimler aldığını ifade ediyor. '*Bu isimler topluca şunlardır. Kutsal Dörtlü, Dört Büyük Varlık, Dört Kadir Varlık, Dört Güçlü Varlık, Dört Büyükler, Dört Büyük Majahara, Dört Büyük İnşa Edici, Dört Büyük Mimar, Dört Büyük Geometrici, vs.*'(36)

Evrenin dört kuvveti Nakaal tabletlerinde, Meksika yazıtlarında ve tüm eski çağ toplumlarında en yalın hali ile (+) işareti ile stilize edildi. Dört kuvvetin sembolik ifadesi olan bu işaret (haç) erken Hıristiyanlar tarafından yeni dinin en önemli sembolü haline getirildi. (Şekil 1)

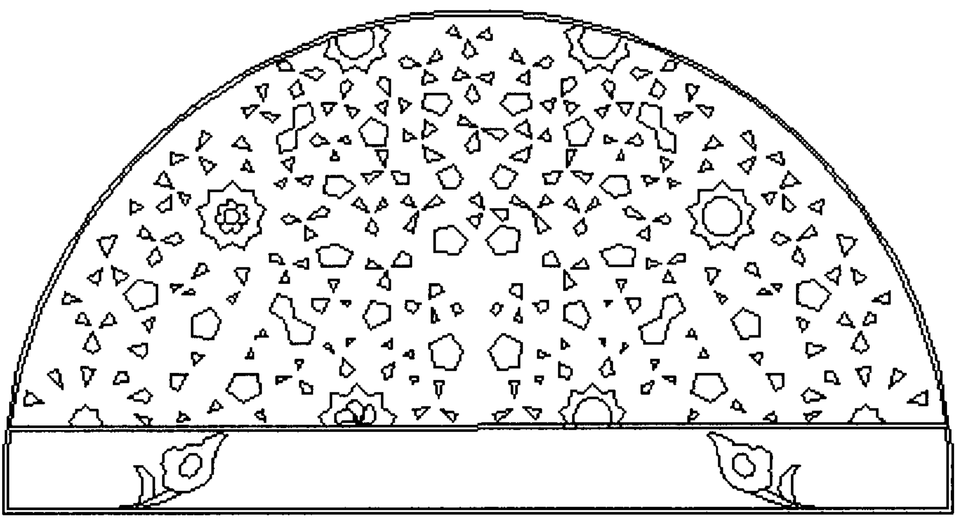

(Şekil 1)

Yeryüzünde binlerce yıllık mazisi bulunan dört kuvvetin sembolü (+) işaretinin 20 ayrı örneği.
James Churchward'ın 'Kayıp Kıta Mu' kitabından alınmıştır.

Ünlü coğrafyacı Strabon tarafından birinci yüzyılda kayda geçirilen, varlığı dört bin yıl öncesine Luviler'e kadar uzanan Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın '*Pir Evi*' adı verilen ana yapısına '*gök eşik*' olarak anılan bir kutsal kapıdan girilir. Bu kapıya '*gök eşik*' denmesinin sebebi kapının kitabe yerinde evreni stilize eden bir kabartmanın bulunmasıdır. Yarım kubbe formundaki bu kabartma üzerine yıldızlar, güneş sistemleri ve gök adaları işlidir. Mavi zemin üzerinde yayılan yıldızlar, güneşler ve gezegenlerin merkezinde, başka bir motif ustalıkla gizlenmiştir ki bu da evreni yöneten dört kuvveti sembolize eden haç işaretidir. (Şekil:2)

Hıristiyan Kilisesi imge yolu ile evrenin dört kuvvetini tem-

(Şekil:2)

Gök Eşik

Mavi bir zemin üzerinde, stilize edilmiş evren ve evrenin merkezinde, evreni yöneten dört kuvvet gizlilik içinde resmedilmiş.

sil eden ve Anadolu'da binlerce yıldan beri bilinmekte ve kullanılmakta olan, o çok kadim sembolü kendilerine mal ederek bu kutsal işarete karşı duyulan potansiyel saygıyı blok halde yeni dine transfer etmeyi amaçladı. Hıristiyan kilisesi bunu yaparken kurnazca bir yol izledi ve bu sembolün kendilerine ait olduğu tezlerine zemin hazırlamak ve aidiyet iddialarını meşrulaştırmak için, Hz İsa'nın (+) biçiminde birbirine tutturulmuş iki tahta üzerinde çarmıha gerildiği öyküsünü ortaya attı. Bu hikâyenin hiçbir dayanağı yoktu, çünkü Hıristiyan Kilisesi'nin İsa'nın çarmıha gerildiği sırada kullanıldığını ileri sürdükleri (+) şeklindeki çarmıh, İsa'yı çarmıha geren Romalılar tarafından bilinmiyordu. İsa Hıristiyan Kilisesi'nin tarif ettiği biçimde bir çarmıha gerilmemişti. Luigi Casciolli '*Mesih Masalı*' adlı yapıtında konu ile ilgili şu bilgiyi veriyor:

"*Kilisenin bize İsa'nın üzerinde öldürüldüğü araç olarak gösterdiği çarmıh, Romalılar'ın çarmıha germek için kullandıkları ölüm araçlarına hiç benzememektedir. Romalılar tarafından kullanılan çarmıh, pantibolum diye adlandırılan enine bir kirişten oluşan tahta bir darağacıydı. Bu kirişin uçları yere konan, iki çatallı direğe yerleştirilirdi. Bütün bu yapı 'crux' diye adlandırılırdı.*"(37)

Çarmıha gerilmiş İsa figürü oldukça geç zamanlarda, beşinci yüzyılda ortaya çıktı. Üstelik beşinci yüzyılda ortaya çıkan bu ilk çarmıh figürleri de (+) formunda değil. (T) biçimindeydi.

İsa: Çalınmış Bir Yaşamın Üzerinde Kurgulanmış Peygamber

Hıristiyan Kilisesi uydurma bir öykünün eşliğinde kutsal dörtlüyü kendisine mâl etmekle de yetinmedi. Birinci yüzyılın başında Niğde-Kemerhisar'da doğmuş ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Hakk'a yürümüş, yaşadığı çağda gizli Hermetik öğretinin en büyük ustası sayılmış Apollonius adlı mürşidin yaşamını çalarak yarattığı peygamber figürünün üzerine monte etti.

Antik çağın en önemli mürşidi Apollonius M.S. 1 yılında, bugün Niğde il sınırları içinde kalan Kemerhisar'da dünyaya geldi. Helenlerin Tyana olarak adlandırdıkları bu şehre Hititler Tuwana diyorlardı. Şehrin kurucuları ve yerlileri olan Luviler'in dilinde şehrin adı '*Tumana*' olarak telaffuz ediliyordu. Tumana sözcüğü Luvi dilinde '*Yüce Ma Halkının Ülkesi*' anlamına gelmektedir. (*Bilge Umar bu sözcüğün anlamını 'Yüce Ana Tanrıça Halkının Ülkesi' olarak açıklamıştır*) Eski kaynaklar Apollonius'un bir Luvi soylusu olduğunu, Tuana'nın en köklü ailelerinden birinden geldiğini ve Tuana şehrinin Apollonius'un ataları tarafından kurulduğunu ifade etmektedirler.

Apollonius ilk çocukluk yıllarını Kemerhisar'da geçirdi. On dört yaşına geldiğinde ailesi tarafından eğitim için Tarsus'a gönderildi. Apollonius, Tarsus yıllarından sonra ailesinin de izni ile uzun seyahatlerine başladı. Apollonius'un ilk durağı Aegea oldu, daha sonra Atina, Babil, Revalpindi, Keşmir, Batı Tibet ve Mısır'ı içine alan uzun gezileri onun tüm ömrünü doldurdu.

Apollonius, James Churchward'ın on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde iki buçuk yıl kalarak, başrahibin yardımı ile Nakaal Tabletleri'ni okuduğu Batı Tibet'te on üç yıl geçirdi. Hermes'in ülkesi Mısır'da, ünlü İskenderiye Kütüphanesi'nde uzun yıllar çalış-

tı. Burada Serapis Mabedi'nde ve Nil Nehri'nin yukarılarında Thebai ve Karnak mabetlerinde öğrencilere dersler verdi, onlara Hermes'in gizli sırlarını aktardı.

Apollonius Keşmir seyahati sırasında Ninova'da Damis adında bir genç ile karşılaştı. Damis, Apollonius'a bağlandı ve o tarihten sonra onun yanından hiç ayrılmadı, tüm gezilerine eşlik etti. Damis, Apollonius'a refakat ettiği gezilerde, yaşananları, Apollonius'un gerçekleştirdiği olayları ve söylediği sözleri, düzenli olarak kaydetti. Damis'in günlüğü, aslında yakın tanıklık ile kayda alınmış bir '*Apollonius biyografisi*' idi. Damis'in günlüğü M.S. 210 yılında Roma İmparatoru Severus ve Kraliçe Julia Domna'nın istekleri ile dönemin ünlü tarihçisi Philostratus tarafından derlenerek kitap haline getirildi ve çoğaltıldı.

Philostratus'un '*Tyana'lı Apollonius'un Hayatı-Lıfe of Apollonius of Tyana*' adını verdiği kitabını aslından okuyanlar, eğer *İncil*'i de okumuşlarsa şu ikilemle karşı karşıya kalıyorlardı; ya Philostratus'un kitabı *İncil*'den kopya edilmişti, ya da *İncil* Philostratus'un kitabından aşırılmış alıntılardan ibaretti.

Ortada bir gerçek vardı, ilk *İncil*ler Philostratus'un kitabının çoğaltılmasının üzerinden yüz yıl kadar bir zaman geçtikten sonra ortaya çıkmışlardı. Philostratus'un kitabının kaynağı olan Damis'in günlüğü ise ilk *İncil*lerin ortaya çıkışından üç yüzyıl önce yazılmıştı. Zaten Hıristiyan Kilisesi'nin dışında kimse *İncil*lerin İsa ve/veya havarileri tarafından yazıldığına inanmıyordu. Faust bu gerçeği şu cümle ile dile getirmişti.

"Herkes bilir ki İnciller İsa ve/veya havarileri tarafından değil, onların zamanından çok sonra kimliği bilinmeyen kişiler tarafından yazıldı."

Aynı zaman diliminde yaşamış Apollonius ve İsa karşılaştırıldıklarında akıllar çok daha fazla karışıyordu. Hıristiyan Kilisesi'nin kabullerine göre İsa, İmparator Augustus döneminde yaşamıştı. Augustus'un iktidar yıllarında Roma İmparatorluğu edebi akımlarda altın çağını yaşadı. Augustus döneminde ortaya çıkan ve sayısız eserlere imza atan çok sayıda düşünür, şair, hatip, eleştirmen ve gezginlerden hiçbiri tek bir defa olsun İsa'dan bahsetmemişlerdi. Hz. İsa tarihi bir kişilik olarak M.S. I. ve II. yüzyılların tarihçilerinin eserlerinin hiçbirinde yer almadığı gibi, İsa'nın kendisi de geriye yazılı bir eser bırakmamıştı.

Öte yandan Apollonius, sonradan Roma İmparatoru Hadrianus tarafından koruma altına alınmış çok sayıda felsefi eserin müellifiydi. Apollonius, İmparator Augustus döneminin en üstün siması, en yüce bilgesiydi. Kralların, imparatorların kendisi ile dostluk ve arkadaşlık etmek için birbirleri ile yarıştıkları, adına mabetler inşa edilmiş büyük bir mürşit idi. İmparator Vespasianus'nın danışmanıydı. İmparator ve düşünür Marcus Aurelius, felsefi gelişimini Apollonius'a borçlu olduğunu ifade etmişti.

İznik Konsili'nin toplandığı yıla kadar, Apollonius IV. yüzyıl Anadolusu'nun en saygın kişisiydi. Anadolu'da onun adına atfedilmiş dergâhlar vardı, büstleri Anadolu'nun dört bir yanını süslüyor, kitapları elden ele dolaşıyordu.

İznik Konsili'nde Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmesinden sonra, İmparatorluk sınırları içinde Apollonius'un izlerini silme girişimi başlatıldı. Onun adına yükseltilmiş mabetler yıkıldı, kitapları yakıldı, büstleri parçalandı.

Çeşitli dillerde Apollonius'u ve onun çalınmış yaşamını konu alan üç yüze yakın kitap yayımlandı. Türk dilinde Apollonius hakkında kaleme alınmış tek metnin müellifi Aytunç Altındal şunları yazıyor;

"M.S. 325 yılında Konstantin tarafından toplanan İznik Konsili'nde Apollonius'un tüm kitaplarının yok edilmesine, büstlerinin kırılmasına, mabetlerinin yıkılmasına yol açan kararlar alınmıştı."

"Şu kesindir ki Tyana'lı Apollonius 'Hayatı çalınan adam' olmuştur. Nedense onunla ilgili her ne varsa bunlar İsa'ya atfedilmiştir... Bunun nedeni de Konstantin'in 'Yeni Devlet, Yeni Din' kurmak amacıyla topladığı 1. Ekümenik İznik Konsili ile, daha sonra imparator olan I. Theodosius'un (381-389) verdiği emirlerle Apollonius adının tarihten sildirilmiş olmasıdır."[38]

"Öyle anlaşılıyor ki İsa da Apollonius da gerçekte kilise babalarının elinde oyuncak olmuşlar, biri hiç aklından geçirmediği halde tanrı yapılmış, diğeri ise yüzyıllarca unutturulmuştur."[39]

"Günümüzde İsa Mesih'in 'Sevgi' olduğu ve bu nedenle hem üstün bir dinin (Hıristiyanlık) kurucusu hem de üstün bir sevginin Tanrısı olduğu yazılmakta ve İsa bu sözlerle onu tanımayanlara sunulmaktadır. Oysa 'Sevginin tüm evrendeki tek ölümsüzlük' olduğunu birinci yüzyılda her gittiği yerde defalarca anlatıp, insanları sevgide birleşmeye davet etmiş olan sanal değil gerçek kişi Kemerhisar'lı Apollonius'tur".[40]

Altındal'ın da doğru bir biçimde ifade ettiği gibi Apollonius her gittiği yerde '*sevgi dini*'ni yaydı ve '*sevgi dini*'nden başka bir dine de inanmadı.

Apollonius'tan binlerce yıl sonra, bir Alevi ozanı onun düşüncelerini kendi lirik cümleleri ile şu dizelerle ifade etti;

Canan bizim canımızdır
Teni bizim tenimizdir
Sevgi bizim dinimizdir
Başka dine inanmayız.

Hüdai'yem Hüda'mız var
Dost elinde bademiz var
Muhabetten gıdamız var
Ölüm ölür biz ölmeyiz.

Aşık Hüdai

Apolonius'tan günümüze ulaşan çok sayıda veciz söz içinde biri vardır ki anlam itibari ile bize son derece tanıdık gelir;

"*I am all that has been, and is and shall be, and my veil no mortal has withdrawn. The fruit which I brought for was the sun*". (Evvel ve ahir benim ve üzerimdeki örtüyü hiçkimse kaldırmadı. Benim verdiğim meyve güneştir.)*

Bu söz bizlere tanıdık gelir çünkü; Aleviliğin ünlü ozanı ve büyük mürşidi Yunus Emre'nin aynı anlamı içeren dizeleri hep kulaklarımızdadır,

Evvel benim, ahir benim
Canlara can olan benim

Yunus Emre

* Buradaki alıntı Neith adına Mısır'da düzenlenen festivalde ziyaret edilen heykeldeki yazıttan alıntılanmıştır. Yazının orijinali Mısır dilindedir. Bu festivale "ışık" festivali adı verilir ve katılanlar ellerinde yanan bir kandille yürüyüp Neith'in heykelini ziyaret ederler.

Bakire Meryem

On dördüncü yüzyıldan başlayarak, Hıristiyanlığı yaymak için harekete geçen Hıristiyan misyonerleri binlerce yıldan o güne kadar '*Ma/Kadın Ana*' inancının hâkim olduğu Anadolu'da büyük bir tepki ile karşılaştılar. Yerli halktan gelen, beklenenin çok üzerindeki direnç üzerine, Hıristiyan kilisesi '*Ma*' geleneğini içselleştirmek zorunda kaldı. Hıristiyan inancındaki abartılı '*Meryem Ana*' figürü böylece ortaya çıktı.

Önceki bölümlerde genişçe anlatıldığı üzere, Eski Çağ'ın '*Ma/Kadın Ana*' adına adanmış en önemli dergâh-devleti bugün Tokat il sınırları içinde kalan ve Hitit belgelerinde *Kirzuwatna* olarak anılan '*Kazova Kummannisi*' idi. '*Kummanni*' sözcüğü Luvi dilinde '*saf, temiz ve lekesiz olan Kutsal Ma'nın Ülkesi*' anlamına gelmekteydi ki; bu da '*Ma*'nın eski geçmişte Anadolu'da saf, temiz ve lekesiz nitelemeleri ile birlikte anıldığını göstermektedir.

Hıristiyan Kilisesi '*Ma*'ya vefa ile bağlı Anadolu halkının direncini kırmak için Meryem'i '*Ma*'nın nitelikleri ile donattı. Saf, temiz ve lekesiz '*Ma*', erken Hıristiyanlar elinde saf, temiz, lekesiz Mary'ye dönüştü. Hıristiyanlar '*Ma*'ya has saf, temiz, lekesiz sıfatlarından yola çıkarak '*Bakire Mary*'yi dizayn ettiler.

Saf, temiz, lekesiz: Bakire
Ma: Mary

Meryem adı İngilizce Mary, Latince Maria ve Helen dilinde Maria olarak telaffuz edilir. Ma sözcüğünün bu dillerde uyarlanmış biçimleridirler.

Hıristiyanlığın '*Ma*'yı içselleştirerek ürettiği '*Mary Ana*' figürü '*Ma/Kadın Ana*'nın yerini asla dolduramadı. 1240 yılında Ha-

cı Bektaş Veli, Karacahöyük '*Kadın Ana*' Dergâhı'na sığındığında bu kadim gelenek, bin yıllardır süren o muhteşem Alevi kadın örgütlülüğü hâlâ ayaktaydı. '*Kadın Ana*' geleneğinin koruyuculuğunu üstlenmiş dergâhın Pir Bacısı, Kadın Ana ve onun müritleri Alevi bacılar on üçüncü yüzyıl ortalarında kendi dergâhlarında münzevi bir yaşam sürüyorlar ve olağanüstü zor koşullar içinde hâlâ varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu da gösteriyor ki; dayatmalarla ve aldatmalarla donatılmış Hıristiyanlık, '*Kadın Ana*'yı bu topraklardan tamamen söküp atmada başarılı olamamıştı.

Hıristiyanlar Meryem Ana'nın bakire iken İsa'ya hamile kaldığına inanırlar. Bu inanışın kökleri Aleviliğin içindedir. Aleviler Kadın Ana'nın bakire iken çocuk doğurduğunu ve Çelebiler neslinin bu doğumla başladığını savunurlar. Alevilikteki bu '*bakire doğum*' inanışının kökleri eskiçağa, '*Ma*'ya kadar uzanır.

Işık İnanışı

Alevi inanışına göre yaradılışın kaynağı bir ulu ışıktır. Evren her şeye kadir olan mutlak varlığın kudretinden fışkıran o ulu ışığın yayılması ile ortaya çıkmıştır. Ve evrendeki her nesne o ışıktan bir parçadır.

Yedi gök yaratıldı ışık ile bünyad oldu,
Toprağa nazar kıldı, aksırıp duru geldim
Yunus Emre

(Yedi gök yaratıldı, ışık ile yapıldı,
Toprağa himmet etti, gürültü ile fışkırarak geldim)

Hakk-ı Tala nura tecelli kıldı
O nurdan payımı aldım da geldim.
Noksani

(*Kadir olan mutlak varlık, ışığı görünür kıldı*
O ışıktan payımı aldım da geldim)

Alevi erkânında yaradılışın başlangıcı olarak kabul edilen '*Kadir-i Mutlak*'tan yayılan ışık, '*Hakk'tan gelen nida*' olarak ifade edilir. Evrende her nesneden önce var olan ışık aynı zamanda '*Yaradanın sözü*'dür.

Ezelden evveli bir Hakk'ı bildik
Hakk'tan nida geldi hakka Hakk dedik.
Hatayi

325 yılında İznik'te toplanan Hıristiyan Ekümenik Konsili'nde kabul edilen dört *İncil*'den biri olan *Yuhanna İncili* söze, ışık kaynaklı Alevi erkânının en temel söylemi ile başlar:

"*Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı ile birlikteydi ve Söz Tanrıydı. Başlangıçta O Tanrı ile birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O'nsuz olmadı. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi.*

Tanrı'nın gönderdiği Yahya adlı bir adam ortaya çıktı. Tanıklık amacıyla, ışığa tanıklık etsin ve herkes onun aracılığıyla iman etsin diye geldi. Kendisi ışık değildi ama ışığa tanıklık etmeye geldi."

Yuhanna İncili

Yaradanın sözünün her şeyden önce var olan ve her şeye başlangıç oluşturan '*ışık*' olduğuna dair kadim Alevi inanışını göz önüne alarak yukarıdaki bölümde ilk paragraf içinde geçen '*Söz*' sözcüğü yerine '*ışık*' yazarak metni yeniden düzenlediğimizde en yalın halı ile Alevi inanışını karşımızda buluruz.

"*Başlangıçta Işık vardı. Işık Tanrı ile birlikteydi ve Işık Tanrıydı. Başlangıçta O Tanrı ile birlikteydi. Her şey Işık aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey Işık'sız olmadı. Yaşam O'ndaydı ve yaşam insanların ışığıydı. Işık karanlıkta parlar. Karanlık onu alt edemedi.*"

Yukarıdaki *İncil*'in yazarı Saint (Aziz) Yuhanna Ön Asyalılar'a gönderdiği birinci mektubunda -halk tarafından kolayca benimsenip kabul edilsin diye- Hıristiyanlığın Tanrısının aslında '*Işık*' olduğunu öne sürer.

"*Mesih'ten işittiğimiz ve şimdi size ilettiğimiz bildiri şudur: Tanrı ışıktır*"[42]

Yuhanna eski inanışlarına sıkı sıkıya bağlı ışık halkının Hıristiyanlık karşısındaki direnişini kırmak için, Hıristiyanlığın içinde yeni bir şey olmadığını yalnızca en eski buyruk olan '*Hakk*'ın nidası'nın (*Tanrı sözünün*) tekrarı olduğunun altını çizer.

"*Sevgili kardeşlerim, size yeni bir buyruk değil başlangıçtan beri kabul ettiğiniz eski buyruğu yazıyorum. Eski buyruk işitmiş olduğunuz Hakk'ın nidasıdır. (Tanrı sözüdür.)*"[43]

Aziz Yuhanna'nın bu sözleri, Hıristiyanlığın devşirme bir din

olarak ortaya çıktığının ve Anadolu'nun eski inanışını deforme ederek kendisine mal ettiğinin İsa'nın havarilerinden birinin dilinden açıkça itiraf edilmesidir.

Bugün Anadolu'da yürütülen '*Alevi Ayin-i Cem*' törenlerinde hâlâ hizmetliler hizmetlerine '*Hakk'ın nidası*' denilen o kutsal buyruk ile başlarlar.

Hakk'tan bize nida geldi
Pirim sana beyan olsun
Şah'dan bize name geldi
Rehberime haber olsun

On iki hizmet deyişi

ZULMÜN BAŞLANGICI

İsa ölmeden önce ne kadar bağırmış olursa olsun ben onun sesini duymuş değilim. Bunun yerine, Kutsal Engizisyon bütün kemiklerini kırmış olduğundan ayakta duramadığı için yakılacağı kazığa bir sedye ile taşınmış ve yakılmadan önce de dili kesilmiş olan Cavaliere della Bare'nin atmış olduğu çığlıkları duydum. On dokuz yaşındaki bu çocuğun böylesine barbarca bir işkenceden geçirilmesinin, canlı canlı yakılmasının ve dilinin koparılmasının nedenini öğrenmek istiyor musunuz? Bir merasim sırasında önünden geçmekte olan haçın önünde eğilmemiş ve şapkasını çıkarmamıştı.[44]

Luigi Casciolli

Hıristiyanların, Anadolu'nun yerli halkını kilise bünyesinde ve İmparatorluk hizmetinde toplamak için Hıristiyanlığı yerli inancın motifleriyle süslemeleri, kadim sembolleri aslından kopararak kendilerine mâl etmeleri, kutsal kişilerin hayatlarını çalıp kendi peygamberlerine uyarlamaları sonuç vermedi. Esasta ayrılık vardı,

bu halkın gözünden kaçmadı. Halk binlerce yıldan beri kutsal saydığı değerlerinden ve sadakat ile bağlı kaldığı inanç merkezlerinden kopmadı, pirlerine, mürşitlerine karşı vefasını devam ettirdi.

Hıristiyanlığa karşı Anadolu'da başlayan ilk muhalefet açık, aleni hatta biraz da alaysı idi. İlk muhalifler, Hıristiyanların evrenin dört kuvvetini bir ölüm aracı ile özdeşleştiren Kilise'nin bu tavrını eleştirirken "*ne yani İsa'yı assalardı ipe mi tapacaktınız*" diyebilecek kadar pervasızdılar. Başlangıçta kendilerini umursamayan, ciddiye almayan ve bıyık altından kendilerine gülen bu insanlara karşı Ortodoks Kilisesi'nin tutumu çok sert oldu.

Hıristiyan Kilisesi kendi yayılmasının ve kurumlaşmasının önünde büyük engel olarak gördüğü Anadolu'nun eski inanç merkezlerinin direncini kırmak için art arda topladığı konsillerde çareler aradı... İznik (325), Gangra (340) ve Sahapivan (447) Konsilleri'nden başlayarak Oxford (1160), Flanders (1162) ve Burgundi (1167) Konsilleri'ne kadar uzanan sekiz yüz yıllık süreçte toplanan pek çok Hıristiyan konsilinde Anadolu Işık İnsanları ve onların Avrupa'daki ardılları derin nefret ifadeleri ile anıldılar ve dinmek bilmeyen bir öfke içinde lanetlendiler. Hıristiyan Kilisesi, yerel ruhani merkezlerin halk üzerindeki etkinliklerini ortadan kaldırabilmek için, ağır şiddete, zorunlu göç ettirmeye ve soykırıma varan insanlık dışı çok çeşitli tedbirler aldı.

Hıristiyan konsillerinin tutanakları ve konsil kararları, içleri küfürlerle de dolu olsalar, sebepsiz eziyete meşru zemin hazırlayarak tarihin en büyük insanlık suçlarının önünü açmış da olsalar, bugün tarihleri tahrif edilerek yok sayılmaya çalışılan bir halkın, en azından geçmişte bu topraklar üzerinde var olduklarının yazılı kanıtları olmaları bakımından son derece önemlidirler.

İznik Konsili'nin Hıristiyanlığı devletin resmi dini olarak kabul edip diğer inanışları yasaklamasından sonra Anadolu'daki der-

gâh-devletlerin dokunulmazlıkları ve özerklikleri kendiliğinden ortadan kalkmış oldu. Bizans orduları Anadolu'yu karış karış gezerek ünlü '*dergâh-devlet*'lerin kutsal mabetlerini birer birer yıktılar. Binlerce yılın inanç barınakları ve Anadolu'da sosyal hayatı düzenleyen, iç barışı ve huzuru sağlayan ruhani yapılar yerle bir oldular. Anadolu halkı kendi kutsal saydığı değerleri tarumar eden Bizans İmparatorluğu ve Ortodoks Kilisesi ile yollarını bir daha birleşmemek üzere ayırdı. Pirler, mürşitler, dervişleri ve talipleri ile birlikte yüksek dağlara çekildiler, derin kuytulara göçtüler. Şehirlerde kalanlar takiye yaparak izlerini kaybettirdiler. Kadın Ana'ya adanmış dergâhlar, Ortodoks Hıristiyan fanatikler tarafından yıkıldılar, eski çağın ünlü Işık misyonları ıssızlığa terk edildiler.

Hıristiyan gezgin ve arkeolog Charles Texier, on dokuzuncu yüzyıl başında ziyaret ettiği Tokat il sınırları içinde bulunan, hiçbir zaman Hıristiyan olmamış Komana şehrinin birdenbire yıkılıp ıssız kalmasını "*Hıristiyanlar tabiatlarına ters ve çirkin gelen bir dinden dolayı ünlü Komana şehrini terk etmişlerdi*" diye açıklıyor. İçinde tek bir Hıristiyanın bulunmadığı bir şehirden dışarıya toplu Hıristiyan göçü olduğunu savunan Texier, bu tuhaf iddiasını şu sözlerle sürdürüyor; "*Hıristiyanların bundan dolayı bu lanetli şehri terk ederek putperestliğin girmediği bakir bir yere gitmeleri şaşılacak bir durum değildir.*"[(45)] Charles Tekxier'in on beş asır önce dindaşları tarafından işlenmiş insanlık suçlarını görmemezlikten gelmesi, Hıristiyan barbarlığının üzerini örtmeye çalışması ve hatta mağdurları suçlayacak kadar ileri gitmesi Hıristiyan fanatizminin on dokuzuncu yüzyılda bile batılı bilim adamları üzerinde hâlâ etkili olduğunu göstermektedir.

Çankırı Hıristiyan Konsili ve Sivaslı Işıklar

Kısa bir şaşkınlık ve bocalama döneminden sonra Anadolu'da Hıristiyanlığın tahakkümüne karşı ilk direnmeler başladı. Acımasız inanç işgaline ilk fiili karşı çıkışlar yıkılmış mabetlerin kalıntıları üzerinden yükseldi.

İznik Konsili'nden on beş yıl sonra toplanan Gangra (Çankırı) Ekümenik Hıristiyan Konsili ve 447 yılında toplanan Sahapivan Ermeni Hıristiyan Konsili kararlarında belirtildiği ve lanetlendiği üzere Hıristiyanlığın Anadolu'yu işgal girişimine ilk karşı koymalar önce Sivas'tan, ardından Pisidya'dan (*Antalya'nın kuzeyi*) geldi. Hıristiyanlık karşıtı örgütlenmenin Anadolu'daki en eski adresi Sivas ve çevresiydi.

İznik Ekümenik Konsili'nden (325) kısa bir süre sonra bugünkü adı ile Çankırı'da toplanan Gangra Ekümenik Konsili'nin (340) asıl hedefi Eustathius adlı bir bilgenin himayesinde ve önderliğinde Sivas ve çevresinde meydana gelen Hıristiyanlık karşıtı hareketti. Hıristiyanlığa karşı Sivas ve çevresinde ortaya çıkan bu erken direniş Çankırı Konsili kayıtlarına "*gülünç ve ahlaksız bir mezhep faaliyeti*" olarak geçti. Kilise hiyerarşisini ve kilise ruhban sınıfının rolünü ciddiye almayan, '*Kiliseye ve kilise üyelerine tepeden bakan, kiliseden ayrı ayinler düzenleyen, toplantılar yapan, değişik doktrinlerle ve başka şeylerle kiliseye ve kilisede yapılanlara karşı gelen*', ilahi Hıristiyan ibadetini ve vaftizi reddeden ve Hıristiyan papazlarının tüm davetlerini geri çeviren bu grubun fertleri Çankırı Konsili'nce lanetlendiler.

Çankırı Konsili'nin küfürle andığı bir diğer grup, Konsil kararlarında '*Sivaslı sapkınların*' işbirlikçisi olarak nitelenen, kiliseyi reddeden, başka inançlara sahip, kısa saçları ve derviş kılıkları ile dergâhlarda komün yaşamı süren Anadolu kadınlarıydı.

"*Eğer bir kadın derviş hayatı yaşama bahanesi ile gö-*

rünüşünü değiştirir, geleneksel kadın giysilerini giymek yerine erkek kıyafetine bürünürse ona lanet olsun" (Çankırı Konsili kanun no:13)[46]

Hıristiyan Kilisesi kadınların erkeklerin hizmetinde olmaları gerektiği ve kadınların sürekli olarak erkeklere bağımlı yaşamalarının bir tanrı emri olduğunu öne sürüyordu. Kiliseye göre uzun saçlar kadın esaretinin bir simgesiydi ve saçlarını kısa keserek dergâhlarda komün hayatı süren kadınlar, bu davranışları ile Tanrının düzenini bozuyorlar, Tanrının kendileri için uygun gördüğü tutsaklığı kabul etmiyorlar ve onun emirlerine karşı geliyorlardı.

"*Eğer herhangi bir kadın derviş, hayatı yaşama bahanesi ile Tanrının ona bağımlılığını ve itaatini hatırlatmak için verdiği uzun saçlarını bu bağımlılık düzenini bozmak için keserse ona lanet olsun.*" (Çankırı Konsili kanun no:17)[47]

Hıristiyan karanlığının Ön Asya'yı işgal etmesinden önce Anadolu'nun sosyal yaşamında, sanat, kültür hayatında ve inanç alanında tam bir kadın-erkek eşitliği hâkimdi. Kadını aşağılayan erkek egemen Hıristiyan ahlâkı, sadece Anadolu kadın toplulukları tarafından değil erkekler tarafından da kabul görmedi. Çankırı Konsili Anadolu'nun örgütlü kadın güçlerini ağır bir dille kötülemekle kalmadı. Kadınlarına hâkim olamayan, "*ebeveynlerinin değil eşlerinin yolundan giden kocalar*" da Konsil'in sert eleştirilerden kendilerine düşen payı aldılar.

Çankırı Ekümenik Hıristiyan Konsili'nin Sinod (üst kurul) mektubu ve Konsil'ce kabul edilen 13, 14, 15, 16 ve 17 sayılı kilise yasaları, Âşık Paşazade'nin on beşinci yüzyılda sözünü ettiği, şimdiye kadar kimler oldukları, nereden geldikleri ve amaçlarının

ne olduğu konusunda kayda değer bir açıklama getirilememiş olan '*Bacıyan-ı Rum*'un diğer bir deyişle Kadın Ana'nın ve Alevi Bacıları'mn örgütlü bir yapı içerisinde, Hıristiyanlıktan önce de bu topraklarda var olduklarını ve Anadolu'da Hıristiyan işgaline karşı ilk örgütlü mücadeleyi başlatanlardan olduklarını tartışmasız bir biçimde ortaya koyan yazılı belgelerdir.

Hıristiyan Kilisesi'nin Sivaslı muhaliflere, Eustathius ve yandaşlarına yönelttikleri bir başka suçlama da onların mutlak eşitlikçi olmalarıydı:

"*Eğer bir kimse, bir köleye inancını bahane ederek, sahibini küçümsemesini, ona itaat etmekten uzaklaşmasını ve ona, efendisine iyi niyetle ve onuru ile hizmet etmemesini öğretirse ona lanet olsun.*" (Çankırı Konsili, kanun no: 3)[48]

Mutlak eşitlikçilik Işıklar nezdinde bir suç değil vasıftı, bir erdemdi. Onlar sevgiye inanmış bir '*rıza topluluğu*' idiler. '*Kulluk düzeni*' onların dünya görüşü içinde, bir insanlık ayıbıydı.

Köleci toplumu savunan, kadın erkek arasında cinsiyet ayrımı yapan erken Hıristiyanların açıkça hedef gösterip lanetlediği Sivas ve çevresinde ortaya çıkan, Hıristiyanlığa karşı muhalefetin önderi ve koruyucusu özgürlük savaşçısı Eustathius Sivas'ın yerli halkındandı. Hıristiyan Kilisesi onun Mısır'da eğitim gördüğünü ve oradan taşıdığı zehri Anadolu'ya yaydığını düşünüyordu.

Sahavapivan Hıristiyan Konsili ve Pisidyalı Işıklar

Anadolu'da, Akdeniz bölgesinde, modern Antalya şehrinin güneyi ve batısı ile göller bölgesinin tamamını kaplayan geniş bölge eski çağda Pisidya olarak adlandırılırdı. M.S. birinci yüzyılın ünlü coğrafyacısı Strabon, Helenistik Çağ'ın kaynaklarına dayanarak Selge, Sagalassos, Petnelissos, Adada, Tymbriada, Kremna, Piryassos, Amblada, Sinda, Aarassos, Tarbassos ve Termessos'un antik Pisidya kentleri oldukları bilgisini vermektedir. Güneyde Antalya ve Finike sahillerinden başlayarak kuzeye ve batıya doğru genişleyerek Burdur ve Isparta illeri ile Orta Toros dağlarının büyük bölümünü ve Eğridir, Beyşehir, Burdur, Kovada, Suğla, Ketsel ve birçok irili ufaklı gölü içine alan Pisidya'da insanın ilk ayak izlerine günümüzden yaklaşık 40.000 yıl öncesinde, tarih öncesi dönemlerde, üst paleolitik evrede rastlanılır. Bölgede yerleşik düzen günümüzden sekiz bin yıl önce başladı. Pisidyalılar M.Ö. 3000'li yıllardan başlayarak göller bölgesinden Akdeniz'e uzanan bölgede ileri düzeyde uygar şehirler kurdular. Hıristiyan genişlemesi Orta Toroslar'a ulaşmadan evvel Pisidya şehirleri, tiyatroları, kütüphaneleri, kamu binaları, çarşıları, hamamları ve su kanalları ile olağanüstü mamurdu.

Antalya'nın kuzeyinde Burdur'a bağlı Bucak ilçesinin Ürkütlü beldesinde hâlâ kalıntıları seçilebilen '*Komana Dergâh-devlet*'i Pisidya'nın Hıristiyanlık öncesi inanç merkeziydi ve diğer Komanalar gibi '*kutsal ve dokunulmaz*'dı. Hıristiyanlığın Roma ülkesinde resmi ve zorunlu din olarak kabul ve ilanı ile Pisidya Komanası da diğer '*Dergâh-devlet*'lerin uğradığı aynı felakete uğradı. Pisidya'daki '*Komana Dergâh-devleti*'nin kutsallığı ve dokunulmazlığı ortadan kaldırıldı. Pisidya Komanası'ndaki dergâhın faaliyeti de

yasaklandı.

Ancak Pisidya'daki kutsal otorite ve bu kutsallığın çevresinde ona bağlı yaşayan Işık toplulukları İznik'ten kendilerine tebliğ edilen yeni dine şiddetle karşı çıktılar. Pisidyalılar Hıristiyan Kilisesi'nin büyük baskılarla dayattığı yeni dine karşı olmak, kendi inanç ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı kalmakla kalmadılar, geniş bir karşı propaganda faaliyeti ile komşu toplulukları da Hıristiyan bağnazlığına karşı işbirliğine davet ettiler.

Ermenice adı 'Girk Herjuacoc' olan ve 14. yüzyılda kaleme alınan '*Sapkınlar Kitabı*', '*davranışlarını ve yaptıklarını tarif etmekten utanç duyduğu*'[49] ışık topluluklarının, Hıristiyanlığa karşı ilk direnişlerini Pisidya'dan başlattıklarını yazıyor.

M.S. 447 yılında Sahapivan'da toplanan Ermeni-Hıristiyan Konsili'nin asıl hedefi Pisidyalı Işıklar oldu. Sahapivan Konsili'nde Hıristiyanlığın Anadolu'da yaygınlaşmasının önünü kapatan ve bir türlü ortadan kaldırılamayan Pisidya'daki Işık merkezinin Anadolu'dan sökülüp atılmasına alt yapı oluşturacak radikal kararlara imza atıldı ve katı tedbirler alındı.

Sahapivan Konsili kararlarında Hıristiyan Kilisesi'nin, Anadolu'nun kadim inanışının geriletilmesinde o güne kadar etkili olamadığı, halkın kendi dini alışkanlık ve geleneklerini sürdürmeye devam ettiği vurgulandıktan sonra, özellikle Hıristiyanlık karşıtı faaliyetlerin merkezi olarak nitelenen Pisidya'daki, Işık varlığı ve Işık örgütlenmesi hedef alınıp lanetlendi. (Sahapivan Konsili kanun no 14, 19 ve 20).[50]

Sahapivan Konsili'nin kararlarının satır aralarında dikkatli bir gezinti yapıldığında konsilin '*Mezghneanizm*' olarak tanımladığı Işık inanışının beşinci yüzyılda tüm Anadolu coğrafyasında son derece yaygın olduğu ve '*Mezghneanlar*' tarafından yürütülen Hıristiyanlık karşıtı faaliyetlerin toplumun tüm kesimleri üzerinde

hayli etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebepledir ki; Sahapivan Konsili'nde aristokratlar, kilise ruhbanları ve askerler dâhil halkın tamamı Mezghneanlar'a karşı uyarıldılar. Amaç tüm sosyal sınıfların Mezghneanlar'la bağlarım kesmek, iletişimlerini koparmaktı. Sahapivan Konsili'nde alman kararlara göre sadece Mezghneanlar değil, onlara yardım edenler, onları saklayanlar, onlarla işbirliği içinde olanlar da lanetlenip cezalandırılacaklardı.

Hıristiyan Kilisesi'nin Sahapivan Konsili kararlarına uygun olarak Işıklara ve onlara yardım edenlere, onlarla işbirliği içinde olanlara ve onları saklayanlara uyguladıkları ceza onların ömür boyu halkla temaslarını kesecek ve Hıristiyan Kilisesi'nin acımasızlığını herkese, her zaman hatırlatacak türdendi. Hıristiyan Kilisesi Sahapivan Konsili'nde alınan kararları hiç vakit geçirmeden uygulamaya koydu.

Pisidya'da ya da Anadolu'nun herhangi bir yerinde, Hıristiyan konsilinin emirleri doğrultusunda eski inançlarından dönmeyenler ya da onlara yardım ve yataklık edenler, tespit edilip yakalandıklarında, Sahapivan Konsili kararlarında tarif edildiği üzere diz arkalarında bulunan bağ kirişlerinin ikisi de kesilerek sakat edilmeye başlandılar. Hıristiyan Kilisesi sakat bıraktıkları bu kişileri, toplum içinde kolayca seçilip ayırt edilebilsinler diye üzerinde tilki işareti bulunan kızgın demirle, alınlarından dağlayıp, damgaladılar. Hıristiyan Kilisesi acımasız ve kıyıcı olmakla yetinmedi. Vahşetini sürekli vitrinde tutarak halk üzerinde devamlı bir korku dalgası yarattı.

Hıristiyan mezalimi daha inancına karar verememiş çocuklara kadar uzandı, Mezghneanların çocukları ellerinden alındılar, Hıristiyan manastırlarda Yeni İsa Dini'nin kuralları içinde rehabilite edildiler. (Sahapivan Konsili VIX ve XIX no'lu kanunlar).[51]

Pisidya kısa zamanda, yuvaları dağıtılmış, çocuklarından olmuş, ayaklarını arkalarından çeke çeke yürüyen sakat, kızgın de-

mirle alınlarından dağlanmış insanlarla doldu. Pisidyalılar yine de inançlarından vazgeçmediler.

İLK DİRENİŞİN ANALİZİ

Dördüncü yüzyılda Sivas'ta ve Pisidya'da baş gösteren ilk Hıristiyanlık karşıtı hareketler, Hıristiyan konsillerinin karar metinlerinde genel olarak '*sapkın-heretik*' olarak adlandırılmakla birlikte, bulundukları bölgeye göre alt isimlerle de anılmaktaydılar. Gangra ve Sahapivan Konsilleri'nin kararlarında, Hıristiyanlığın Anadolu'da yayılmasının önünde engel olan iki büyük topluluktan, Sivas'ta olanlar '*Sivaslı sapkınlar*' (*Messalianlar*) Antalya-Isparta arasında yaşayanlar ise '*Mezghneanlar*' olarak tanımlandılar.

Erken Hıristiyan metinlerinde '*Sivas'lı Sapkınlar*'ın(!) ve '*Mezghneanlar*'ın sapkın sayılan inançlarının ne olduğu konusunda derinlemesine bir tahlile ve açık bilgilere rastlanılmaz. Bu metinlerde, Sivas çevresi ve Antalya-Isparta arasında kendisini gösteren Hıristiyan karşıtı ilk direniş hareketleri, Hıristiyan terminolojisinde küfre dönüşmüş inanç akımlarının adları ile birlikte anıldıktan sonra onların genel olarak ve kabaca güneş tapınıcıları (*Aregaknoghs-Sun Worshippers*) oldukları ifade edilmiştir. Hıristiyan Ermeni ka-

yıtları onları '*Arevortik-Güneşin çocukları*' diye adlandırdılar.

Küfürlerle ve lanetlerle dolu erken Hıristiyan kayıtlarında ışıklar hakkında tarafsız bir anlatıma rastlanılmasa da, Konsil kararlarının cümle aralarında ve orta çağ tarihçilerinin eserlerinde dördüncü yüzyıl Işıklarının öne çıkan, onları Hıristiyanlardan ve diğerlerinden ayırt eden özellikleri oldukça belirgindir.

Onlar;

"- Batini-ezoterik inanca ve inançlarını ustaca sakladıkları gizliliğe dayalı bir kardeşlik örgütlenmesine sahiptiler.

- Hiç vazgeçmedikleri kendi inanç ritüelleri vardı. İbadetlerini kilise dışında toplanarak yapıyorlardı.

- Dergâhlarda komünal hayat yaşayan ayrı ayrı örgütlenmiş kadın ve erkek derviş zümreleri inanç hayatını ve sosyal yaşamı yönlendiriyorlardı.

- Köleci topluma karşıydılar. Bu yüzden Hıristiyanlar tarafından, -konsil kararlarıyla- esirleri yoldan çıkarmakla, köleleri Hıristiyan efendilerinin emirlerine uymamaya teşvik etmekle suçlandılar.

- Kadın-erkek eşitliğine inanıyorlardı. Sosyal yaşamın içinde, kadına duyulan saygı ve kadının tasarrufuna duyulan güven en üst seviyedeydi. Bu yüzdendir ki, Çankırı Konsili'nde 'babalarının değil de eşlerinin yolundan giden erkekler' kınandılar ve lanetlediler.

- Kiliseye, kilise hiyerarşisine ve kurumlarına karşıydılar. Hıristiyanlığın dayattığı köleci ve erkek egemen toplum anla-

yışı başta olmak üzere, Hıristiyan inancım, öğretisini ve dogmasını şiddetle reddediyorlardı.

- İnançlarından asla taviz vermiyorlardı. Seta B. Dadoyan onların bu direncini ve yaşadıkları çağlarda hiçbir toplumda görülmeyen vasıflarını şu cümlelerle ifade ediyor: '.... dövüldüler, yakıldılar, siyah ise bulandılar, toplum önünde aşağılandılar, mahkum edildiler, sürüldüler' yine de inançlarından dönmediler. "Derviş zümreleri olmalarının yanı sıra devrimciydiler ve her türlü otoriteyi reddeden bir akıma mensuptular... Sevgiye dayalı, eşitlikçi bir kardeşlik örgütü disiplini içinde, karışık ve dağınık topluluklar halinde yaşıyorlardı".(52)

Hıristiyanlık, Anadolu coğrafyasındaki ilk muhalifi ve bir türlü aşamadığı engeli, Işık inanışını, doğa güçlerine (*güneşe*) tapan ilkel bir kabile dini ve '*sapkın*' insanlar topluluğu gibi algılama ve gösterme gayreti içinde olmuş olsa da gerçek o ki; insana işkenceyi kendi zemininde meşrulaştırıp ilke haline getirecek kadar '*sapkın*' olan aslında Hıristiyan Kilisesi'nin kendisi idi. Cinsiyet ayrımı yapmayı doğal sayan da onlardı, insanları gelir ve cinsiyet temelinde sınıflara ayırdıktan sonra, köle olarak kullananlar da.

Işık insanları; insanı, Tanrıyı onda görecek kadar yüceleştirmişler, Tanrıyı insanın içinde bulacak kadar kendilerine yakınlaştırıp sadeleştirmişler, öbür dünya yalanı ve korkusuyla insanı tahakküm altına almak yerine sevgiyi yaşamın merkezine koymuşlar ve olgun insan olmayı üstün amaç haline getirmişlerdi. Paylaşımcı ve eşitlikçiydiler. Cinsiyet ayrımı bilmedikleri bir kavramdı. Kendi özgürlüklerine düşkün oldukları kadar başkalarının esaretine de karşıydılar. Köleci toplum zihniyeti ile devamlı savaş halinde oldular. Yaşadıkları çağların çok ötesinde evrensel değerlere sahiptiler.

Herhangi bir dinin kalıplarına sığmayacak kadar akılcı ve bugünün değerleriyle ölçüldüğünde bile, ileri derecede uygardılar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YEDİ MÜRŞİT YEDİ OCAK

İNKÂR ZAMANI

Çankırı'da toplanan Ekümenik Hıristiyan Konsili'nin üzerinden iki yüz elli yıl geçmiş olmasına rağmen Hıristiyan Kilisesi Anadolu'da Işık inanışının önünü bir türlü alamıyordu. Işıklar kendi topraklarında olmanın avantajlarından yararlanarak Hıristiyanlık için '*yüksek seviyede problem kaynağı*' olmaya devam ediyorlardı. Kendi vatanlarında onlarla baş etmek adeta imkânsızdı. Altıncı yüzyılda Pers-Bizans sınırı Anadolu'da Işık insanlarının yaşadığı coğrafyayı kuzeyden güneye ikiye ayırmıştı. Işıklar sınırın her iki tarafında da geniş topluluklar halinde yaşıyorlardı. Bizans İmparatoru doğudaki komşularına bir mektup yazdı. Perslilere, Işık tehdidi karşısında birlikte eylem önerdiği yazısında İmparator Mauricius şöyle diyordu; "*Onlar sizinle bizim aramızda yaşıyorlar ve devamlı problem kaynağı oluyorlar. Ben, benim tarafımdakileri toparlayıp Trakya'ya göndereceğim. Sen de seninkileri doğuya gönder. Eğer orada ölürlerse çok sayıda düşmanınız ölmüş*

olacak. Eğer tersi olur da sınır boylarındaki diğer düşmanlarımızı öldürürlerse pek çok sayıda düşmanınız öldürülmüş olacak. Bizlere gelince bizler birbirimizle barış içinde yaşayacağız. Eğer onlar kendi ülkelerinde kalırlarsa bundan sonra sizin için ve bizim için artık huzur olmayacak".[53]

Işık insanlarının Anadolu'dan ilk zorunlu tahliyesi İmparator Mauricius (582-602) zamanında Kıbrıs'a yapıldı. Anayurdu prangalar altında terk etmek zorunda kalan bu ilk kafilede on binden fazla Işık insanı vardı. Anadolu'dan deniz aşırı ülkelere ikinci zorunlu göç dalgası 648 yılında hayata geçirildi. İmparator II. Konstans (642-668) o yıl ani baskınlarla orta Anadolu köylerinden topladığı savunmasız Işık topluluklarını gemilerle Sicilya'ya ve Kuzey İtalya'ya nakletti.

Alevi coğrafyasından uzak ülkelere doğru asıl büyük sürgün İmparator IV. Konstantin (678-685) zamanında yaşandı. Bizans İmparatorluğu, Ortodoks Kilisesi ile tek vücut oldu. Önce ilk yıkımdan sonra gözden uzak yerlerde yeniden yavaş yavaş filizlenmeye başlayan gizli mabetleri yıktılar, ele geçirdikleri kutsal yazmaları yaktılar. Sonra büyük bir insan avı başladı. Anadolu boşaltılıyordu. Halk hazırlıksız, sahipsiz, silahsız, savunmasız ve çaresizdi. Kaçanlar kurtuldular, direnenler öldürüldüler. Evinden, köyünden, bağından, bahçesinden, yaylasından, ovasından, suyundan, güneşinden zorla koparılmış insan kafileleri aç, susuz, yorgun, şaşkın ve ürkek yollara sürüldüler. Yollar çok can aldı. Sürgün yerlerine ulaşanlar, Batı Anadolu'da Manisa, Alaşehir civarında ve Trakya'da Rodop Dağları'nın eteklerinde Filibe havalisinde zorunlu iskâna tabii tutuldular.

Ortodoks Kilisesi Anadolu'nun başına gelmiş bu en büyük felaket, Anadolu tarihinin en barbar kurumu, Anadolu'yu ateşe vermiş boydan boya yakıyordu. Hıristiyanlık kendisini kanla, kinle ve

zorla dayatıyordu. Mabetler yıkılmış, Işık misyonları, dergâhlar boşaltılmıştı. Kilise dışında ibadet yasaklanmıştı. *İncil* ve havarilerin mektupları dışında el yazmalarını çoğaltmak, taşımak ve evlerde bulundurmak ölüm cezası gerektiren en ağır suçlardan sayılıyordu.

Hıristiyanlar Anadolu'da emekleme dönemlerini geride bırakmışlar, kurumlaşmalarını tamamlamışlar, güçlerinin doruğuna ulaşmışlardı. Güçlü olmanın getirdiği '*kendisinden başkasına tahammül edememe sarhoşluğu ve kıyıcılığı*' sendromunu yaşıyorlardı. Işıklar Hıristiyanlara karşı açık ve pervasız bir biçimde muhalefet etmenin kendilerini hızlı bir yok oluşa sürüklediğini fark ettiler. Açık muhalefeti terk ederek, yeni bir savunma anlayışı geliştirdiler.

Soykırım tehdidi altında ve yok olmanın eşiğindeki Anadolu insanları, son derece güçlenmiş kilise karşısında inançlarından vazgeçmeden yeni oluşan şartlara uygun '*nefs-i müdafaa*' mekanizmaları geliştirdiler. Işıkların zulümden kaçış stratejisinin iki temeli vardı;

1. İnkâr: Bizans işgalindeki Anadolu'da Hıristiyan olmayanlara yaşam hakkı verilmiyordu. Bu sebeple onlar takiye yaptılar, Hıristiyanmış gibi göründüler. Daha da ileri giderek dışarıya karşı asıl Hıristiyanların kendileri olduklarını iddia ettiler. Kendi doğrularını ancak kendilerinin duyabileceği kısık seslerle dile getirdiler.

2. Sözlü Gelenek: Kutsal el yazmalarını yanlarında bulunduranlar, taşıyanlar sorgusuz sualsiz katlediliyorlardı ve inançlarını yazılı olmaktan çıkarıp söze dayandırmaları tek çareydi. Öyle de yaptılar.

Onlar kutsal yazmalarını gözlerden kaçırmışlar, ibadetlerini ezberlerine almışlar, dışarıya karşı da '*asıl Hıristiyan biziz*' diyerek hile yapıyorlardı, ancak görüntü inandırıcı değildi. Ortodoks Kilisesi onların '*güneşe İsa adını vererek*' Hz. İsa'nın adını anarken aslında ışığı kast ettiklerini ve Hz. İsa'ya saygı gösteriyormuş gibi yapıp aslında ışığa hürmet ettiklerini düşünüyordu.*

Ayrıca onların samimi Hıristiyanlar olmadıkları her hallerinden belliydi, çünkü onlar sudan sebeplerle, inandırıcı olmaktan çok uzak gerekçelerle;

---

* Bin yıl sonra aynı coğrafyada yaşayan Aleviler de aynı aldatmacayı küçük bir değişiklikle sürdürdüler. İslam ikliminde Aleviler, doğal olarak Hz İsa'nın adının arkasına değil Hz. Ali isminin gerisine sığındılar.

Ali nurdur, Ali, nur
Muhammed nur, Ali nur

Bunca yıldır, bunca yıl.
Muhammed nur Ali nur.

Uyanır mı halkımız,
Böyle dur ha böyle dur
Ali nur semahı (Anonim)

Hey bacılar bacılar
Görmen argı acılar
Salman gelmiş pars eder
Boş göndermen bacılar

Ali nurdur, Ali nur
Yeşil nur, Ali nur
Alim sen gel otur
Yaradanım gel otur
Ela gözlü de gözlü
Şahım gel sen otur.

Bacılar semahı (Elazığ yöresi)

"- Kiliseyi, kilisenin dogmalarını, kurumları, kilise hiyerarşisini ve ruhban sınıfını kabul etmiyorlardı.

- Hıristiyan azizlerine, kutsal ekmeğe ve ikonalara yapılan kutsal ibadete karşı çıkıyorlardı.

- Onlara göre Hz. İsa düpedüz bir insandı, onun babası dünyanın yaratıcısı olamazdı.

- Kiliseye gitmiyorlardı, ibadetlerini 'proseuchai' denilen evlerde (dua evi/cem evi) yapıyorlardı."[54]

Kilisenin kurumlarına ve hiyerarşisine karşı olmak, Hz İsa'yı ve Hz Meryem'i küçümsemek, kendilerine kusursuz itaat edilmesini bekleyen kilise ruhban sınıfının tahammül sınırının ötesindeydi ve kilise dışında toplanmak Ortodoks Kilisesi'nin asla kabul edemeyeceği bir durumdu. Ortodoks Kilisesi, kilise dışında yapılan bu türden ibadetleri (*Ayin-i Cem*'leri) sapkın cinsellik iftirası ile lanetledi.

"Kız kardeşleri, kayınvalideleri veya görümceleriyle kirlenmiş olanlara, ziyafet için toplanıp içki içtikten sonra ışıkları kapayan ve akrabalığa, yaşa ve cinsiyete bakmadan âlem yapanlara lanet olsun".[55]

YEDİ MÜRŞİD

Hıristiyanlık Anadolu'da eli silahlı bir din olarak ortaya çıktı. İktidarını bağnazlık, eşitsizlik, sınıf ve cins ayırımı üzerinde inşa etti. Hıristiyanlığın kılıçlı, kalkanlı ve zırhlı askerleri tarifsiz derecede vahşi, acımasız ve hoşgörüden yoksundular. Anadolu'yu köşe-bucak tarayarak, hiçbir dayanma gücünün katlanamayacağı ağır mezalimle koca ülkeyi baştan başa sonu gelmeyen büyük acılara boğdular.

Zalim, zulmünü öyle artırdı ki, Aleviler için sürekli köşe bucak kaçmaktan ve gizlenmekten başka çare kalmadı. Anadolu'da yedinci yüzyıldan başlayıp dokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar uzanan zaman diliminde ortaya çıkan mürşitler, yedi ulu mürşit döneminde Alevi ocak merkezi sürekli yer değiştirmek zorunda kaldı. Alevi ocak merkezi taşındığı her yerde dışarıya karşı Hıristiyan Kilisesi'nin bir parçası olduğu izlenimini verdi. Sırrı ortaya çıkınca da başka yerlere göçerek izini kaybettirdi. Var olmak ile kaybolup git-

menin birbirine çok yakınlaştığı sıkıntılı yüzyıllarda Alevi ocak sistemi ve Alevi inanışı varlığını ancak böyle koruyabildi.

Yedi Alevi mürşidi bu sancılı zamanlarda sırasıyla Alevi ocağının başında bulundular.

Silvanus

Tunceli, Erzincan ve Sivas illerinin kuzey doğusunu içine alan geniş bölge eski çağda Mananalis olarak adlandırılıyordu. Silvanus yedinci yüzyılın başlarında (*yaklaşık bir tahminle M.S. 610 yılında*) Ortodoks Kilisesi tarafından nifak ve sapkınlığın asıl yuvası olarak tanımlanan bu bölgede Tunceli- Pülümür'ün kuzeyinde küçük bir köyde dünyaya geldi. Silvanus, her yıl artarak tekrarlanan Bizans saldırılarında büyük kayıplar veren, kanlı eylemlerin değişmez hedefi haline gelen Pülümür'deki köyünden 653 yılında ayrıldı. Bu bölgeden daha Batıya doğru giderek Sivas'ın kuzeyinde Yıldız Dağı'nın yamaçlarına yerleşti. 653 yılından başlayarak Yıldız Dağı ve bu heybetli dağın alçağında uzanan Bedohtun Ovası Aleviliğin merkezi oldu.

Pir Silvanus etrafına topladığı bölge halkına, Roma Devleti'nin Anadolu'da işgalci olduğunu, kendilerinin Romalı olmadıklarını -Mananalisli anlamına gelen- Mananakianlar olduklarını söylüyordu. Kurduğu dergâh halk arasında '*Mananakian Ocağı*' olarak ünlendi. Mananakian Ocağı'nın talipleri, müritleri ocaklarını Ortodoks Kilisesi'nden ve Bizanslı yöneticilerden gizliyorlar, sorulduğunda da; "*Bizler Makedonianız*" (*Makedonyalı*) diyerek soruyu bir ses benzerliğinin arkasına saklanarak savuşturuyorlardı. Bu sebeple Pir Silvanus'un Yıldız Dağı'nda kurduğu ocak Bizans kayıtlarına ve Ortodoks metinlerine '*Makedonya Ocağı*' olarak geçti.

Yol'un yeniden biçimlendirilmesi ve erkânın zulüm vaktinin koşullarına göre yeniden inşası Sivas merkezli bu dergâhtan yürütüldü. Silvanus, Bedohtun Ovası'nın ucunda Yıldız Dağı'nın yamaçlarında kurduğu dergâhında Anadolu'nun kadim inancını, yazılı olmaktan çıkarıp, sözlü olarak yaymaya başladı. Bulunduranın katli için yeterli kanıt sayılan kutsal el yazmaları ortadan kaldırıldı. '*İlahi kelam*' ya da başka bir deyişle '*Hakk'ın nidası*' bağlama eşliğinde çalınıp söylenen kafiyeli, duraklı sözler ve hoş ezgilerle halkın arasında kulaktan kulağa dolaşmaya başladı. Daha sonraki bin yıllarda kurumlaşacak olan bu sözlü geleneği başlatan Silvanus, Alevi erkânı içinde ozanlık geleneğinin en büyük ustası ve tüm ozanların piri sayıldı.

Yazı, imha edilebildiği gibi tahrif de edilebiliyordu. Sözlü aktarım geleneğin korunmasında ve sonraki kuşaklara aktarılmasında son derece etkili oldu. Kadim erkân toplumsal belleğe kazınarak emniyet altına alınmıştı. Üstelik inancın takipçileri de soruşturulmalarına ve katledilmelerine sebep teşkil eden yazmaları yanlarında bulundurarak güvenliklerini tehlikeye atmıyorlardı. Zorda kaldıklarında kutsal yazmaları inkâr dahi ediyorlardı. Pek çok olayın tanığı olmuş Bizanslı üst düzeyde bir görevli Silvanus'un sözlü geleneği kurumlaştırmasını ve Alevilerin zorda kaldıklarında sığındıkları inkârı şu cümlelerle naklediyor.

"*O (Silvanus) sapkın inançlarını yazıyla değil sözle aktardı, böylece sözlerinin ve yazılarının hiç değişmeden kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağladı.*"[(56)]

"*Tanrıya edilmiş küfürlerini gönülsüzce reddettiler ve prensiplerini nesilden nesile gelenekler aracılığı ile aktardılar.*"[(57)]

Pir Silvanus, Yıldız Dağı'nda yirmi yedi yıl boyunca Mananakian Ocağı'nın başında bulundu ve erkânın dağılmasının önüne geçti. 680 yılına gelindiğinde İmparator IV. Konstantin (668-685) geniş yetkilerle donattığı Symeon adındaki bir İmparatorluk görevlisini Sivas'a gönderdi.

Symeon, Sivas'ta Piri tutukladı. Onu takipçilerinin gözünden düşürmek için, müritlerinin önünde inancından vazgeçtiğini açıklamasını istedi. Karşılığında canını bağışlayacağı sözünü verdi. O, bu teklifi reddetti. Pir Silvanus Yıldız Dağı'nın eteklerinde önce Symeon'un emri ile kendisine '*yol oğlu*' olarak aldığı, en sevdiği müridi tarafından başlatılan taş yağmurunun altında kaldı. Sonra da asılarak idam edildi.

"*Sivas'ta herkesi toparladı ve Şebinkarahisar kalesinin güneyine götürdü ve onlara önlerinde bağlanmış halde bulunan biçareyi taşlamalarını emretti. Herkes eline bir taş aldı ama kendilerine Hakk'tan yollandığını düşündükleri pirlerine atmamak için, ellerindeki taşı arkalarına fırlattılar.*"[58]

"*Şimdi evlatlığına verdiği eğitimin ve öğrettiklerinin ödülünü alıyordu. İmparatorluk görevlisinin verdiği emir üzerine Justus eline bir taş aldı ve ikinci bir Goliath gibi taşı ona fırlatıp onu öldürdü.*"[59]

En sevdiği müridinin attığı taş ile Hakk'a yürüyen Mananalisli Pir Silvanus, Alevilerin ünlü mürşidi ve Alevi sözlü geleneğinin kurucusu ve büyük ustası Pir Sultan Abdal'dır. Onun onurlu ve mahzun hikâyesi, bir unutulmaz efsane oldu, bin üç yüzyıldır Anadolu'nun her köşesinde anlatılır.

Titus

Mananakian Ocağı'nda, Pir Silvanus'un, içinde ihanet de bulunan acıklı öyküsünün ardından pişmanlıkla bezeli bir başka hüzün hikâyesi yaşandı. Bizans İmparatorluk görevlisi Symeon, Pir Silvanus'u katlettikten sonra İstanbul'a döndü. Ancak içi rahat değildi, üç yıl boyunca sınırsız bir pişmanlık içinde kıvrandı durdu. Sonra kalktı Sivas'a, Yıldız Dağı'na döndü.

"Üç yıl boyunca İstanbul'da kaldı. Şeytan tarafından bütünüyle ele geçirilmiş olarak yalnız bir yaşam sürdü. Ardından her şeyi terk edip gizlice kaçtı. Sivas'a geri döndü."[60]

Symeon Sivas'a döndükten sonra Titus adını aldı ve Mananakian Ocağı'nın başına geçti. Üç yıl ocağa hizmet etti. Dağılan erkânı yeniden toparladı. Durumdan haberdar edilen İmparator II. Justinyen (685-695) Sivas'a ordu çıkardı. Titus ve yandaşları tutuklandılar. Pir Silvanus'un taşa tutulduğu yerde yakıldılar. Ortodoks Kilisesi kendi korkunç vahşetinin mağdurları olmuş masumları lanetleyecek kadar utanmasızdı.

"Kendisine Titus diyen, İmparator'un emriyle Silvanus'u taşlatan ve onun ardından Sivas'taki ikinci 'Pir' olan ve Justus tarafından Şebinkarahisar piskoposuna ihbar edilen ve İmparatorun emriyle Silvanus'a atılan taşların oluşturduğu kümenin hemen yanında yakılan Symeon'a lanet olsun."[61]

Paul, Timothy, Epaphroditus ve Zekeriya

Titus'un katledilmesinden sonra topluluğun başına Paul geçti. Paul önderliğinde ocağın yeri daha batıya taşındı. Paul'den sonra yerine geçen oğlu Timothy olarak bilinen Genesis, ocağın merkezini daha güvenli saydığı, Arapların egemenliğindeki Samsat'a taşıdı. Timothy otuz yıl süren hizmetinden sonra (718-748) 748 yılında Samsat'ta Hakk'a yürüdü.

Timothy'den sonra topluluk ikiye ayrıldı. Birinci kolu, önderleri Epaphroditus Samsat'tan, Pisidya'ya taşıdı. Timothy'nin oğlu Zekeriya'ya bağlı ikinci kol Arap askerleri tarafından toplu olarak katledildiler. Epaphroditus sekizinci yüzyılın sonuna kadar 'Pir'lik makamında bulundu.

Tahtacı Sergius ve Yol Ayırımı

Epaphroditus'tan sonra Tahtacı Sergius '*Pir*' oldu, otuz dört yıl postta kaldı. (800-834) Sergius Alevi tarihinin en büyük mürşitlerinden biri oldu. Kutuplar kutbu ve bilgeler bilgesiydi. Sürgünlerle birbirinden zorla koparılmış, oraya buraya savrulmuş toplulukların birbirleri ile yeniden irtibat kurmalarını sağladı. Toroslar'da ve Batı Anadolu'da yaşayan toplulukların Orta ve Doğu Anadolu'da yaşayanlar ile aralarında kopmuş eski bağlarını yeniden kurdu.

Sergius zamanında yüzyıllardır kesintisiz bir biçimde süregelen Hıristiyan kıyıcılığına karşı '*Alevi intikam mangaları*' ilk kez Anadolu dağlarında görülmeye başladılar. Sergius barış yanlısı bir kâmil insandı, çatışma istemiyordu. Sergius ömrü boyunca eline silah almadı. Yandaşlarına da erkâna girerken ettikleri yemine sıkı sıkıya bağlı kalmalarını, asla insana kıymamalarını öğütledi.

(... Alevi/Işık toplumuna giriş bir törenle olur. Alevi/Işık erkânına giriş törenine ikrar cemi adı verilir. Kendi kararlarını kendi verebilecek yaşa gelen kişi önce bir yol kardeşi [musahip] seçer. Yol kardeşleri eşleri ile birlikte bir rehber eşliğinde düzenlenen törende yemin edip ikrar verdikten sonra yola kabul edilirler.

Yemin ederek bu topluluğa katılan kişi yolun gereklerini yerine getirmek ve erkânın disiplinlerine uymak zorundadır. Yemin töreninde erkânı yürüten Pir [Dede] yola girmek arzusunda bulunan isteklilerin [taliplerin] üzerine, 'üç mühür' koyar.

Dedenin birinci mührü talibin dudakları üzerinedir. Bu mühürle dede isteklinin ağzını bağlar.

- Bundan sonra talip, topluluğun sırlarını saklar, konuşamaz, ağzını kirletecek hiçbir nesneyi dudaklarının arasından geçiremez, yalan ve kötü söz söyleyemez, iftira edemez, yargılayamaz, isnatta dahi bulunamaz, haram yiyemez.

Dede, ikrar ceminde ikinci mührü talibin elleri üzerine koyar. Elleri mühürlü olan, talip;

- Öldüremez, hiçbir canlıya bilerek zarar veremez, bir çiçeği dahi sebepsiz koparamaz ve başkasının malına el uzatamaz, çalamaz.

İnsanın tohumu onun tüm duygusal tutkularını simgeler. Dede, üçüncü mührü tohum (bel) üzerine kor. Beli bağlı talip:

- Eşine sadık olur, yuva yıkamaz, yıktığı yuvanın kadını ve erkeği ile evlenemez.

Alevi/Işık erkânında topluluğun tüm fertlerinin önünde ve mürşit huzurunda üç mührün sınırlarını ihlâl etmemek üzere söz verenler, topluluğun önceden belirlenmiş kurallarına uymak üzere toplumun diğer fertleri ile çok şahitli, bir sözlü akit yapmış olurlar. İkrar verip yemin ettiği halde, toplum sözleşmesine uymayanlar, toplumun sosyal yaşamını düzenleyen bu üç mühürden herhangi birini fekkedenler [*kıranlar*] için iki tür ceza öngörülmüştür.

- *Düşkün*
- *Müşkül*

Cana kıymak, çalmak, birden fazla evlenmek ve benzeri ağır suçlar, '*düşkünlük*' sebebidir. Yalan söylemek, kavga etmek gibi hafif suçlar, '*müşkül hal*' sayılır. Alevi erkânında "*Müşkül hallolur, düşkün hallolmaz*". Müşkül olanlar, Alevi yol kurallarına uygun olarak verilen cezayı yerine getirdikten sonra bağışlanırlar, düşkün olan kimse, "*yolu, yolumuzdan, malı malımızdan, davarı davarımızdan ayrı olsun*" denilerek, sonsuza dek Alevi toplumunun dışına itilir.

Alevi erkânı içinde, bir talibin işlediği suçtan musahibi de sorumlu tutulur. Aynı ceza suçu işleyenin yol kardeşine de uygulanır. Bu nedenle tüm talipler yol kardeşlerini karşılıklı olarak yaşam boyu denetlerler, gerektiğinde birbirlerini uyararak doğru yoldan ayrılmalarının önüne geçerler...)

Sergius müritlerinden ellerinin üzerine konulmuş olan mührü '*hal ne kadar kötü olursa olsun*' kırmamalarını istedi. Ona göre koşullar ne olursa olsun bir insanı öldürmek, erkâna sığmaz çok ağır bir suçtu. Çünkü diyordu:

"Hakk insanda insan da Hakk'tadır, insanı öldürmek Hakk'ı ortadan kaldırmak olur. Dünya üstünüze de kalksa, siz Hakk'a kıymayın. Sizler yemininizden dönüp de, can almayın. Bu erkânda düşkün olmayın"

Sergius eziyetten iyice bunalmış, eşini dostunu toprağa vermiş ya da sürgüne göndermiş çaresizleri;

"Elinizi okla yayla kirletmeyin kimsenin ah'ı kimsede kalmaz yol kılıcı gelir zulmü keser birgün" diyerek teselli ediyor, kötülükten kaçmalarını, beladan saklanmalarını öğütlüyordu.

Sergius gizlenmeyi yolun asli kurallarından biri olarak erkâna dâhil etti. Saklanmanın teatral bir ifadesi olarak Sergius döneminden başlayarak yola giriş töreninde (*ikrar cemi*) bir erkek hizmetli kadın bir kadın hizmetli de erkek kılığına girdikten sonra, dede tarafından usulen sorgudan geçirilmeye başlandı. (*İkrar verme ceminde iki hizmetlinin kılık değiştirerek dede huzuruna çıkması Tahtacı Alevileri arasında 'tebdil erkânı' adı altında, yakın zamana kadar yaşatılmaktaydı.*)

Sergius çatışma istemiyordu. Bizans'ın bitmek bilmeyen baskılarından bunalan kendi taraftarlarını Emevilerin Malatya'da kurduğu Arap emirliğin sınırları içinde toplamaya başladı. Kendisi de Malatya yakınında Arguvan'a çekildi.

Sergius'un postta kaldığı otuz dört yıl boyunca dağlara çıkmış '*Alevi intikam mangaları*' ile Sergius'un sadık gelenekçi talipleri arasında yaşanan tartışma ve ayrılık giderek büyüdü. Dağlardaki intikam mangalarının sayıları hızla arttı.

Sergius tıpkı piri Silvanus gibi tahtacılık yaparak mütevazı bir yaşam sürüyordu. Sergius 834 yılında Arguvan dağlarında tahta keserken İznikli bir fanatik Ortodoks tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü.

Ortodoks Kilisesi bu barışçı mürşidi vaazlarında ağır bir dille lanetlemekten geri durmadı;

"Pek çok kuzuyu kurda çeviren ve bunların vasıtasıyla İsa'nın sürüsünü dağıtan Sergius; koyun postuna bürünmüş bir kurt olan, erdemli bir insan gibi görünmeyi ustalıkla beceren ve pek çok kişiyi kandıran, İsa'nın düşmanı, kötülüğün temsilcisi, Tanrı'nın anasına ve bütün azizlere küfreden Sergius."[62]

Sergius'un katledilmesi Alevi dünyasında iki önemli sonuç doğurdu:

- Savaşmaktan başka çıkar yol olmadığını, 'İntikam mangaları'nın haklı olduklarını savunanların önü açıldı. 'İntikam mangaları'na katılım çığ gibi büyüdü.

- Sergius'tan sonra bir pire bağlı tek ocak sistemi terk edildi. Çok sayıda ocak birbirlerine üstünlüğü olmayan bağımsız kutsal güç odakları olarak parçalara ayrıldılar. Bu bölünme erkânın devamlılığına güvence getirdi. Böylece bir veya birkaç ocak saldırıya uğrayıp ortadan kaldırılsa bile geride kalanların yolu kesintiye uğratmadan devam ettirebilmeleri emniyet altına alınmış oldu.

YEDİ ULU OCAK

Bizans ve Ortodoks Kilisesi arşiv kayıtlarında altısı Anadolu'da bir tanesi de Balkanlar'da olmak üzere yedi Alevi ocağından bahis olunmaktadır. Bizans belgelerinde ve Ortodoks kayıtlarında sapkın Hıristiyan cemaatleri olarak sayılan bu ocaklar hakkında verilen bilgilerin yetersiz ve sağlıksız oldukları kolayca tahmin edilebilir. Aşağıda dökümünü yapacağımız Alevi ocakların dışında Hıristiyanlar tarafından hiç tespit edilememiş ocaklar olabileceği gibi, anılan Alevi ocakları hakkında onlara karşı amansız düşmanlık beslemiş kaynaklardan derlenmiş bu bilgilerin bazılarının gerçek olmayıp, sürekli gizlenen bu ocakların dışarıya verdikleri yanlış bilgiler olması ihtimali de vardır.

Tahtacı Sergius'un Hakk'a yürümesinden sonra, sekiz yüz kırklı yıllarda Anadolu'da altı büyük Alevi ocağının varlığım tespit edebiliyoruz. Ortodoks Kilisesi tarafından her fırsatta lanetlenen bu ocakların bulunduğu topraklar bin yıllar boyunca Anadolu'nun en çileli yerleri oldular. Katliamlar, acılar, sürgünler, saklanmalar,

kaçmalar-göçmeler bu coğrafyaların ayrılmaz bir parçası oldu. Bizanslılar zamanında başlayan, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da devam eden büyük halk ayaklanmaları zulme karşı direnme güçlerini bu sancılı ocak merkezlerinden yayılan, o sönmek bilmeyen ışıktan aldılar.

Mananakian Ocağı

Gangra (Çankırı) Konsili'nde Hıristiyanlığa karşı ilk karşı çıkışın başladığı yer olarak tanımlanan Sivas ve çevresinde varlığı dördüncü yüzyıldan beri bilinen bir dergâh vardı. Ortodoks kayıtlarında Eustathias adlı bir bilge ocağın ruhani lideri olarak gösterilmiş ve lanetlenmişti. Eustathias önderliğinde Hıristiyanlık karşıtı ilk direnişini gerçekleştiren bu topluluğa ne olduğu bilinmiyor. Yedinci yüzyılda Sivas'a giderek, Banaz'a yerleşen Pir Silvanus Bedohtun Ovası'nın ucunda, Yıldız Dağı'nda bu dergâhın bulunduğu coğrafyada yeni bir ocak açtı. Onun ölümünden sonra ani bir çöküntü yaşayan ocak kısa süre sonra Titus eli ile yeniden canlandırıldı. Titus'un ölümünden sonra yeraltına çekildi. Mananakian Ocağı günümüzde Pir Sultan Abdal Ocağı olarak bilinmektedir. Biri Yıldız Dağı yakınında Banaz köyünde diğeri Pir Silvanus'un doğduğu bölgede Mananalis'te, Pülümür'e bağlı Haculiye köyünde olmak üzere iki merkezi vardır. Mananakian Ocağı adından da kolayca anlaşılacağı üzere '*Ma/Kadın Ana*'ya atfedilmişti.

Achean Ocağı

Achean Ocağı'nın bilinen ilk merkezi Palu (Şimşatkale) yakınında bir köydeydi. Ortodoks kaynaklarında bu Alevi ocağının Timothy tarafından Mananalis'te Samosata'nın (Şimşatkale -Palu) bir köyünde kurulduğu ifade edilmiştir. Achean Ocağı, Ağuçen Ocağı olarak günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ağuçen Ocağı'nın dedeleri Ocağın merkezinin Elazığ-Palu arasındaki Sün Köyü olduğunu söylemektedirler ki verdikleri bu coğrafi aidiyet bilgisi Bizans kayıtlarındaki Achean Ocağı'nın merkezi ile bire bir örtüşmektedir. Achean Ocağı'nın bugüne ulaşabilen bir başka kolu da Kurachean (Kureyşan) ocağıdır. Palu'nun Seydilli köyündeki Seyit Sabu Ocağı, Acean Ocağı'nm bugüne ulaşmış bir başka koludur. Aynı şekilde Acheanlar'dan koparak zaman içinde ayrı ocaklar halinde örgütlenen Derviş Cemal, Baba Mansur, Şah İbrahimli ve Şah Ahmetli Alevi ocakları da bu ocağın ardıllarıdırlar. Achean-Ağuçen Ocağı ve bu ocaktan kopan ocak mensupları Palu, Elazığ, Tunceli ve Mazgirt köylerinde, kendi ana yurtlarında, halen yaşamaya devam ediyorlar.

Epaphroditus Ocağı

Ortodoks Kilisesi tarafından lanetlenen bir başka ocak da Epaphroditus Ocağı'dır. Bu ocağın yeri Ortodoks Kilisesi ve Bizans askerleri tarafından hiçbir zaman tespit edilemedi. Epaphroditus Ocağı merkezini uzun yıllar boyunca Bizans'ın egemenlik sınırları dışında tuttu. Pek çok defa güvenlik nedeni ile yer değiştiren Epaphroditius'un son durağı Orta Toroslar'da bugünkü Abdal Musa Ocağı'nın yakınlarında, Antalya'nın Kuzeyinde Burdur'un Bu-

cak ilçesi Ürkütlü beldesindeki Komama antik şehri oldu. Bu ocak günümüzde Abdal Musa Ocağı olarak biliniyor. Abdal Musa Ocağı Alevi erkânının yeniden dizayn edildiği son büyük Alevi Ocağı'dır.

Laodikian/Ladik Ocağı

Bazı kaynaklarda bu ocağın merkezinin Likya'da Laodicia yakınında Argais adlı bölge olduğu ifade edilmiştir. Amasya'nın kuzeyinde de aynı adı taşıyan büyük bir yerleşim vardır (Ladik). Ancak bu ocak Sergius'un taliplerini Arguvan'a davet etmesi ile Arguvan'da vücut bulmuştur. Sergius'un davetine ilk uyanlar Laodikianlar oldular. Bu nedenle bu ocak Laodician Ocağı olarak ünlendi. Bu ocağın merkezi Malatya-Arguvan olup talipleri ağırlıklı olarak Laodikianlar ve Acheanlar'dır. Achean Ocağı'ndan Sergius'un daveti üzerine yurtlarını terk ederek Arguvan'a yerleşen Acheanlılar'ın merkezi Arguvan'ın Mezirme Köyü'dür. Acheanlar'ın bu kolu günümüzde Şah İbrahimliler olarak bilinmektedirler.

Arguvan Bizans döneminde ortaya çıkan Hıristiyanlık karşıtı ilk silahlı hareketin merkezi oldu.

Efes Ocağı

Efes Ocağı'nm talipleri Bizans-Ortodoks kaynaklarında Mopsuestia halkı olarak tanımlanırlar. Ortodoks vaazlarında ocağın kurucusu olarak Sergius'un adı geçer. Bu Alevi Ocağı'nın asıl merkezi bugün halen aynı yerde Efes'in yanı başında İzmir-Narlıdere'dedir. Yanyatır Ocağı olarak bilinir. Yanyatır Ocağı'nın talipleri Balıkesir, Çanakkale, Manisa, İzmir, Aydın, Antalya, Burdur ve

Adana'da dağınık halde yaşayan Tahtacı Alevileridir. Tahtacı Alevilerinin küçük bir bölümü de yine Efes yakınında Aydın Reşadiye'de bulunan Emirbeyli Alevi Ocağı'na bağlıdırlar. Emirbeyli Ocağı da Efes Ocağı'nın bir uzantısıdır.

1419 yılında Şeyh Bedrettin müritleri Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal tarafından başlatılan Alevi isyanına katılanlar Efes Ocağı talipleriydiler. Büyük savaşın olduğu ve ağır bir katliamın yaşandığı Ortaklar, Efes'e kuş uçuşu yirmi km mesafededir.

Niksar Ocağı

Ortodoks Kilisesi Tokat-Niksar-Amasya civarında yaşayan ve Ortodokslar tarafından Kolossianlar olarak adlandırılan halkın bağlı bulunduğu ocağın merkezi Niksar'daydı (*Neoceasarea*). Bu ocak Strabon'un birinci yüzyılda bahsettiği Kadın Ana'ya adanmış '*dergâh-devlet*'in toprakları üzerinde Sergius tarafından kuruldu. '*Komana Dergâh-devleti*'nin yayıldığı coğrafyada etkili oldu.

Niksar Ocağı soyluları on birinci yüzyılda eski '*Dergâh-devlet*'in toprakları ve manevi temelleri üzeride kendi devletini yeniden kurdu ve Anadolu'nun büyük bölümünde yüzyılı aşkın bir süre hüküm sürdü. Niksar merkezli bu devlet tarihe Danişmentliler Devleti olarak geçti.

Danişmentli Devleti'nin Anadolu'daki egemenliği 1178 yılında sona erdi. 1240 yılında Selçuklu Devleti'ne ve '*Arap dini*'ne karşı girişilen Büyük Babai Başkaldırısı'nın merkezi de eski Niksar Ocağıydı. Büyük Babai Başkaldırısı'nın önderi Baba İlyas, Niksar Alevi ocağının mürşidi idi.

Dimetoka Ocağı

Dimetoka ocağı zorunlu göçlerle Anadolu'nun çeşitli yerlerinden Balkanlar'a taşınan Alevi topluluklarının mürşit ocağı olarak on birinci yüzyılda ortaya çıktı. Ocağın merkezi Edirne yakınlarında -Türkiye sınırına 12 km mesafede Batı Trakya'da- Dimetoka şehrindeydi. Bu ocak Balkanlar'da, Bosna'da, Mora'da, Romanya'da ve Sırbistan'da Bizans Devleti tarafından mecburi iskâna tabii tutulmuş Aleviler arasında büyük etkinliğe sahip oldu.

Dimetoka'nın 1363 yılında Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra Osmanlı Sultanı I. Murat karargâhını ve Osmanlı Devleti'nin başkentini Dimetoka'ya taşıdı. Osmanlı orduları Dimetoka Alevi Ocağı'nın büyük desteği ve rehberliği ile kısa zamanda Balkanlar'a yayıldılar. Dimetoka Ocağı Osmanlı Devleti'ne beş yıl başkentlik etti.

KAHRAMANLAR KUŞAĞI

Büyük üstat, ulu mürşit ve amansız savaş karşıtı Pir Sergius'un 834 yılında Arguvan dağlarında Bizanslılar tarafından pusuya düşürülerek katledilmesi Alevi/Işık halkı için büyük bir dönüm noktası oldu. Üç mühürle bağlanmış, yeminli yurttaşlar, mühürlerden birini topluca kırdılar. Halk dağlardaki '*intikam mangaları*'nın saflarında toplanmaya başladı. Ortodoks Kilisesi'ne ve Bizans'a karşı silahlı mücadele hız kazandı. İntikam mangaları dağ başlarını tutmuşlar vur-kaç ile gözlerine kestirdikleri Bizans garnizonlarına ve askeri birliklerine sürekli saldırılar düzenliyorlardı. Dağlar Bizans mezalimi altında analarını, babalarını, eşlerini, çocuklarını kaybetmiş ya da sürgüne uğurlamış, bir daha görememiş, haber alamamış, acıdan kavrulmuş, intikam yemini etmiş insanlarla doldu. Savaş başlamıştı ancak mücadele dağınıktı. Herkes kendi öcünü alma peşindeydi. Mücadeleyi bünyesinde toplayan bir üst çatı yoktu.

Münferit çıkışları organize edebilecek bir yönetim ve komuta merkezine ihtiyaç vardı.

843 yılında Bizans askerleri Alevi topluluklarına karşı giriştikleri rutin baskınlardan birinde yaşlı bir adamı katlettiler. Katledilen yaşlı adamın oğlu Carbeas, Bizans İmparatorluğu'nun Antalya, Burdur, Isparta, Afyon ve Eskişehir'i içine alan, Anadolu dairesinde (*Anadolu themelikası*) üst düzeyde görevli yetenekli bir komutandı. Babasının ölüm haberi onu çılgına çevirdi. Kendi askerleri ve kendisine katılan intikam mangalarından oluşan 5000 kişilik bir gönüllü ordusu ile Bizans topraklarından ayrılarak Malatya'daki Arap Emirliği'nin topraklarına yerleşti.

Carbeas'la birlikte Bizans'a karşı kendiliğinden gelişen hareket bir üst yönetim kademesine kavuşmuş oldu. Carbeas'ın ordusu ile birlikte Arguvan'a yerleştiğini duyan intikam mangaları akın akın Arguvan'a gelerek ona katıldılar. Sel gibi Arguvan'a dökülen insanlar sadece dağlardaki intikam mangaları değildi. Eli silah tutan herkes Arguvan'ın yollarına düştü.

Ortodoks Kilisesi ve Bizans yönetimi için her zaman sıkıntı ve problem kaynağı olmuş Mananalis; Tunceli, Elazığ, Erzincan illeri ile Sivas ve Malatya illerinin bir bölümünü içine alan geniş bir bölgeyi kapsıyordu. Mananalis kendi sınırları içinde daha dar bölgelere ayrılıyor, bu bölgelerde yaşayanlar da, yaşadıkları bölgenin adları ile anılıyorlardı. Mananalis'in Güney kısımlarına Hıristiyanlık öncesinde -klasik çağda- '*Balabitin*', bu bölgede yaşayanlara da '*Balabitianlar*' deniyordu. Ermeni kaynaklarında adı bazı kayıtlarda '*Balakhovit-Palakhovit*' kimi zaman da '*Paluni-Baluni*' olarak geçen bu bölgenin adı daha sonra '*Palu diyarı*' olarak Türkçeleşti. Bu bölgede yaşayanlara klasik çağda verilen '*Balabitian*' adı da küçük bir değişiklikle Türkçe'de '*Balaban*' olarak telaffuz edildi. (*Ba-*

laban ve Baluni-Paluni sözcükleri aynı ocağın farklı söyleniş biçimleri olabileceği gibi, bu sözcükler birbirine akraba iki ayrı ocağın adları da olabilirler. Ayrıca Hititler Anadolu'ya gelmeden önce aynı coğrafyada yaşayan ve Luviler'le birlikte Anadolu'nun en eski halklarından oldukları bilinen Pala -ya da Bala- kavminin bu toplulukların ataları olmaları olasılığı da çok yüksektir.) Carbeas'ın Arguvan'da Bizans'a karşı başlattığı örgütlü harekete ilk katılım bu bölgeden oldu ve doğal olarak bu hareket bu topluluğun adı ile anıldı.

Anadolu'da tutunabilmek için Bizanslılara karşı yerli ittifaklar arayan Malatya Arap Emirliği, Arapların '*Bayalikalar*' adını verdikleri bu topluluğun kendi topraklarında yerleşmelerini ve çoğalmalarını teşvik etti.

Arguvan'da Carbeas'ın komutasında toplananlar sadece Balabatianlar/Paluniler değillerdi. Balabatian/Paluni adı harekete adını veren bir '*marka*' oldu. Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi topluluklarının bütün üyeleri Paluni markası altında birleştiler. Paluni adı bu harekete katılan toplulukları tanımlayan bir üst başlık oldu.

Pisidyalı Mezghneler, Sivaslı Messelianlar, Likyalı Laodikianlar, Elazığ-Tunceli bölgesinden Mananalikianlar, Efes'ten Mopseustialılar ve Niksar'dan Kollosianlar umut içinde ve büyük coşkularla Arguvan'ı doldurdular. Bizans kaynakları onlar açısından son derece ürkütücü olan bu gelişmeyi; "*Carbeas bunların sayılarını öyle bir arttırdı ki Arguvan'da kalacak yer kalmadı*" sözleri ile kayda geçtiler.

Carbeas sayıları çoğalan ve Arguvan'a sığmayan askeri kuvvetleri için Arguvan'ın güney batısında, Kuruçay'ın kuzeyinde yeni bir kale inşa etti ve bir şehir kurdu. Carbeas kurduğu bu şehri ve kaleyi '*Ma/Kadın Ana*'ya adadı ve kaleye ve şehre Luvi dilinden

gelen bir isim verdi: Amara. Amara Luvi dilinde '*Yüce/Büyük Ma*' demektir.

Carbeas Arguvan'da ve Amara'da iki yıl kaldı. İki yıl boyunca etrafında toplanan kuvvetlerle buralardan kalkarak Bizans içlerine uzanan çok sayıda akınlar düzenledi. Savunmasız, silahsız ve çaresiz halkı katletme kolaylığına alışmış Bizans orduları yerel halktan oluşmuş düzenli kuvvetler karşısında tutunamadılar. Her çarpışma Bizans için büyük bir yenilgiye dönüştü.

845 yılında Carbeas komuta merkezini doğal savunma ayrıcalığına sahip, etrafı geçilmez dağlarla çevrili Divriği'ye taşıdı. Burada surları bütün heybeti ile hâlâ ayakta duran muhteşem bir kale inşa etti. Divriği bu tarihten sonra Carbeas'ın kurduğu Alevi Devleti'nin başkenti oldu. Carbeas on sekiz yıl boyunca Divriği'de hüküm sürdü. Doğu Roma'nın ve Ortodoks Kilisesi'nin baş düşmanı ve korkulu rüyası oldu. Onun askerleri ile Anadolu'da at koşturduğu yıllarda Bizans kuvvetleri garnizonlarından dışarı çıkamadılar. Carbeas 863 yılında Ankara Savaşı'nda, bugün Hüseyingazi olarak bilinen yerde Hakk'a yürüdü.

Carbeas'tan sonra Divriği Alevi Devleti'nin başına Carbeas'ın damadı ve yeğeni Chrysocheir geçti. Chrysocheir Bizans imparatoru III. Michael'i Samsat önlerinde ağır yenilgiye uğrattı. İmparatorluk ordusunu dağıttı. Eskişehir önlerinde bir başka Bizans ordusunu yendi. Divriği'den Ege Denizi'ne kadar bütün Doğu Roma topraklarına egemen oldu. Bizans işgalindeki Anadolu'nun önemli şehirleri Ankara, İzmit, İznik ve İzmir'i ele geçirdi. İstanbul Boğazı'nın kıyılarına kadar ilerledi. Merdivenköy'de, -bugün Şahkulu Alevi Dergâhı'nın bulunduğu Kurbağalıdere Vadisi'nde- karşısına çıkan Bizans ordusunu perişan etti. Çamlıca tepesinde karargâh kurdu, yıllarca burada kaldı. Bizans İmparatoru uzun süre İs-

tanbul Boğazı'nın öte yanında mahsur kaldı.

III. Michael'den sonra Bizans'ın tahtına oturan I. Basil, Divriği'ye elçi gönderdi. Chrysocheir kendisine haraç önererek, barış teklif eden I. Basil'in elçisine şu cevabı verdi: "*İmparator barış istiyorsa Doğu'dan vazgeçip (Anadolu'dan) çekilsin ki Batı'yı yönetebilsin, aksi takdirde 'Şahın kulları' onu tacından edecekler.*"(63)

Kendisini ve çevresindekileri '*Şahkulu*' (*servant of the Lord*) olarak tanımlayan Chrysocheir 872 yılında Eskişehir yakınlarında -bugün Alevilerin en kutsal saydıkları makamların başında gelen Battal Gazi Dergâhı'nın bulunduğu noktada- iki Bizans askeri birliğinin ortasında tuzağa düşürülerek öldürüldü.

Chrysocheir sonrasında Divriği Alevi Devleti varlığını on yıl kadar daha sürdürdü. 883 yılında bölgede Divriği merkezli büyük bir deprem oldu. Divriği kalesi yıkıldı. Bunu fırsat sayan yakınlardaki bir Bizans ordusu, yıkıntıların altında can derdinde olan Divriğililere saldırdı. Büyük katliam yaptılar. Yaralı, çocuk, kadın, ihtiyar ayırımı yapılmadan herkes kılıçtan geçirildi.

Divriği katliamından sonra Bizanslılar Arguvan, Amara, Samsat ve Yukarı Fırat havzasındaki bütün Alevi şehirlerini yakıp yıktılar. Daha doğuya kaçabilenler, daha yükseklere çıkabilenler ve daha tenhalara sığınabilenler kurtuldular.

Ele geçirilenlerden öldürülenler de oldu, kafileler halinde İstanbul'a sevk edilenler de. Yollarda telef olmadan yaralı ve yorgun İstanbul'a ulaşanlar işkenceler altında inançlarından dönmeye zorlandılar. İnançlarında ısrar edenler diri diri ateşlere atıldılar. İnançlarını terk edenler ya da terk etmiş görünenler tampon olarak Bizans ile Batıdaki düşmanlarının ortasında zorunlu yerleşime tabi tutuldular.

Bizans İmparatorluğu 970'li yıllarda doğu sınırlarını Kuzey Suriye'ye kadar genişletti. Divriği bozgunundan sonra bu bölgelere sığınmış Alevi toplulukları da Bizanslılar tarafından geniş ölçekli bir hareketle tutuklanarak Balkanlar'a sevk edildiler ve Trakya'da Filibe civarına yerleştirildiler. Onlar Bizans tarafından yerlerinden yurtlarından edilen son kafilelerdi.

Sürekli takiye yapan ve kendilerini '*asıl Hıristiyanlar bizleriz*' diye tanıtan, hile ile kendilerini gizleyen Paluniler dışarıya karşı söylemlerinde kendilerinin '*Paulikan*' olduklarını ve Hz. İsa'nın 12 havarisinden biri olan St Paul'ün takipçileri olduklarını ifade ettiler. Paluniler (*Balabanlar*) Ortodoks Kilisesi ve Bizans İmparatorluk belgelerine '*Paulikanlar*' olarak geçtiler. Ortodoks Kilisesi'nin kayıtlarında ve lanetli vaazlarında Hıristiyanlığın heterodoks-sapkın bir kolu olarak tanımlandılar. Kayıtlarda başka bir kimlik ile anılmış olmaları onlar için trajik bir sonuç doğurdu.

Kimseler birdenbire ortaya çıkan ve hiçbir iz bırakmadan kaybolup giden bu halkın köklerinin nerede olduğu, nereden geldiklerini ve nereye gittiklerini bilemediler. Bu coğrafyanın tarihini yazanlar karmaşık anlatımları içinde onları öncesiz, sonrasız ve önemsiz bir hareket olarak kenara ittiler. Onların çocukları daha güvenli bir yaşam arzuladılar ve geçmişlerini yeni kuşaklara aktarmadılar. Yeni gelen kuşaklar zaman içinde kendi tarihlerini unuttular. Anadolu hafızasını yitirdi.

Onlardan geriye kalan destan tadındaki, unutulması mümkün olmayan maceraları başkaları sahiplendiler. Büyük kahramanlar kuşağının üyeleri silinen ve yenilenen belleklerde yer bulabilmek için kimlik değiştirdiler.

Aradan bin yıldan uzun bir zaman geçti. Carbeas, Aleviler arasında Hüseyin Gazi adıyla yaşamaya devam ediyor. Chrysoche-

ir'ın kavgaları ve sevdaları Battal Gazi adıyla Anadolu'nun her köşesinde hâlâ kulaktan kulağa dolaşıp durmaktadır.

SELÇUKLU'NUN İHANETİ

Selçuklular'ın on birinci yüzyılın ikinci yarısında Anadolu kapılarına dayanması yüzyıllardır süren kanlı Hıristiyan inanç işgalinden ve Bizans kıyıcılığından iyice bunalmış yerli halk tarafından büyük bir heyecanla karşılandı.

Zulümlerle donatılmış yüzlerce yıla katlanılmış, katliamlar, sürgünler, yangınlar ve göçlerle bezeli büyük acılar yaşanmıştı. Alevi ocakları yaşadıkları onca felaketle rağmen ayaktaydılar ve halkın güven duyduğu, inandığı, Anadolu'da inancı ve sosyal yaşamı düzenleyen yegane kurumlar olarak varlıklarını sürdürüyorlardı.

Aleviler Selçuklular ile ezeli düşmanları Bizans'a karşı güç birliği etmede hiç tereddüt göstermediler. 1071 Malazgirt Savaşı'nda Selçuklu Sultanı Alparslan, Anadolu'nun yerli halkı ile ittifak ederek Bizans karşısında büyük bir zafer kazandı. Malazgirt yenilgisinden sonra Bizanslılar yüzyıllardır işgali altında tuttuğu Anadolu'dan on yıl gibi çok kısa bir süre içinde bir daha dönmemek üzere çekilmek zorunda kaldılar.

Malazgirt Savaşı'nı kazanan ordu Anadolu içlerine doğru ilerledi ve orta Anadolu'da müttefikler yollarım ayırdılar. Selçuklular Batı Anadolu'ya doğru ilerlerlerken, Aleviler Orta Anadolu'da kalarak kendi devletlerini kurdular. Devletin başkenti ünlü Niksar Alevi Ocağı'nın bulunduğu yerde, Niksar'daydı. Yeni devletin adına Danişmentliler denildi.

Anadolu'da Niksar, Amasya, Merzifon, Şebinkarahisar, Sivas, Divriği ve Malatya'yı içine alan geniş Alevi coğrafyasında yüz yıldan fazla hüküm süren, Danişmentli Devleti'nin saltanat yılları Hıristiyan işgalcilerin Anadolu'dan atılmaları ile birlikte akın akın Anadolu'ya yönelen Haçlı seferleri ile üst üste geldi. Yedi yüz yıldan beri Hıristiyan mezaliminin altında başlarına gelmedik kalmayan Anadolu'nun yerli halkı, bir daha o eski acıları tatmamak adına, Haçlı zihniyetine ve Hıristiyanların Anadolu'yu yeniden işgal girişimine karşı Danişmentli Devleti bünyesinde kendilerini savaş meydanlarına attılar.

Danişmentliler on birinci yüzyıl sonlarında ve on ikinci yüzyılda, Anadolu'yu yeniden ele geçirmek isteyen Hıristiyanlara karşı çok çetin savaşlar verdiler. Onları Antakya yolunda, Malatya önlerinde, Amasya'da ve Elbistan'ın güneyinde ardı ardına defalarca mağlup ettiler. Haçlılar Danişmentlilerin üstün dayanma ve direnme gücü karşısında Ön Asya'da tutunamadılar. Geldikleri gibi gittiler.

Haçlı tehdidi Anadolu üzerinden çekildikten sonra Danişmentli Devleti kardeşler arasında önce üç kola bölündü. Bölünme sonrasında ortaya çıkan Danişmentli devletçikleri on ikinci yüzyılın son çeyreğinde Selçuklular tarafından teker teker ortadan kaldırıldılar. (1173-1178)

Danişmentli Devleti ortadan kalkmış olsa da bu devletin omurgasını oluşturan Alevi Ocağı çok saygın bir ruhani güç olarak kendi coğrafyasında (*Niksar-Amasya*) varlığını sürdürmeye devam

etti. 1240 yılına gelindiğinde Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev, Niksar ile Amasya arasındaki Çad köyünde yaşayan ocağın dedesi Baba İlyas'ın üzerine askerlerini göndererek onu öldürmeye kalktı. Baba İlyas bu sebepsiz saldırıdan kurtularak Amasya Kalesine sığındı. Haber duyulur duyulmaz, yüzyıl önce Danişmentli devletinin hüküm sürdüğü geniş coğrafya yollara döküldü.

Tarihe Büyük Babai Başkaldırısı olarak geçen ve güçlükle bastırılan bu ayaklanmadan çok kısa bir süre sonra Moğollar Ön Asya'yı istila ettiler. Anadolu Selçuklu Devleti tarih sahnesine veda etti.

Sürgünlerin Dönüşü

Osmanlı Beyliği 1299 yılında Kuzey Batı Anadolu'da Bizans sınırında, Bilecik'te kuruldu. Beyliğin kurucusu Osman Bey küçük bir aşiret lideri iken Alevilerin saygın mürşitlerinden Şeyh Edebali'nin kızı Bala Hatun ile evlenerek Alevilere damat oldu ve Kuzey Batı Anadolu'daki Alevi topluluklarının büyük sempatisini kazandı.

Şeyh Edebali, Baba İlyas halifelerindendi. Büyük Babai Başkaldırısı'ndan canını zor-bela kurtardıktan sonra Kuzey-Batı Anadolu'ya göç ederek orada yerleşti. Şeyh Edebali Divriği Alevi Devleti'ni kuran ünlü Balaban ailesine mensuptu. (*Özel isimler içindeki bal sözcüğü Balaban ailesine aidiyetin ifadesidir. Şeyh Edebali, Bala Hatun, Balım Sultan, Balıkesir vb.*) Şeyh Edebali, Balabanlar, Danişmentler, Işıklar, Abdallar ve diğer Alevi zümreleri üzerinde son derece etkiliydi.

Şeyh Edebali arkasında geniş halk desteği, ruhani otoritesi, engin bilgi ve tecrübesi ile genç damadının yolunu aydınlattı, beylikten devlete giden yolda ona rehber oldu. Şeyh Edebali'nin dave-

ti ile Batı Anadolu'da yerleşik tüm Alevi aileleri (*Çandarlı ailesi, Şeyh Mehmet ailesi, Ahi Şemsettin ailesi*) Osman Beyin hizmetine girdiler.

Osman Bey'in ölümünden sonra Balabanlar'ın kızı Bala Hatun oğlu Orhan Bey tahta geçti. Orhan Bey zamanında Bursa alındı. Danişmentli ailesi tarafından yönetilen Çanakkale, Balıkesir ve Edremit bölgelerinde (*eski çağda Truva şehir devletinin toprakları*) hakim olan Karasi Alevi Beyliği kendiliğinden Osmanlı'ya katıldı. (1345) Danişmentli'nin bir kolu olan Karasi Beyliği'nin Osmanlı'ya katılımı ile Osmanlı devleti güçlü bir donanmaya ve yetenekli komutanlara kavuştu.

Osmanlılar Karasi Donanması ile Süleyman Paşa komutasında Çanakkale Boğazı üzerinden Rumeli'ne geçtiler (1354). Karasili komutanlarla (*Evrenos Bey, Abdal Samed, Emir Sultan, İlbey, Fazıl Bey, Cendereli Kara Halil, Seyit Ali Sultan, Rüstem Gazi vd.*) Rumeli fetihleri başladı.

Bizanslıların altıncı yüzyıldan başlayarak onuncu yüzyıl sonlarına kadar dört yüzyıl boyunca zorunlu iskân politikası ile anayurtlarından koparılıp Balkanlar'a yerleştirilen Anadolu kökenli geniş Alevi toplulukları, Osmanlı'nm Balkanlar'daki fetihlerini coşku ile karşıladılar. Osmanlı orduları Balkanlar'da geçmişte zorunlu iskân ile buralara yerleştirilmiş Anadolu kökenli halktan gördüğü destekle üç yıl içinde Çorlu ve Lüleburgaz'a kadar olan bütün yerleri fethettiler.

Balkanlar'a göç ettirilen ve Balkanlar'da kalan ya da oradan Avrupa'ya yayılan Alevilerin mürşit ocağı Edirne yakınında Dimetoka'daydı. Dimetoka Alevi Ocağı (*Kızıl Deli Sultan Ocağı*) Alevilerin Anadolu'daki altı büyük Alevi ocağından sonra zorunlu göçler sonunda Avrupa'da kurdukları yedinci büyük ocaklarıydı.

Karasi Beyliği'nin Osmanlı'ya katılımı ile Osmanlı hizmeti-

ne giren Karasili komutan Evrenos Bey, 1363 yılında büyük bir Bizans ordusunu yenerek Dimetoka'ya girdi. Böylece, Avrupa'daki Alevi mürşit ocağı esaretten kurtulmuş oldu. Tahtta oturan Sultan I. Murat karargâhını Dimetoka'ya taşıdı. Dimetoka beş yıl süreyle Osmanlı Devleti'ne başkentlik etti.

Osmanlılar'ın Dimetoka'yı ele geçirmeleri ile birlikte, Bizanslılar'ın '*Paulikanlar*' adını verdiği toplulukların zorunlu yerleşime tâbi tutulduğu Balkan coğrafyasının tamamı, (*Gelibolu, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, İpsala, Dimetoka, Filibe; Zağra ve diğer yerler*) Osmanlı hakimiyetine geçmiş oldu. Altıncı yüzyılın son çeyreğinden onuncu yüzyüzyılın son çeyreğine kadar uzanan üç yüz yıl sürmüş uzun sürgün döneminde '*Paulikanlar*' olarak adlandırılmış yüz binlerce insan Anadolu'dan, asıl yurtlarından sökülüp Balkanlar'da ikâmete mecbur tutulmuşlardı. Ancak Osmanlılar Balkanlar'a çıktıklarında, burada '*Paulikan*' adını taşıyan tek bir yerleşim birimine yada '*Paulikan*' adını taşıyan tek bir aileye rastlamadılar.

Anadolu'dan kopartılıp Balkanlar'daki iskân bölgelerine taşınmış, halkın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde en sık rastlanan yerleşim yeri isimleri ise Balaban, Balabanlı ve Balabancı idi.

- T*ekirdağ Muratlı'da Balabanlı, Tekirdağ Malkara'da Balabancık, Tekirdağ Çorlu'da Balaban, Edirne Uzunköprü'de Balaban, Edirne İpsala'da Balabancık, Edirne Meriç'te Balabankoru, Kırklareli Demirköy'de Balaban, Dimetoka'da Balaban, Kırcaali'de Balabanlar, Eskicuma'da Balabanlar, Silistre'de Balabanlar, Eskizağra'da Balabanlı, Ruscuk'ta Balabanlı, Hasköy'de Balabanlı, Burgaz'da Yanıkbalabanlı, Hezargrad'da Eskibalabanlar ve Yeni Balabanlılar, Karinabad kazasında Balabançeva, Yanık Balabanlı ve Hacıbalaban, Sekbanlı*

kazasında Balabanlı, Yenizağra kazasında Balabanlı, Rubcoz kazasında Balaban, İmroz Adası'nda Balabanlı vd.

Balkanlar'da Balaban adını taşıyan yerleşim yerlerinin yanı sıra Osmanlı Devleti'nin Batı Anadolu ve Balkanlar'daki ilk fetihleri döneminde '*Balaban*' adını taşıyan çok sayıda ünlü aile ya da kişi karşımıza çıkar.

- Şeyh Edebali Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Beyin kayınpederi,

- Balaban Bey, Bursa kuşatmasında Osman ve Orhan Beylerin komutanıydı, Bursa'da yaptırdığı, kendi adı ile anılan kale halen ayaktadır.

- Balaban Ağa, Yeniçeri ocağı kumandanı. Osmanlı kuvvetlerinin başında 1385'te Sofya'yı kuşattı.

- Balaban Bey Orhan Çelebi'nin Lalası'ydı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aktif görev almış ve Balkanlar'ın fethinde bulunmuş ünlü Balabanlar'ın dışında Osmanlı sancak defterlerinde ve muhasebe kayıtlarında çok sayıda '*Balaban*'ın adına rastlanır.

Dimetoka'nın ve Balkanlar'ın fethi ve Bizans egemenliğinin sona ermesi ile birlikte, Alevilerin Balkanlar'daki ikâmet zorunlulukları da ortadan kalkmış oldu. Aleviler Gelibolu üzerinden Çanakkale Boğazı'nı geçerek geniş kafileler halinde anavatanlarına, asıl topraklarına dönmeye başladılar.

Bu geri dönüş Alevi sözlü geleneği içinde coşkulu nefeslerle ifade edildi;

Akdeniz'i seyredelim yalıdan
Tanrıdağ kürbünden Gelibolu'dan*
Otman Baba üstü Kızıl Deli'den
Salın bizi erenlere gidelim.

Mahremoğlu

Geri dönenler Anadolu'da yüzlerce yıl önce atalarının göz yaşları içinde ve prangalar altında terk etmek zorunda kaldıkları yaylaları ovaları doldurmaya başladılar. Antalya-Burdur arasında Orta Toroslar'ın kuzeyinde ve güneyinde yer alan eski çağın Pisidyası on dördüncü yüzyılda Balkanlar'dan Anadolu'ya akan tersine göçü en fazla kendisine çeken yerlerden biriydi. Abdal Musa kendi adı ile anılan ünlü dergâhını bu bölgede '*bin yıllık sürgünden geri dönebilenlerin ülkesi*'nde kurdu.

Abdal Musa Dergâhı'nda yetişen ve Alevi sözlü geleneğinin yedi ulu ozanından biri sayılan, Abdal Musa'nın sevgili müridi Kaygusuz Abdal'ın '*Nasihatname*'sinde çok eskiden yaşanmış büyük sürgünün ve on dördüncü yüzyılda başlayan geri dönüşün yazılı tanıklığına rastlanılır.

"***Çok çok önceden seni asıl yurdundan, doğduğun ülkeden gönderdiler. Ardından mektup geldi, haberciler de haber verdi. İyi iş yapıp yurduna döndüğün zaman*** *birlikte alıp gidesin ve sana habercilerin sözüyle hareket etmeyip, yüz çevirdin diyeler*"(65)

* Tanrıdağı: Rodop Dağları

Kaygusuz Abdal'ın '*Nasihatnamesi*' Alevi sözlü geleneği içinde sıkça yad edilen büyük geri dönüşün kaydedildiği tek Alevi yazılı kaynağıdır.

BACIYAN-I RUM

Âşık Paşazade'nin, on üçüncü yüzyıl Anadolusu'nda varlıklarından bir cümle ile bahsettiği, Ortaçağ'da Ön Asya'da unutulmuş bir köşede, savaş bezgini, mahzun ve meczup dervişleri ağırlayan, onları doyurup giydiren, mutsuzluklarına merhem olmaya çalışan, bu talihsiz dervişlerden sırları, kerametleri ve emanetleri devir alarak sonraki kuşağın o hırslı, yürekli, akıllı ve becerikli ustasına teslim eden ünlü kadınlar teşkilatı; Anadolu tarihinin aydınlatılmaya muhtaç karanlıkta tutulmuş bir sayfası olarak bugüne kadar esrarını korudu.

Bin yıllar boyunca, Anadolu sosyal hayatının önemli bir parçası olan bu Sufi Kadınlar Topluluğu hakkında Âşık Paşazade'den sonra ilk çalışmayı Alman araştırmacı Fr. Taeschner yaptı. '*Futuvva*' adlı eserinde konuya değinen Fr. Taeschner, Ortaçağ'ın koşullarında Anadolu'da, kadınların böylesi geniş alana yayılmış bir sosyal yapı olarak örgütlenebilmiş olmalarının ihtimal dahi olamayacağını

öne sürdü. Fr. Taeschner'e göre Âşık Paşazade'nin metninde bir yazım hatası vardı. '*Bacıyan-ı Rum*', yanlış aktarım sonucu ortaya çıkmış bir kelimeydi. Doğrusu '*Hacıyan-ı Rum*' (*Anadolu Hacıları*) ya da '*Bahşıyan-ı Rum*' (*Anadolu Ruhbanları*) olmalıydı.

Fuat Köprülü, '*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*' adlı eserinde Âşık Paşazade'nin Bacıyan-ı Rum olarak adlandırdığı, Ortaçağ Anadolusu'nda kadınlar tarafından oluşturulmuş bir sosyal zümrenin varlığını doğruladı, ancak gerektiğinde savaşabilen Sufi Kadınlar Topluluğu olarak nitelendirdiği bu sosyal sınıfın, tarihi ve işlevi konusunda herhangi bir bilgi vermedi.

Fuat Köprülü'den yaklaşık altmış yıl sonra, Mikail Bayram, Sencer Divitçioğlu, Ö. L. Barkan ve Selahattin Doğuş yazdıkları metinlerde, Bacıyan-ı Rum üzerine görüşler belirttiler. Bu konuda bugüne kadar ortaya atılan akademik ciddiyeti bulunmayan tespitlere göre Bacıyan-ı Rum:

- *Ortaçağ Anadolusu'nda Türkmen kadınlarının kurduğu bir teşkilattır.*

- *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında ortaya çıkan dini, tasavvufi bir zümredir.*

- *Anadolu'nun İslamlaşma ve Türkleşme sürecinde aktif görevler üstlenmiş Türk kadınlar topluluğudur.*

Araştırmacılar, Türk-İslam sentezinin kırmızı çizgileri içinde yorumlar yaptılar, fakat yorumlarına, doğal olarak kanıt gösteremediler. Âşık Paşazade, yirminci yüzyılın Türk-İslam sentezcilerine ve konudan bihaber, işin esasından uzak araştırmacılara, içinden çıkamayacakları büyük bir muamma bırakmıştı.

Âşık Paşazade'nin tarihinde on üçüncü yüzyılın inkâr edilemez ve görmezden gelinemez gerçeği olarak ifade bulan, Anadolu'nun en köklü sosyal örgütlenmesi olan Alevi Bacıları'nm, dayatmacı tarihçiler tarafından İslam misyonerleri ve Türk kadın kolonizatör dervişleri oldukları ısrarla öne sürülse de; eski çağın taş ve kil tabletleri, orta çağın yazılı belgeleri, epik destanlar ve Alevilerin toplumsal belleği, bu çağdaş yalanlar karşısında kendi kadim doğrularını söylemeye devam ediyorlar.

'*Kadın Ana*' ya da '*Ma*' Luviler'in, bilinen ilk kadın önderiydi. Anadolu güneşinin altında, tohumu tarlaya ilk eken, toprağa suyu ilk veren, ilk meyve fidanını aşılayan ve hayvanı evcilleştiren '*Kadın Ana*' oldu. O, toprağı işleyen, besleyen, doğuran ve koruyan ilk canlı varlıktı, Luviler'in anaerkil toplum yapıları ve toprağa bağlı ekonomik yaşamları onun ellerinde şekillendi. Luviler onun çocukları olmaktan her zaman büyük bir övünç duydular. Ona ve sonraki kuşaklarda Luvi kadın örgütlülüğünün başında bulunan ve onu temsil eden '*Kadın Ana*'lara sonsuz saygı gösterdiler. Kadın Ana bu toplumsal düzen içinde sevgi ve sadakat ile bağlı bulunulan bir üstün irade idi. Luviler'in '*Kadın Ana*'ya olan bağlılıkları hürmet ve vefaya dayanıyordu. Ona kulluk etmiyorlar ya da ona tapınmıyorlardı.

Eski çağın gizemli, saygın ve kutsal '*Ma/Kadın Ana*'sı sonraki çağlarda Anadolu'da ve komşu coğrafyalarda ortaya çıkan uygarlıkların tanrılar panteonunda '*Ana Tanrıça*' haline getirildi. Asur kolonisi Kültepe'de '*Kubaba*', Hititler'de '*Arinna*', Hurriler'de '*Hepat*' adı ile anılan Ana Tanrıça, Frigya'da '*Kyebele*'ye, Lidya'da '*Kyebebe*'ye dönüştü. Helenler'in '*Ana Tanrıça Artemis*'i ve onun Latin versiyonu '*Diana*' aslında Luviler'in '*Ma/Kadın Ana*'sının tanrıçalaştırılmış biçimleriydiler.*

İznik Konsili'nden sonra Ön Asya'da misyonerlik faaliyetlerini devletin de desteğini arkasına alarak artıran Hıristiyan Kilisesi'nin yayılmacılığının önündeki en büyük engel '*Kadın Ana*' oldu. Anadolu halkı '*Kadın Ana*' imgesi ile o kadar bütünleşmişti ki, '*Kadın Ana*' halk arasında o kadar saygındı ve o kadar vazgeçilmezdi ki, Hıristiyan Kilisesi kendi varlığını ve kendi inanç sistemini halka kabul ettirebilmek için '*Meryem Ana*' figürünü ortaya atmak zorunda kaldı.

Hıristiyanlar '*Kadın Ana*' profili ile bire bir örtüşen bir '*Meryem Ana*' ortaya koymuş olsalar da; İsa'nın annesi Meryem Ana, Anadolu'nun '*Ma/Kadın Ana*'sının yerini tutamadı. Kadın Ana geleneğinin ödünsüz takipçileri Alevi bacılar, Hıristiyanlığa ve '*Kadın Ana*'nın Hıristiyan doğması içinde deforme edilmesine en çok karşı koyanlar oldular.

---

* Anadolu'da Hıristiyanlık ile birlikte yaşamın tüm alanlarını kaplayan ataerkil düzenden önce var olan bilinmeyen bir çağda '*Kadın Ana*' tarafından biçimlendirilen anaerkil toplum yapısı, erkeğin tüm yaşamı tek başına yönlendirdiği ataerkil düzenin '*öznesi değişmiş*' bir benzeri değildi. Anaerkil toplum düzeninde -ataerkil düzende olduğu gibi- tüm otoritenin ve gücün kadınlar elinde toplanması ve erkeklerin kadınlar tarafından baskı altında tutulmaları akıllara bile gelmezdi.

'*Kadın Ana*' tarafından kurumlaştırılmış bu ilk büyük sosyal yapı içinde kadın ve erkeğin birbirine üstün gelme mücadelesi yoktu. Cinsiyetler arasında '*hükmeden ve hizmet eden*' ayrılığı bulunmuyordu. Bu toplumsal yaşam biçiminde kadınlar ve erkekler hayatın zorluklarını büyük bir dayanışma içinde, birlikte omuzluyorlar, yaşamın getirilerini birlikte paylaşıyorlardı. Üretim ve paylaşım, kişisel servet edinmeye değil, toplumsal fayda sağlamaya yönelikti ve komünal bir nitelik taşıyordu. Kadın ve erkek arasında statü farkı yoktu, saygınlıkları birbirlerine denkti ve aynı itibarı paylaşıyorlardı.

İslamiyet'in Arap yarımadasında ortaya çıkışından üç yüz yıl evvel ve Orta Asya çıkışlı göçler Anadolu'ya ulaşmadan yedi yüz yıl önce Anadolu'da toplanan Ekümenik Gangra (Çankırı) Hıristiyan Konsili'nin kayda alınmış ve bugüne ulaşmış tutanakları, Türk-İslam sentezcileri tarafından kolonizatör İslam dervişleri olarak sunulan Alevi Bacılar örgütlenmesinin bu topraklarda her şeyden ve herkeslerden önce var olduklarını hiçbir tartışmaya mahal bırakmayacak biçimde gözler önüne sermektedir. Çankırı Hıristiyan Konsili kayıtlarının lanetlerle donatılmış satırları -kendi küfürleri içinde de olsa- kısa saçları ve derviş kılıkları içinde dergâhlarda komün yaşamı süren Anadolu kadınlarının geçmişlerinin aydınlatılmasında en önemli kaynaklardır.

"*Eğer bir kadın derviş hayatı yaşama bahanesi ile görünüşünü değiştirir, geleneksel kadın giysilerini giymek yerine erkek kıyafetine bürünürse ona lanet olsun*" (Çankırı konsili kanun no:13).[64]

"*Eğer herhangi bir kadın derviş hayatı yaşama bahanesi ile Tanrının ona bağımlılığını ve itaatini hatırlatmak için verdiği uzun saçlarını bu bağımlılık düzenini bozmak için keserse ona lanet olsun.*" (Çankırı Konsili kanun no:17).[65]

1240 yılında, büyük Malya bozgunundan sonra Hacı Bektaş Veli, yorgun yaralı ve büyük düş kırıklığı içinde Karacahöyük '*Kadın Ana Dergâhı*'na sığındığında bu kadim, bin yıllardır süren o muhteşem Alevi kadın örgütlülüğü hâlâ ayaktaydı. '*Kadın Ana*' geleneğinin koruyuculuğunu üstlenmiş olan dergâhın Pir Bacısı, Kadın Ana ve onun müritleri Alevi bacılar on üçüncü yüzyıl ortalarında kendi dergâhlarında eski çağların görkeminden uzak mün-

zevi bir yaşam sürüyorlardı. Olağanüstü zor koşullara tahammül ediyorlardı. Varlıklarını ve son güçlerini Alevi erkânının bekasına adamışlardı. Bu demekti ki; '*Meryem Ana*' aldatmasıyla donatılmış Hıristiyanlık '*Kadın Ana*'yı bu topraklardan tamamen söküp atmada başarılı olamamıştı.

1240'lı yıllarda Anadolu'da Alevi kadınları bir yandan tüm umutlarını Malya Ovası'nda bırakmış yorgun ve çaresi tükenmiş erkeklerin yaralarını sararlarken bir yandan da ülkeyi boydan boya işgal eden barbarlar ordusuna karşı durabilecek kadar cesur olabilmişlerdir.

Mikail Bayram, Süryani tarihçi Bar Hebraeus'u kaynak göstererek Alevi bacılarının 1243 yılında Anadolu'yu istila eden Moğol Ordusu'na karşı Kayseri şehrinin savunmasına katıldıklarını ve on binlerce kayıp verdiklerini öne sürmektedir. Bu doğrudur. M.Ö. 1190 yılında Truva'da ne olmuşsa, M.S. 1243 yılında 2433 yıl sonra aynı şeyler olmuştur. Erkeğin dayanma gücünün bittiği yerde bu toprağın anaları korkusuzca savaş meydanlarına çıkmayı ve devrin en acımasız istilacılarına karşı savaşmayı ve bu topraklar uğruna ölmeyi her zaman bilmişlerdir.

Kadın Ana'nın ve Alevi bacılarının son büyük sığınağı Karacahöyük Dergâhı'ydı. Bu dergâhın son kadın sakinleri Kadın Ana ve müritleri onlarca yıl boyunca gizemlerini teslim edeceği ehil ellerin yolunu beklediler. Bu uzun ve meşakkatli bekleyiş, Abdal Musa'nın Karacahöyük'e (Vanesa/Hacıbektaş) gelmesiyle sona erdi.

Ondördüncü yüzyılın başlarında Karacahöyük Dergâhı'nı çekip çeviren Pir Bacı, Luviler'in kutsal '*Ma/Kadın Ana*'sının varisi ve temsilcisi, anaerkil yaşamın önderi bir '*Kadın Ana*'ydı. '*Kadın Ana*' Abdal Musa'yı kendisine '*yol oğlu*' aldı. O kendi yavrusuna, '*yol oğlu*'na el verdi. Tüm geçmiş birikimlerini,

geleneğini ve gelecek beklentilerini ona emanet etti.

Abdal Musa kendisine bel bağlayan '*Kadın Ana*'sının son umudunu boşa çıkarmadı. Alevi erkânı onun hünerli ellerinde yeniden hayat buldu. Ayağa kalktı. Alevilik bugün bir biçimiyle bu topraklarda hâlâ yaşıyorsa, unutulmuş çok uzak bir tarihten bu yana Kadın Ana anısına kurumlaşmış bu toprakların en eski ritüeli bereket ve bolluk törenleri, Abdal Musa'nın hırkasıyla bütün Anadolu'yu hâlâ köy köy dolaşıyorsa, bunun sebebi; on dördüncü yüzyıl başlarında Karacahöyük Dergâhı'nda yaşanan o kutsal '*devir-teslim*'dir.

Karacahöyük Dergâhı'nın '*Kadın Ana*'sından kutsal emanetleri devir alan ve '*Kadın Ana*' eliyle Alevi erkânının, Işık geleneğinin temsiline yetkili kılınan Abdal Musa'nın, Anadolu'da Luviler'den bu yana '*Ma/Kadın Ana*' onuruna yapılmakta olan bolluk ve bereket törenlerini ve ayinlerini (*eksodos*) yeniden kurumlaştıran kişi olması elbette bir tesadüf değildi.

Ana Tanrıça kılığında tüm uygarlıkların içine sızan, her zor koşulda ve her iklimde kendisine yaşam alanı bulan Hıristiyanlığın amansız muhalifi, Luviler'in '*Ma/Kadın Ana*'sı, İslamiyet'in Anadolu'da egemen olması ile birlikte yeni bir kisveye büründü. '*Kadın Ana*' bin yıldan bu yana bu coğrafyada İslami bir kadın öznenin gizlisinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Anadolu'da büyük göğüslü, geniş yuvarlak kalçalı, vücut yapıları doğurmaya ve emzirmeye elverişli kadınlar için '*Fatma Ana'mızın soyundan*' nitelemesi kullanılır. Anadolu'nun birçok bölgesinde evin içinde veya avlusunda yer alan ve üzerinde yemek pişirilen ocağın duvarları sıvanırken ya da boyanırken, ocağın ön yüzüne -ocaktan alınan is karası ile- el işareti basılır. Uğur, bereket ve bolluk getirsin diye basılan bu el; '*Fatma Ana'nın eli*'dir. Anadolu'da yoğurt mayalarken, turşu kurarken, hamur yoğururken

kadınlar, '*bu el benim değil Fatma Ana'nın*' diyerek işe başlarlar. Doğum yapan kadının sırtını sıvazlayan ebenin ağzından aynı cümle dökülür; '*El benim değil Fatma Ana'nın*'. Doğum sırasında ebe, bir kabın içindeki suya ele benzeyen bir bitki kökü atar. Ele benzeyen bu bitki köküne '*Fatma Ana'nın eli*' adı verilir. İnanılır ki suyun içindeki bitki kökü şişip açıldıkça doğum yapan kadının döl yolu da açılacak ve doğum kolaylaşacaktır.

Fatma Ana, Hz. Muhammed'in kızı ve İslamın dördüncü halifesi Hz. Ali'nin eşinin adıdır. Geçmişin Işık İnsanları, bugünün Alevileri, kendilerini İslami motifler ve İslami özneler altına gizlerlerken Fatma adını '*Ma*'nın bir çeşitlemesi olarak kullandılar. Yedinci yüzyılın Arap yarımadasında yaşamış mütevazı kadın kimliğinin adı, Anadolu'nun on bin yıllık '*Kadın Ana*'sını temsil eder oldu.

Anadolu'da Luviler'in Kadın Ana'sı, Fatma Ana kisvesi altında doğurganlığın, çoğalmanın, uğurun, bolluğun ve bereketin sembolü olarak Anadolu'da hâlâ yaşıyor. '*Kadın Ana-Işık İnsanı*' birlikteliği Anadolu'da eski çağın gerisinden başladı. Dün ve bugün tüm zamanlarda, bu topraklarda yaşanmış ve yaşanmakta olan tüm uygarlıkların içinde bir biçimde var oldu.

Alevi erkânında her kadın, Kadın Ana'nın velayetini elinde tutar. Her Alevi kadını bir Kadın Ana'dır. Bu nedenledir ki; Alevi yaşayışında kadın çok önemlidir. Aile içinde ve sosyal hayatın akışında büyük ihtimam, saygı ve itibar görür. Pek çok bölgede Alevi Ayin-i Cem töreninde törenin başlangıç ritüeli '*ışık uyarma*' (*ışığın yakılması*) Kadın Ana'yı temsilen bir kadın hizmetli tarafından yerine getirilir. Alevilikte her şeyin başlangıcının ışık olduğuna inanılır. Ve inanılır ki; kudretin kaynağı Kadın Ana'dır, asıl ışık ondan gelmedir.

Alevi kadınlar, İslam ikliminde Fatma Ana adı ile yeniden

özneleştirilen Kadın Ana adına onu anmak ve onurlandırmak için matem ayında bir günlük oruç tutarlar. Bu oruç kendilerine tükenmez bir saygınlık kazandıran Anadolu'nun on bin yıllık Kadın Ana'sına Alevi kadınlarının şükran ifadesidir. Bir teşekkürdür.

Semavi dinlerin hükümranlığı ile birlikte Anadolu'da sosyal hayatı erkekler biçimlendirmeye başladılar. Siyasi, ekonomik ve dini otorite de erkeklerin eline geçti. Ortaya çıkan bu erkeğin egemen olduğu toplumsal yapı, kadını baskı altına aldı ve kamusal alandan uzaklaştırdı. Anadolu'nun anaerkil düzeni çözüldü ve dağıldı.

Dışarıda kadın aleyhine gelişen son derece olumsuz erkek egemen havaya karşılık, binlerce yıldan beri yerleşmiş, tüm Alevi bireyler tarafından benimsenmiş ve özümsenmiş '*Kadın Ana*' geleneği sayesinde, Alevi sosyal hayatında ve Alevi aile yaşamında kadınların itibarı ve saygınlığı her şeye rağmen korunabilmiştir.

Bu ülkenin her köşesinde '*Kadın Ana*'nın ayak izi vardır. Rüzgârlar onun sesini hâlâ bir dağdan ötekine taşır dururlar. Kadın Ana adına vakfedilmiş şehirler ve ülkeler Kazova'da Kapadokya'da, Pisidya'da ve Anadolu'nun hemen her yerinde kendi gerçeklerinin gün yüzüne çıkacağı günleri bekliyorlar.

Kadim bilgiler ve uzak geçmişi bugüne bağlayan kanıtlar hemen her gün, her köşede küçük ve günlük emeller uğruna acımasızca tahrip ediliyorlar. Hoşgörüden yoksun karanlık güçler kendi dayattıkları kurguları doğrulayabilmek uğruna bu toprakların kültür mirasını ölçüsüzce talan ediyorlar.

Bugün pek çok gerçeğe, Anadolu halkının kültür tahrifatına ve yapma tarihe inatla direnen toplumsal belleği ve yetkin bilim adamlarının namuslu çabaları sayesinde ulaşılabilmiştir. Alevi bacılarının on üçüncü yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, bezgin dervişlerden sabırla topladıkları sırları ve kerametleri kendi bellek-

lerinde sakladıkları kadim bilgilerini de üzerine koyarak Abdal Musa'ya teslim etmelerinin nedeni artık kabul edilebilir bir açıklamaya ve berrak bir cevaba kavuşmuşsa, bunda çok kişinin emeği vardır.

İnsanüstü ve eşine az rastlanır bir özveri ile Aleviliğin Ortaçağ karanlığı içinde kaybolup gitmesini engelleyen Anadolu'nun yürekli kadınlarının ve bu toprakların onurlu geçmişi, aydınlık geleceği olan *Işık İnsanlarının* çoğu zaman hüzünlü, her dem görkemli tarihleri, amaçları ve varlık sebepleri bin yıldan uzun sürmüş bir karanlığın ardından yeniden, bir kez daha gün ışığı ile buluşuyor. Uzun tarih dizin zincirinin görüş alanımızdan uzaklaşmış halkaları, hafızamızın gizli kalmış bölmelerinden dışarı çıkarak teker teker birbirlerine ekleniyorlar.

- *Işık insanları Luviler ve Kadın Anaları 'Ma';*

- *Truvalı Işıklar'ın yardımına koşan kadın savaşçılar ve kadın önderleri Penthesileia;*

- *Kaz Dağları'nın Alevileri ve Sarıkız Efsanesi;*

- *Ma/Kadın Ana'ya adanmış, Komana dergâh-devletleri. Tohum toprağa düşmeden ve hasat tarladan kalktıktan sonra her yıl tekrarlanan bolluk-bereket kutlamaları 'eksodos'lar;*

- *Anadolu'da Hıristiyan istilasına karşı ilk savaşı vermiş ve bu yüzden Çankırı Konsili tarafından lanetlenmiş, kısa saçlı, derviş kılıklı, dergâhlarında komünal yaşam süren Anadolu'nun ünlü kadın örgütlülüğü;*

- *Beş bin yıllık geçmişinde kim bilir kaç defa tebdil-i kıyafet ederek kendisini bu güne taşımayı başarmış bir Alevi*

Dergâhı: Karacahöyük;

- Onüçüncü yüzyılda Karacahöyük Dergâhı'nda sabrın, azmin ve metanetin en büyük timsali olan Kadın Ana ve Alevi Bacıları;

- Karacahöyük Dergâhı'nda Kadın Ana'dan el alan Işık dervişi, büyük Alevi mürşidi Abdal Musa;

- Abdal Musa gömleği içinde sürüp giden on bin yıllık bir Anadolu klasiği; Bolluk-bereket bayramları ve ayinleri;

- Ve binlerce yıllık bir kültür mirası, elinin değdiği yere bereket taşıyan, adına oruç tutulan -Fatma Ana suretinde-Ma/Kadın Ana;

- Hâlâ yürüyen ve 'Abdal Musa Erkânı' adı ile anılan bir ulu yol; Alevilik.

Bu toprakların kesintisiz, tutkulu ve uzun soluklu macerası bir film şeridi gibi gözlerimizin önüne seriliyor. Destan tadında bir serüvenle, yazılmamış bir tarihle başbaşa kalıyoruz. Halkalar birbirine eklendikçe anlıyoruz ki; Luviler, bu toprakların en sessiz ve en derin uygarlığını yaratanlar, bu coğrafyanın en eski yerlileri ve asıl sahipleri, bu topraklarda her zaman var oldular ve hâlâ aramızdalar.

Bugünün Alevileri var olmak, varlıklarını sürdürebilmek uğruna toplumsal hafızalarından vazgeçmiş görünseler de, ya da belleklerinin bir bölümünü hakikaten yitirmiş olsalar da gerçek o ki; bu toprakların en eski yerleşik halkı Luviler, Truva'yı Yunan yağmasına karşı savunan kadın ve erkek savaşçılar, Truvalılar'a yardıma koşan Karyalılar, Likyalılar, Pisidyalılar, Anadolu dergâhdevletlerinin yeminli vatandaşları, Çankırı Konsili'nin lanetlediği, örgütlü kadınlar, aynı örgütlenmenin ardılları, aynı sevdanın tut-

kunları, Karacahöyük'teki kadın dervişler, Malya Ovası'nın mağlupları, Alevi nizamının son büyük kurucusu Abdal Musa ve daha niceleri unutulmaya yüz tutmuş görkemli bir tarihin, kaybolmadan günümüze ulaşabilmiş parçalarıdırlar.

Aleviliğin on bin yıldan uzun sürmüş tarihi, Anadolu'nun beşeri tarihi ile aynı yaştadır. Bu topraklar üzerinde insanlığın varlığı ile birlikte ortaya çıkıp, çoğala çoğala bugüne ulaşmış bu zengin kültürel miras uzun süre Türk-İslam sentezinin yoksul duvarları arasına hapsedilmeye çalışıldı. Kendilerini 'dava adamı' olarak niteleyen acemi kurgucular; bu coğrafyada yeşermiş, bin bir türlü renge ve kokuya sahip eşsiz güzellikteki çiçeklerin köklerini bazen susuz Arap çöllerinde bazen de çorak Asya bozkırlarında aradılar. Arkeoloji, antropoloji ve genetik bilimlerinde ulaşılan bilgilerle, hayal mahsulü göç masalları ve hamasi etnisite tiratları büyük ve ani bir çöküşle gözden düştüler. Artık biliyoruz ki etnik ve inanç köklerimiz de, zengin kültür mirasımızın beslendiği asıl kaynaklar da bu topraklardadır. Ruhumuzu sarhoş eden en keskin ve en yoğun kokular, bu muhteşem rayiha, kendi bahçemizden geliyor. Gözlerimizi kamaştıran, etrafımızı sarmalayan, bizleri aklımızdan eden, eşsiz renk çeşitliliği; ışığını bu gökyüzünden aldı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ALEVİLER VE TURNA KUŞU

AKDENİZ'İN İKİ YAKASI

Herşey Orta Toroslar'ın bir yanından hasretle Akdeniz'e bakan, öte tarafından Göller Bölgesi'ne doğru uzanan sancılı yamaçlarında oldu. Yirmi kilometre çapındaki bu küçücük coğrafya, iki bin yıl boyunca en derin kederlere ve ulaşılmaz engin sırlara ev sahipliği yaptı.

Eski Çağ'm ünlü Komama dergâh-devleti, Antalya'nın Kuzeyinde, Burdur iline bağlı Bucak ilçesinin Ürkütlü nahiyesindeydi. '*Kutlu Kadın Ana*'nın halkının yaşadığı, Hıristiyanlık öncesinin bu kutsal ve dokunulmaz Luvi kenti dördüncü yüzyılda Hıristiyan askerleri tarafından yakılıp yıkıldı. Hıristiyan Kilisesi'nin yaymaya çalıştığı Ortaçağ karanlığına karşı ilk örgütlü mücadele bu yıkık ama kutsal kentin harabeleri üzerinden yükseldi. Sahapivan Hıristiyan Konsili'nin nefretine maruz kalan ve konsil kararlarında ilk iki Hıristiyanlık karşıtı hareketten biri olarak tanımlanan Işık-Mezghnean direnişinin merkezi Pisidya'daki yıkık Komana kutsal kentiydi.

Abdal Musa tarafından kurulan, Aleviliğin on beşinci yüzyılda Anadolu'daki en büyük merkezi olan Abdal Musa Dergâhı da Antalya'nın Kuzey Batısındaki Elmalı'ya bağlı Tekke köyünde, eski çağın kutsal Komana şehrinin yanı başındaydı. Abdal Musa, Kadın Ana'ya adanmış bereket törenlerini yeniden burada kurumlaştırdı. Adına '*Abdal Musa Erkânı*' denilen son Alevi manifestosunu Anadolu'ya buradan yaydı.

İlerleyen satırlarda ele alacağımız, 1511 yılında ortaya çıkan Şahkulu başkaldırısının önderi Baba Tekeli bu bölgede, Hıristiyanlık karşıtı Mezghnean direnişinin olduğu aynı yerde, Komama'da (*Kızılkaya*) doğdu. Yaşamını yakın bir köyde, Bucak ilçesinin Yalımlı köyünde sürdürdü. Baba Tekeli Antalya-Burdur arasından topladığı yirmi bin kişilik '*yoksullar ordusu*' ile Osmanlı Devleti'nin üzerine doğru yürüyüşünü kutsal Komama kentinin harabelerinin önünden başlattı. Eski çağda '*Kadın Ana*' adına yükseltilmiş kutsal '*Komama*' şehri tüm zamanlarda Pisidya'nın ruhani merkezi oldu.

Bu, kendisi küçük gizemi büyük toprak parçası, denize paralel uzanan yüksek dağların üzerinden dik yamaçlarla Akdeniz'e iner. Pisidya'nın denize açılan kapısı Finike Limanı'dır. Eski Çağda Acıçay (*Limyros*) Akdeniz'e ulaşmadan önce biraz genişler ve sakinleşir, deniz de burada karanın içine girerek küçük bir koy oluştururdu. Finike Limanı bugün İskele mahallesinin olduğu yerde, Acıçay'ın Akdeniz'e kavuştuğu noktada, bu küçük halicin kıyısındaydı.

Bizans kıyıcılığının Akdeniz yalısını, Torosları ve göller bölgesini kasıp kavurduğu yıllarda, Anadolu insanının gemilerle Kıbrıs'a, Sicilya'ya, İtalya'ya sürüldüğü çağlarda, Pisidya'nın kendi çocuklarından ayrılması Finike kıyılarından başladı. Bizanslılar, gemiler dolusu '*Işık taifesi*'ni bu limandan Kıbrıs'a ve Kuzey İtalya'ya sürgüne taşıdılar. Bir daha kavuşulmayacakların hasreti, geride kalanların üzerine bu limanda çöktü. Yüzyıllar boyunca bu limandan

kalkan her gemiye uzak dostlara ulaşır umudu ile çok selamlar yüklendi. Çok insan bu sahilde gözleri ufuk çizgisine kilitli, belki bir haber gelir diye, görmediği limanlardan kalkan bilmediği gemilerin yollarını bekledi.

Ayrılıkların limanı Finike, dosta giden denizin başladığı sahil ve dosttan gelen suyolunun karaya çıktığı yer oldu aynı zamanda. Bu liman, Anadolu Işıklarının denizaşırı ülkelerdeki dostlarına açılan penceresiydi. Anadolu, o dostun Akdeniz'in dalgalarına düşmüş sesini bu limanda duydu. O dostun sesi burada karaya çıktı ve bu sahilden Anadolu'ya yayıldı.

Finike ile Mısır ülkesindeki İskenderiye şehri, harita üzerinde (*daha çok da düşüncelerimizde*) birbirlerinden ayrı ve uzak yerlermiş gibi görünseler de; bu iki şehir aynı denizin iki kıyısındadırlar ve birbirlerine bir su yolculuğu kadar yakındırlar. Ve İskenderiye şehri, Finike Limanı'nın gerisinde uzanan Pisidya'nın sırlarla donatılmış büyülü dünyasının hiç ayrılmamış bir parçasıdır.

Hıristiyan Kilisesi'nin, yaşamını ve gösterdiği mucizeleri çalarak kendi peygamberlerine mal ettikleri Luvili ermiş, eski çağın büyük mürşidi Kemerhisar'lı Apollonius, sahip olduğu büyük gizemlere ve '*insan-ı kâmil*' olma vasfına üç büyük kaynaktan beslenerek ulaştı. Bu kaynakların ilki Anadolu, ikincisi Batı Tibet'ti. Apollonius'a okul olan üçüncü ülke Mısır'dı.

Bugün bile Hıristiyan Kilisesi'nin bir türlü savuşturamadıkları en büyük tehdidi ve korkulu rüyası olmaya devam eden Kemerhisarlı Apollonius, Hıristiyan Kilisesi tarafından Hermetik doktrinlere bağlılıkla ve yaymakla suçlanmıştı.

Apollonius'tan üç asır sonra Anadolu'da ortaya çıkan, Sivas civarında ve Pisidya'da kendisini gösteren, Hıristiyanlık karşıtı mücadeleye önderlik eden Eustathius da yine aynı kilise kaynakları tarafından; dış kaynaklardan beslenmekle, İskenderiye'de eğitim gör-

mekle Hermes'in takipçisi olmakla itham edilmişti. Hıristiyan Kilisesi'nin ruhbanları, Eustathius'un sapkın olarak niteledikleri görüşlerini Anadolu'ya Mısır'dan taşıdığı iddiasındaydılar.

L. Khachikian da, Eustathius taraftarı Sivaslılar'ın '*Mezopotamyalı Messalianlar*' olduklarını, İskenderiye merkezli Hermes tarzı bir kardeşlik örgütlenmesi içinde yayıldıklarını ve Hermetik inancın takipçileri olduklarını belirtir.

Erken Hıristiyanların öfke içinde ifade ettikleri gibi Anadolu ile İskenderiye şehri arasında, kökleri uzak geçmişe dayanan bir gönül köprüsü vardı. Çünkü İskenderiye şehri Anadolu Aleviliği içinde her zaman ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuş olan, yüceler yücesi Hermes'in kentiydi ve bu şehir, Hıristiyan karanlığı yeryüzünü kaplamadan önceki zamanlarda tüm entelektüel bilginin toplandığı, Eski Çağ'ın en büyük bilim merkeziydi. Eski Çağ bilgelerinin ve bilgeliğinin rüya kenti İskenderiye kentinin 400.000 kitaplı büyük kütüphanesinde insanlığın hafızası kayıt altında tutuluyordu.

Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarına kadar canlılığını koruyan, Anadolu ile Mısır arasındaki gizemli iletişim, Anadolu'da Hıristiyanlık eli ile beşinci yüzyılda başlatılan ve beş asır süren kıyım ve zorunlu göçler sonrasında ve İskenderiye Kütüphanesi'nin (*İskenderiye okulunun*) eş zamanlı olarak Hıristiyanlar tarafından beşinci yüzyılda yakılıp yıkılmasının ardından uzun yüzyıllar kesintiye uğradı.

Anadolu insam, uzun sürgün çağlarında zulmün elinden kaçıp saklandığı asırlar sürmüş yalnızlığında, yakılıp yıkılmış İskenderiye şehrinin acısını ve özlemini yüreğinden eksik etmedi. Bu şehirle özdeşleşmiş o büyük ustayı, 'ilahi söz'ün efendisi Hermes'i hiç unutmadı.

Mısır ile Anadolu arasında beşinci yüzyılda başlayan ayrılık, Abdal Musa'nın en güvendiği müridi Kaygusuz Abdal'ı -kopan fiziki bağları yeniden ve kalıcı olarak onarmak göreviyle- yanında

kırk dervişi ile birlikte Finike Limanı'ndan İskenderiye'ye yolcu etmesi ile birlikte vuslata dönüştü.

TURNA KUŞU SURETİNDE BİR MÜRŞİT

Aşıp, aşıp karlı dağlar gelirsin
Gelişin nerden yalınız turnam
Ben bilirim bizim elden gelirsin
Bir kelam söylesin diliniz turnam

Ağlamışsın gözün dolu yaş ile
Uğramışsın zemherinin kışına
Alıcı kuşla turnam senin işin ne
Gayrı yaman olur halımız turnam

Gel ağlama gözyaşını sileyim
Ne derdin var ise ben de bileyim
Yalnız kaldı isen yoldaş olayım
Daha çok uzak mı yolumuz turnam

Anonim

Ezoterik öğretiye göre; tüm zamanların en ulu bilgesi Hermes, günümüzden 16.000 yıl önce kayıp kıta Atlantis'ten, Mısır'a göç ederek burada Nil Deltası'na yerleşti. Eski Mısır'da Hermes, Thoth adı ile biliniyordu. Sümerliler ona Ningşzidda dediler. Yunanlılar, onu kendi tanrılarından ayırmak ve üç ayrı yüceliği ile (*yüce kral, yüce mürşit ve yüce erkân kurucusu*) birlikte anmak için ona üç kere yüce Hermes anlamında '*Hermes Trismegistos*' ünvanını verdiler. Batıni gelenekten gelen Musevi Kabalacılar, Hermes'i *Yaradılış* kitabının gökyüzüne çekilen gizemli peygambe-

ri Enok ile özdeşleştirdiler. Hermes, *Kuran*'da adı geçen İdris Peygamber'dir.

Hermes eski dünyada, ulaşılmaz bilgeliğinden ötürü zaman içinde peygamberlik, kimi zaman da tanrı mertebesine yükseltilmiş, insanlığın belleğinde silinemeyecek izler bırakmış efsanevi bir ermişti. Eski Mısır'da astronomi, mimari, geometri, tıp ve teoloji konularında tüm bilgilerin Hermes'e indirildiğine inanılırdı. O, terzilerin piriydi. İlk elbiseyi o dikmişti. Hermes yazının efendisiydi. Kutsal sembol yazısı hiyeroglifi o bulmuştu. Hermes, Eski Mısır'da tapınaklarda ve piramitlerin gizli odalarında turna kuşu suretinde bir yazıcı olarak tasvir edildi. Mısır'ın ünlü '*Ölüler Kitabı*'nda Hermes '*ilahi sözün efendisi ve ilahi sırların sahibi*' olarak tanımlanır.

'*İlahi Söz*'ün efendisi Hermes ve Hermes'in öğretisine ev sahipliği yapan İskenderiye şehri ile Anadolu Işık insanları arasında, erken Hıristiyanları ve Hıristiyan Kilisesi'ni kendi siyasi çıkarları doğrultusunda biçimlendiren Bizans'ı son derece huzursuz, tedirgin ve rahatsız eden gönül bağı, dördüncü yüzyıl ve öncesinde yaşanmış ve sona ermiş geçici bir aşk hali değildi. Akdeniz'in iki yakası arasındaki bu sıcak köprü, tüm zamanlarda var oldu.

'*İlahi söz*' Alevi/Işık terminolojisinde; gerçeğin sesi anlamına gelen '*Hakk'ın Nidası*' ya da, '*Yaradan'ın sözü*' olarak sadeleştirebileceğimiz '*Şah'ın Avazı*' deyimleri ile ifade edilir. '*İlahi söz*'ün efendisi Nil deryasının ulu bilgesi, Turna Kuşu sureti ile tasvir edilen Hermes'in (*İdris Peygamber*) öğretisinin Anadolu'da Alevi sözlü geleneği içinde hâlâ saygın bir yeri vardır. Hemen her yetişkin Alevi insanının ezbere bildiği, Pir Sultan Abdal'a atfedilmiş ünlü Alevi nefesi, Alevi erkânı içinde ona karşı beslenen hürmetin belirgin bir yansımasıdır.

Hazreti Şah'ın avazı,
Turna derler bir kuştadır.
Asası Nil Deryasında,
Hırkası bir dervíştedir.

Alevi terminolojisinde Turna kuşu, Hermes'in kendisini ifade eder. Asa yer belirtir, kişinin asasının bulunduğu yer mekânının olduğu yerdir. Bir kişinin hırkasını giymek onun yolunda olmak, onun düşünce ve inancım paylaşmak demektir. Yukarıdaki simge dili ile söylenmiş dizelerde, İlahi kelâmın Hermes tarafından seslendirildiği, Hermes'in yurdunun Nil deltasında olduğu, ancak onun Anadolu'da bir derviş tarafından temsil edildiği ifade edilmektedir.

'*İlahi söz*'ü yeryüzünde ilk dile getiren "*irfan kuşu*" olarak Alevi sözlü geleneğinde ve Alevi ritüellerinde sık sık karşımıza çıkan Hermes/İdris peygamber, Mısır '*Ölüler Kitabı*'nda '*ilahi sırların sahibi*' olarak da tanımlanmıştır ki, İdris peygamberin bu niteliği Alevi sözlü geleneği içinde de karşımıza çıkar.

İdris nebidedir hakikat sırrı
Işk-ı faş eyleyip, kudretin narı
Nuh Naci'de gezip kuh-i deryayı
Ol demde bildi Haydar-ı kerrari

Anonim (Arzuman Ocağı)

Turna kuşu simgesi, Aleviler'in Hermes'e karşı beslediği saygının ve binlerce yıldan bu yana, ona karşı sadakat ile sürdürdükleri bağlılığın ifadesi olarak her zaman Alevi ibadetinin ve Alevi günlük yaşamının içinde olmuştur. Alevi ibadetinin esası ve bütünü olarak niteleyebileceğimiz Alevi Ayin-i Cem'ini görsel bir şölene döndüren, evrendeki en büyükten en küçüğe tüm nesnelerin

sonsuz döngüsünü stilize eden Alevi semahların en çok bilineni Hermes'in ismi ile anılır. Turnalar semahı, adını ondan almıştır.

Alevi sözlü geleneği Aleviliğin kutsal kitabıdır. Alevi sözlü geleneği içindeki dizeler birer "*İlahi Söz*"dürler. Ahmet Edip Harabi, Alevi sözlü geleneği içinde yer alan dizelerin Aleviliğin kutsal kitabı olduğunu şu dizeler ile ifade eder.

Bu ana değin ta kalü beladan
Haberimiz vardır her maceradan
Harabi'ye ihsan olmuş Hüda'dan
Okuyoruz işte kitabımız var

Ahmet Edip Harabi

Alevi ibadetinde, Alevi Ayin-i Cem törenlerinde '*İlahi söz*'ün yeryüzüne taşınmasına dedenin/zakirin '*bağlama*'sı aracılık eder. Alevi ibadetinin ayrılmaz parçası olan ve Aleviler arasında '*telli ayet*' olarak da isimlendirilen bağlama '*İlahi söz*'e ses verendir, yere indirendir. Bu yüzden Aleviler '*İlahi Söz*'ü dile getiren bağlamanın sesinin '*Turna Kuşu*'nun (*Hermes'in*) sesi olduğuna inanırlar.

Alevi nefeslerinde İlahi söz, turna kuşu ve bağlama birbirleriyle öylesine iç içe geçmişlerdir, birbirlerinin içinde öylesine erimişler, kaybolmuşlardır ki, bu üç sözcük adeta aynı öznenin farklı seslerle söylenişleri haline gelmişlerdir. Alevi dedesi sazı eline aldığında '*ilahi söz, Turna kuşu ve bağlama*' aynı kelimenin içinde tek vücut olurlar.

Sazım sana yad düzen mi kurdular
Tellerini haddeden mi süzdüler
Yad el değip perdelerin bozdular
Sarı turnam sinen parelendi mi?

Sana kelam söyler davudi diller
Şu senin sevdana maildir eller
Göğsüne takayım alışkın teller
Sarı turnam sinen parelendi mi

Beş perdeden çalınıyor bağlama
Esip figat ilen sinem dağlama
Bulam ustasını canan ağlama
Sarı turnam sinen yaralandı mı?

Aşık Esiri (Turnalar Semahı)

Turnam gelir bizim elden
Yeni kalkmış Ağırgöl'den
N'lur konuş bizim dilden

Üç telli, dört telli. beş telli turnam
Sen olmaz isen buralarda durmam
Sen olmaz isen ben sensiz olmam

Davut Sulari

Sazım bu sesleri Turnadan mı aldın
Pençe vurup sarı teli sızlatma

Aşık Veysel

Ulu Mürşit Hermes'le aralarındaki gönül bağı, Alevi inanışının üzeri zarif bir gizemle örtülmüş asli tutkularından biridir. Üç kere yüce Hermes, Alevi erkânı içinde her zaman var oldu. Onun Alevi inanışı içindeki sembollerle korunmuş varlığını ancak bu sırra vakıf olanlar, '*gözlüler*' anladılar. Görmezler onu bir uçar kuş sandılar.

İSKENDERİYE GİZEM OKULU

Milattan sonra dördüncü yüzyılda İskenderiye şehri eski dünyayı yönlendiren Hermetik öğretinin başkentiydi. Bilim, sanat ve edebiyat dünyasının kalbi burada atıyordu. '*Burası bilinen dünyanın her yerinden âlimlerin öğretmek, öğrenmek, tartışmak ve eski dünyanın en muhteşem kütüphanesini yaratmak için toplandıkları yer*'di.[66] Eski dünyanın entelektüel birikimi ve tüm bilgeliği buradaydı. Dördüncü yüzyıla gelinceye kadar, Hermes'in öğretisi içinde yoğrulmak aşkı ile tutuşan tüm bilginleri, sanatçıları, edebiyatçıları büyülü bir kuvvet ile baştan çıkartan ve kendine çeken bu şehir, yeryüzü Hıristiyan kıyıcılığı ile tanışmadan önce dünyanın kültür, sanat ve bilim merkeziydi. Hıristiyanlık öncesi çağlarda; '*Felsefe ve matematiğin, teolojinin, filoloji ve bilimin en önde gelen merkezi olan İskenderiye, gerçek anlamda bir üniversiteydi.*'[67]

İskenderiye okulunda felsefe, aristokrasinin fikri mülkiyeti olmaktan çıkarılıp, ilgi duyan bireylerin tümüne açık hale getirilmiş, sınıf ve cinsiyet farkları ortadan kaldırılmıştı. Ancak İskenderiye bir gizem okuluydu. Gizemler doğaları gereği, ancak donanımlı, algılama seviyeleri yüksek kişilere açıktırlar. İskenderiye gizem okulunun yetkin olmayana kapalı duran kurumsal yapısı ve entelektüel seviyesi, onu ortadan kaldırmak isteyen Hıristiyan Kilisesi'nin işini çok kolaylaştırdı. İskenderiye şehrinin kültür birikimi, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edildiği dördüncü yüzyıldan sonra Hıristiyan papazların kışkırttığı kör kalabalıkların vahşi çığlıklarına kurban edildi.

"İskenderiye'nin altın çağı hoşgörüsüz Hıristiyan 'Kutsal' Roma İmparatorluğu'nun doğuşu ile sona erdi. Eskilerin kapsamlı dünya bilgileri ve gelişmiş kültürlerine rağmen, Hıristiyanlar onları, 'kırsal kesimde oturanlar' anlamına gelen 'pagan' sözcüğü ile damgalayarak yok saydılar."

İskenderiye okulunun ortadan kaldırılması girişimlerinin ilki, dördüncü yüzyılın sonlarında meydana geldi. 391 yılında Hıristiyan piskoposu Theophilos, Hermes'in Mısır'da yaydığı dine ait tapınaklardan birini kiliseye dönüştürmek istedi. Hermes yanlıları bu girişim karşısında çılgına döndüler. İsyan edip sokaklara döküldüler. Büyük bir ayaklanma başladı. Şiddetli çarpışmalar oldu. Bizans Valisi Hıristiyanları da yanına alarak kalkışmayı bastırdı. Daha sonra, İmparator ve Vali tarafından, başkaldırının asıl suçluları oldukları tespit edilen İskenderiye Kütüphanesi'nde bulunan Hermetik kitapların büyük bir bölümü Bizans imparatoru I. Theodosius'un emriyle şehrin hamamlarında yakıldılar.

İskenderiye okulunun bilginlerine ve kitaplarına karşı Hıristiyanlığın giriştiği vandal hareketler yirmi dört yıl boyunca aralıksız

sürdü. İskenderiye Kütüphanesi'nde çalışan Hypatia adındaki son büyük bilgin ve filozof 415 yılında "...*bir Hıristiyanlar güruhu tarafından yakalanarak etleri deniztarağı kabuklarıyla parçalanmak sureti ile öldürüldü ve bedeninden geriye ne kaldıysa yakıldı. Bu hareketin başında bulunan Patrik Kyrillos daha sonra St. Kyrillos adıyla aziz mertebesine yükseltildi. Büyük kütüphane pagan batıl inançları içerdiği gerekçesiyle sonunda yakılıp yok edildi ve bir servet değerindeki bilimsel eserler dört bir yana dağıldı*".[68]

Eski Çağ'ın en büyük bilim yuvasını son nefesini verinceye kadar terk etmeyen, bağnazlığın imparatorluğuna ödün vermeden tek başına direnebilecek kadar cesur olan ve bu nedenle, Bizanslı Hıristiyanlar tarafından ağır işkenceler altında katledilen, Hermes geleneğinin son büyük bilgesi, Hermes bilgeliğinin ve gizemli kadim yazmaların metanetli savunucusu, Hypatia (*büyük bir özveri ile imkânsızlığa karşı direnen Karacahöyük Dergâhı'nın Kadın Anası gibi*), bir kadındı.

Bizans İmparatoru I. Theodosius, İskenderiye'den sonra İmparatorluk içindeki Hermes ekolünden gelen tüm mabetleri Hıristiyanlık karşıtı gelişmelerin kaynağı sayarak kapattı. Bizans topraklarında o güne kadar görülmedik ölçülerde kitap yakma olayları yaşanmaya başlandı. Sadece İskenderiye Kütüphanesi'nde yakılan kitapların sayısı 400.000 civarındaydı. Hıristiyan bağnazlığı insan aklının alabileceği sınırların çok dışına taştı. Onca değerli kitap, dünyanın geleceğinde artık bir daha var olmamak üzere kaybolup gitti.

Bu kitap yakma olayları aslında bir tür, insanlığın kayıtlı hafızasını imha etme girişimleriydi. Hıristiyanlık, insan zihninde kendi öğretisine boşluk açmak, yer bulmak için insanlığın belleğini boşaltmaya kalkışmıştı. Bu yangınlarda her şey kaybolmadı. Yangınlardan canlarını ve kimi değerli kitaplarını kurtarabilmiş Hermes

bilgeleri yüzyıllar boyu geleneklerini yeraltında sürdürdüler. Büyük yangından uzun yüzyıllar sonra Hermetik eserler ilk önce Bağdat Sarayı'nda gün ışığına çıktılar. Hermetik eserlerin Bağdat'ta Arapçaya çevrilmesiyle birlikte Bağdat Sarayı bilimde, sanatta ve edebiyatta büyük gelişmeler gösterdi. Arap kabile devleti kısa zamanda bir dünya imparatorluğuna dönüştü.

Arap İmparatorluğu şaşırtıcı çıkışını tamamladıktan sonra hoşgörüsünü kaybetti, bağnazlığa teslim oldu. Hermetik eserler ve Hermes geleneğinden gelen bilginler Bağdat'tan dışlandılar, kovuldular. "*Arap camiasının giderek hoşgörüsüz bir hale gelmesi üzerine Hermetik kitaplara sahip olanlar güvenli bir sığınak arayışı ile yollara düştüler. On beşinci yüzyılda birçokları Kuzey İtalya'da toleranslı bir şehir devleti olan Floransa'ya kaçtılar ve burada bu bilgelik felsefesi yine büyük kültürel bir gelişmeye ilham kaynağı oldu.*"[69]

Hermetik yazıların batıda yeniden ortaya çıkmasıyla birlikte yaşadığımız uygarlığı hazırlayan '*Rönesans*'ın doğuşu başladı. "*Leonardo da Vinci, Dürer, Botticelli, Roger Bacon, Paracelsus, Thomas More, William Blake, Kepler, Kopernik; İsaac Newton, Sir Walter Raleigh, Milton, Ben Johnson, Daniel Defoe, Shelley ve eşi Mary, Victor Hugo ve Carl Yung*" başta olmak üzere Rönesans'ın reform hareketine katkıda bulunan pek çok sanatçı, filozof ve bilim adamı Hermetik yazılara borçlu olduklarını kabul etmekteydiler.

ELMALI'DAN MISIR'A BİR ELÇİ: KAYGUSUZ ABDAL

Yücelerden yüce gördüm, erbabısın sen koca Tanrı
Âlim okur kelam ile sen okursun hece Tanrı

Erliği ile anılır filan oğlu filan deyu
Anan yoktur, atan yoktur, sen benzersin piçe Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın gelsin kullar geçsin deyu
Biz şöyle bir yol duralım yiğit isen sen geç a Tanrı

Garip kulun yaratmışsın, derde mihnete katmışsın
Onu âleme atmışsın, sen çıkmışsın uca Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan, gel içegör su cür'adan
Kaldır perdeyi aradan, gezelim bilece Tanrı

Kaygusuz Abdal

Alevi sözlü geleneğinin en ünlü şairlerinden biri olan, yergi ve taşlama sanatının büyük şairi Kaygusuz Abdal, Alaiye (*Alanya*) sancak beyinin oğludur ve asıl ismi Gaybi'dir. Alevi-Bektaşi menakıp ve söylenceleri üzerinden günümüze kadar ulaşan geleneksel anlatıma göre; Alaiye Sancak Beyi'nin oğlu Gaybi günlerden bir

gün Pisidya'nın dağlarında avlanırken, Abdal Musa Sultan'ın kerametine şahit olur. Bundan çok etkilenir ve Abdal Musa'nın dergâhına girerek ona talip olmak ister. Abdal Musa, yolun zorluklarından bahisle onu vazgeçirmeye çalışırsa da Gaybi talebinde ısrarcı olur. Erkâna uygun olarak yapılan bir İkrar ceminden (*Alevi yoluna alınma töreni*) sonra bey oğlu Gaybi Hakk yoluna kabul edilir. Alevi inanışına göre Hakk yoluna girmek bu dünyada ikinci kez aynı bedende doğmaktır. İkinci doğuşuyla birlikte Abdal Musa, ona Kaygusuz Abdal adını verir. Kaygusuz Abdal Antalya-Elmalı'daki dergâhta yıllar yılı hizmet eder. Hamken, pişer. Dört kapıdan geçer, Hakikat sırrına ulaşır. Dergâhta ikinci bir 'Pir' olur.

Uzun yıllar süren eksiksiz ve kusursuz hizmet yıllarından sonra bir gün Abdal Musa, Kaygusuz'u huzura çağırır ve;

- *İki arslan bir posta oturmaz, Hakk nasip ederse, var git Mısır'a gözcü ol.*

diyerek onu Mısır'a '*gözcü*' tayin eder.

Kaygusuz Abdal, Mürşidinin talimatı ve icazeti ile Mısır'a gitmek üzere hazırlığını tamamlar. O zamanda Abdal Musa Dergâhı'nda kırk derviş vardı. Kırk dervişin de kırkar dervişi olurdu. Kaygusuz Abdal'ın Mısır'a yolculandığı günün sabahında Abdal Musa'nın Pisidya'daki dergâhının önünde bin altı yüz kırk derviş toplandı. Abdal Musa dervişlerden kırkını seçti, Kaygusuz Abdal'ın yanına kattı. Geride kalan bin altı yüz derviş Kaygusuz Abdal'ı yolcu ettiler.

Kaygusuz Abdal ve kırk dervişi Finike Limanı'ndan, Mısır'a doğru dalgalara düştüler. O '*Dost*'a kavuşacak olmanın heyecanı içindeydiler. Dillerinde '*Şah'ın Avazı*' derler, neredeyse unutulmaya yüz tutmuş o '*İlahi Söz*' vardı. Yüreklerindeki ateşi Akdeniz'in

serin sularına değdirip de soğutmadan, suyun öte yüzüne taşıdılar.

Fuat Köprülü kendi kütüphanesinde bulunan el yazması '*Kaygusuz Abdal Menakıbı*'na dayanarak Kaygusuz Abdal'ın Mısır'a gidişini şöyle nakleder; "*Nihayet Hacca niyet etti. Abdal Musa ona icazetname yazıp verdi. Kaygusuz, kâğıdı saklayacak münasip bir yer bulamayarak, kalbinde saklamak için onu ayranına doğradı ve içti. Bundan sonra kalpten hikmetler söylemeye başladı ve şeyhinin verdiği kırk dervişle seyahate çıktı*".

Kaygusuz Abdal, Mürşidi Abdal Musa'nın icazeti ve talimatı ile yanında kırk derviş ile gittiği, on dördüncü yüzyılda Alevilerin kutsal hac makamı olan Mısır'dan geri dönmedi. O, ömrünün sonuna kadar Mürşidi Abdal Musa'nın buyurduğu üzere Mısır'a '*gözcü*'lük etti. Kaygusuz, Mısır'da -Turna Kuşu'nun asasının bulunduğu diyarda- dört Alevi dergâhı kurdu. Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da kurduğu ilk dergâh '*Kasr-ül ayn*'daydı. Evliya Çelebi bu dergâhın "*Nil'in Batı tarafında bir ağaçlık içinde bir mesirelik yerde*" olduğunu ve "*irem bağının ortasında bir kubbe*"(70) olarak tanımladığı bu dergâhın bin kişi aldığını yazar.

Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da kurduğu dört dergâhtan en önemlisi, Kahire Mukattem Dağı'nda, iç kalenin yukarısındaydı. Bu dergâh yirminci yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. F. W. Hasluck (1878-1920) yirminci yüzyıl başlarında ziyaret ettiği, Kaygusuz'un Mukattem Dağı'ndaki dergâhını şu cümlelerle anlatıyor. "*Tekkenin yakınındaki büyük bir mağara türbe hizmetini görür. Buraya gömülü olan, tekkenin kurucusu olarak tanınan büyük evliya Kaygusuz Sultan'dır. Abdal Musa'nın müritlerinden olduğu ve Bektaşi inanışını Mısır'a getirdiği söylenir. Bir hükümdarın oğlu olduğu ve dünyada 'Sultanzade Gaybi' adını taşıdığı söylenir. Bektaşiler arasında dördüncü kolun kurucusu olarak görülür ve büyük saygı görür.*"(71)

Kaygusuz Abdal'ın Mısır'da kurduğu Alevi dergâhları Mısır'da ve Kuzey Afrika'da tüm zamanlarda kurulmuş yegâne Alevi dergâhlarıydılar. Hasluck, Mukattem'deki büyük dergâh için "*Tekke, tepe üzerinde kurulmuştur ve çok uzaktan bile çevresindeki ağaç yapraklarının oluşturduğu yeşillik nedeniyle fark edilebilir. Uzun bir merdiven tırmanıp, küçük bir bahçenin içinden geçtikten sonra tekkeye girilir*"[(72)] demektedir. Bu dergâhın, dervişlerin ve şeyhin odalarının ve çilehanenin yanı sıra en göze çarpan bölümü geniş ve muazzam mutfağıydı. Dergâhın küçük avlusundan büyükçe bir mağaraya geçilirdi. Kaygusuz Abdal'ın Mezarı bu mağaranın en dibinde, tahta bir bölme ile ayrılmış ayrı bir bölümdeydi.

Abdal Musa büyük bir dava adamıydı. Aleviliği, bin yıldan uzun sürmüş özlemlerine kavuşturmak için canla başla büyük bir tutku, sarsılmaz bir irade ve üstün bir beceri ile çalıştı. Kısa ömrüne büyük işler sığdırdı. Abdal Musa Pisidya'daki Alevi ocağının (*Komama mabedi*) Hıristiyanlar eli ile tarumar edilmesinden on asır sonra, Akdeniz yakasında ve tüm Anadolu'da inancını ve erkânını tekrar canlandırdı ve Anadolu'da yeniden yaktığı bu ateşten aldığı bir kor parçasını en sevdiği dervişi Kaygusuz Abdal'a teslim ederek onu kırk dervişiyle birlikte Alevilerin gönül bağlarını hiç koparmadıkları bir coğrafya'ya, sevmekten hiç vazgeçmedikleri Turna Kuşu'na doğru yolcu etti. Abdal Musa istedi ki Hıristiyan bağnazlığının söndürdüğü o çok kutsal irfan ateşi, Turna Kuşu'nun asasının bulunduğu topraklarda Anadolu'dan gönderdiği taze bir yalımla yeniden parlasın.

Abdal Musa en çok güvendiği ve ayrı bir özenle sevdiği Kaygusuz Abdal'ı bir daha göremedi. Çoğu zaman ondan haber de alamadı. Ne yer ne içer? Hep merak etti. Alevi sofralarında Abdal Musa eli ile başlatılmış ve ondan sonra kurumlaşmış bir görgü vardır.

Alevi sofralarında Abdal Musa'ya kadar yemeğin sonunda sofra duası verildikten sonra arka arkaya üç lokma daha alınır ve sofradan kalkılırdı. Abdal Musa, Kaygusuz Abdal'ı Mısır'a göndermesinin ardından her sofrada üçüncü lokmadan sonra, aç mıdır, tok mudur bilemediği dervişinin kursağına değmesini niyaz ederek

- *Bu da Kaygusuz için olsun,*

deyip ağzına daha büyükçe bir lokma daha koymayı gelenek haline getirdi. O günden bu yana Alevi erkânı ve Alevi adabıyla yürütülen sofralardan; '*Bu da Kaygusuz için olsun*' ya da '*Kaygusuz Sultan aşkına*' denilip toplu halde, ağza son bir lokma atılmadan kalkılmaz. Bu son lokma Mısır ülkesinde bir yerlerde, hâlâ gözcülük etmekte olduğuna inanılan, halinden haber alınamayan, Kaygusuz Abdal'ın boğazından geçmesi niyetiyle alınır.

Kaygusuz Abdal, Alevi şiir geleneği içinde, çağlar boyu halkın dilinden düşmeyen nefesler söyledi. Alevi inancının gizemlerini büyük bir incelik ve sadelikle yansıttığı nefeslerinin yanı sıra, bağnazlığın üzerine alay ederek, güldürerek giden, iğneleyen ve cesaretle eleştiren şiirleri ile de büyük şöhret kazandı.

Terk etmedim benliği
Bilmedim insanlığı
Suretim, adem veli
Her huyum eşek gibi

Arifler sohbetinde
Marifet söyleseler
Ben de hemen düşünmem
Havlarım köpek gibi

Bu marifet ilminden
Haberim yok cahilim
Benden mana sorsalar
Sözlerim sürçek gibi

Işıklar can içinde
Işıklar gördü Hakkı
İşitmenin manası
Olur mu görmek gibi

Kaygusuz Abdal

Aleviler, Kaygusuz Abdal'ı Alevi sözlü geleneğinin '*yedi ulu ozan*'ından biri saydılar. Kaygusuz Abdal, Alevi edebiyatında sürrealist şiir geleneğinin de en güçlü kalemi ve öncüsüdür.

Leylek koduk doğurmuş
Ovada zurna çalar
Balık kavağa çıkmış
Söğüt dalın biçmeye

Kelebek buğday ekmiş
Manisa ovasına
Sivrisinek derilmiş
Irgat olup biçmeye

Bir aksacık karınca
Kırk batman tuz yüklemiş
Gah yorgalar gah seker
Şehre gidip satmaya

Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal, Alevi sözlü geleneği içinde yetişmiş, gerektiğinde kendisini de taşlayabilen, hiciv geleneğinin gelmiş geçmiş en büyük ustalarındandır.

Hey erenler, hey gaziler
Avrat bizi döğeyazdı
Çekti sakalım kopardı
Bıyığımı yolayazdı

Kalkıp direği kapınca
Kaçamadım sapınca
Aç karnıma değince
Bağırsağım dökeyazdı

Aldık avradın hasını
Çektik değneğin yasını
Başımda kırdı su tasını
Kafacığım kırayazdı

Kaygusuz Abdal

Kaygusuz Abdal, Alevi şiirinin bu en yürekli ozanı, mürşidinin buyruğu ile yanında kırk dervişiyle gittiği Kuzey Afrika çöllerinde kaldı. Halinden haber alınamadı, ne halde oldu hiç bilinemedi. Denizin öte yakasında, o uzak gurbette, kendisine Abdal Musa Ocağı'ndan bildirildiği üzere elinden ne gelirse yaptı. Vatanından, ocağından ve mürşidinden uzakta kavurucu çöl sıcağının altında Mısır'da Hakk'a yürüdü. Dervişleri onun tenini Kahire'nin en serin yerinde Mukattem Dağı'nda bir mağaranın en dip köşesinde sırladılar.

Kaygusuz Abdal'ın mezarı gözden uzak olsa da kendisi gönüllere yakındır. Kaygusuz Abdal'ın sembolik bir mezarı da güzel mürşidi Abdal Musa'nın Antalya-Elmalı'daki türbesinin içinde,

onun yanı başındadır. Arayanlar onu Akdeniz'in iki yakasında Antalya'da ve Kahire'de bulurlar. Gidip gelmemiş olsa da o Alevi Ayin-i Cem'lerinden, nefeslerden, niyazlardan ve gülbenklerden ayrı kalmamıştır. Onun asıl makamı sevenlerinin yüreğidir. Kaygusuz Abdal'ın güzel anıları Alevi belleğinden hiç silinmemiştir.

ŞEYH BEDRETTİN

On dördüncü yüzyılda Mısır, Anadolu ve Balkanlar'dan Hakikat sırrının peşinde ömür harcayan müritlerin, dervişlerin mutlaka ziyaret etmek istedikleri bir yerdi. Ünlü İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılmasının üzerinden tam bin yıl geçmişti. Ancak Mısır, Turna Kuşu'nun vatanıydı ve o çağda Aleviler için bir özlem yeriydi. Ve hâlâ kutsallığını koruyordu.

On dördüncü yüzyılda Kaygusuz Abdal'dan evvel Mısır'ı ziyaret eden Alevi dervişler arasında en önde geleni ve en bilineni ünlü Alevi Mürşidi Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedrettin'dir. Şeyh Bedrettin 1382-83 yılında, genç yaşlarında gittiği Mısır'da uzun yıllar kaldı. Burada gizlice varlığını sürdürmekte olan batıni bir dergâhta uzun yıllar eğitim gördü. Büyük sırlara erişti. Bir büyük mürşit ve bir eylem adamı olarak yurduna döndü.

Varlığın bir olduğuna, yaratan ve yaratılanlar olarak ikiye bölünemeyeceğine, yaratanın tüm yaratılmışlarda ve -en görünür ha-

liyle- insanda var olduğuna inanıyor, öbür dünyayı reddediyor, cennet ve cehennemin bu yeryüzünde olduğunu savunuyor, ölümden sonra başka bedenlere yapılan '*bin bir donda baş gösterme*' adı ile ifade edilen sonsuz gezintilerin yine bu yeryüzünde gerçekleşeceğini düşünüyordu. Yaşadığı çağın en büyük devrimcisiydi. İlerici ve mutlak eşitlikçiydi. Müritlerine renk, dil, din ayırımı gözetmeksizin tüm insanlara aynı nazarla bakmalarını öğütlüyordu.

Şeyh Bedrettin 1403 yılında Mısır'dan Anadolu'ya döndüğünde, Ankara Savaşı'nda (1402) Yıldırım Beyazıt'ı (1360-1403) yenerek Anadolu'yu ordularına yağmalatan Aksak Timur, ordularını Anadolu'dan geriye çekmişti. Çubuk Ovası'nda Timur'a esir düşen Beyazıt yedi ay sonra tutsaklığa dayanamayıp intihar etmişti. Osmanlı devleti '*fetret devri*'ni yaşıyordu.

Ön Asya ve Balkanlar'da büyük bir kargaşa ve belirsizlik hâkimdi. Beyazıt'ın oğulları taht kavgasına tutuşmuşlardı. Ortada büyük bir iktidar boşluğu vardı. Her tarafta kol gezen çapulcu birlikleri baskınlarla soygunlarla halkı canından bezdirmişlerdi. Köylü, Osmanlı'nın vergicilerinden kaçırdığı zahiresini buğdayını çetelere kaptırıyor, çetelerden sakladığı koyununa, keçisine Osmanlı'nın memurları el koyuyorlardı. Anadolu ve Balkanlar'da yoksulluk ve sosyal adaletsizlik doruklardaydı.

> "*Köylünün göz nuru zeamet*
> *alın teri timar idi.*
> *Kırık testiler susuz*
> *su başlarında bıyık buran sipahiler var idi.*
> *Yolcu, yollarda topraksız insanın*
> *ve insansız toprağın feryadını duyar idi*"[73]

Nazım Hikmet

Şeyh Bedrettin, devrinin en önemli bilgini ve en saygı duyulan simasıydı. Yıldırım Beyazıt'ın oğullarından Musa Çelebi, Şeyh Bedrettin'e çok ihtimam etti. Şeyh Bedrettin, Musa Çelebi'nin iktidar yıllarında Edirne Sarayı'nda kazaskerlik görevinde bulundu.* Şeyh Bedrettin, kardeşlerden Mehmet Çelebi'nin Ankara Savaşı'ndan sonra sığındığı Amasya Alevi Ocağı'nın** da desteğini alarak, Bursa'da kendisini Padişah ilan etmesi ve ardından Balkanlar'a geçip Musa Çelebi ile tutuştuğu savaşta onu yenmesiyle Çelebi Mehmet tarafından, Edirne sarayından İznik'te sürgüne gönderildi. Şeyh Bedrettin'in İznik'teki zorunlu iskân yılları uzun sürmedi, büyük hayalini gerçekleştirmek amacıyla bir yolunu bularak Rumeli'ne geçti.

Ben gayrı zuhur ve huruç edeceğim
Toprak adamları toprağı fethe gideceğiz.
Ve kuvveti ilmi, sırrı tevhidi gerçekleştirip
Biz milletlerin ve mezheplerin kanunlarını iptal edeceğiz.[(74)]

Şeyh Bedrettin İznik'ten ayrılıp Rumeli'ne ayak bastığı sırada Şeyhin sadık müritleri Börklüce Mustafa Aydın-Karaburun'da, Torlak Kemal de Manisa'da, '*Musa-İsa-Muhammet şeriatı*'nın dayattığı kulluk ve kölelik düzenine karşı sosyal bir hareket başlattılar. Her iki hareket de Osmanlı güçleri tarafından ardı ardına kanlı bir sonla bastırıldılar (1419).

* Kazaskerlik Osmanlı'da devletin sosyal ve dini tüm hukuk uygulamalarından sorumlu ve bu alanlardaki tüm tayinleri ve denetimleri yapan mahkemelerden yukarıya taşınan uyuşmazlıkların da karara bağlandığı en üst idari görev birimidir.

** Bu ocak eski çağdaki Komana dergâh devletinin ve Danişmendli Devleti'nin ardılıdır.

Hep bir ağızdan türkü söyleyip
hep beraber sulardan çekmek ağı,
demiri oya gibi işleyip hep beraber,
hep beraber sürebilmek toprağı,
ballı incirleri hep beraber yiyebilmek,
Yarin yanağından gayri her şeyde
her yerde
hep beraber
diyebilmek
için.
On binler verdi, sekiz binini.
Yenildiler[75]

Yenilenler top yekûn kılıçtan geçirildiler. Halk arasında Dede Sultan olarak bilinen Börklüce Mustafa ağır işkencelere maruz kaldıysa da kendi doğrusundan geri dönmedi. "Börklüce'ye uygulanan en müthiş işkenceler bile onu fikri sabitinden çeviremedi. Mustafa bir deve üzerinde çarmıha gerildi. Kolları yekdiğerinden ayrı olarak bir tahta üzerine çivilendikten sonra, büyük bir alay ile şehirde gezdirildi. Börklüce'ye bağlı olanların boyunları onun gözü önünde vuruldu. Börklüce'nin müritleri başlarını cellâda teslim ederlerken yüksek sesle aynı cümleyi tekrarladılar.

- *İriş Dede Sultan'ım iriş.**

Torlak Kemal ve yandaşları da Manisa yakınlarında katledildiler. Ege bölgesinde birbirine bağlı olarak çıkan Alevi başkaldırılarının ağır şiddet kullanılarak bertaraf edilmesinden sonra Şeyh Bedrettin de Deliorman taraflarında tutuklandı.

* Yetiş Dede Sultan'ım Yetiş

Kuruluşundan o güne kadar Osmanlı Devleti varlığını Alevi zümrelerinden gördüğü himayeye borçluydu. Osmanlı, Alevilerin geniş desteği ve rehberliği ile küçük bir beylik iken kısa sürede genişleyerek büyük bir devlete dönüşmüştü. Çelebi Mehmet, Alevi zümrelerini karşısına almaktan çekindi, politik bir manevra ile Şeyh Bedrettin'in katlini hazırlayan fetvayı Amasya'da bulunan Danişmend Ocağı'na bağlı Mevlane Haydar adında bir Alevi soylusuna onaylattı.

"bir ulu Danişmend kişi
kınalı sakalını ilhamı ilahiye eğip
'Malı haramdır amma bunun
kanı helaldir' deyip
halletti işi"[76]

Her ağacın kurdu kendi özünden olur. Şeyh Bedrettin 1420 yılında bir ihanet fetvası ile Serez çarşısında asılarak idam edildi.

Kaygusuz Abdal ve Şeyh Bedrettin aynı çağda yaşadılar. Kesin olmamakla beraber Kaygusuz Abdal 1340'lı yıllarda dünyaya geldi. Şeyh Bedrettin'in doğum tarihi ise 1360'lı yıllar olarak tahmin ediliyor. Şeyh Bedrettin 1382 yılında Kahire'ye ayak bastığında yirmili yaşlarındaydı. Burada eğitim gördükten ve yirmi yıl kadar kaldıktan sonra 1403 yılında yurda döndü. Bir müddet Konya, Aydın ve İzmir dolaylarında bulunduktan sonra 1406 yılında Rumeli'ne geçti. Kaygusuz Abdal, Şeyh Bedrettin'in yurda döndüğü yıl Mısır'a doğru yola çıktı. 1403-1404 yılında Kahire Kasr-ül Ayn'da ilk dergâhını kurdu.

Onlar, aynı zaman diliminde, aynı coğrafyalarda, aynı yürek çarpıntısı içinde, aynı tutkunun girdabında fırtınalı yaşamlar sürdüler. Ardı ardına yaptıkları Mısır yolculuklarından önce birbirlerinden

haberdar olup olmadıkları bilinmiyor. Şeyh Bedrettin ve Kaygusuz Abdal'ın yolları, Şeyh Bedrettin'in Mısır'a gittiği 1382 yılından sonra da kesişmedi, hiç karşılaşmadılar. Aydın-Karaburun'da ve Manisa'da, Dede Sultan hunharca katledilirken, Torlak Kemal asılırken, Bedrettin'e gönül vermiş binlerce yiğidin başı vurulurken ve Şeyh Bedrettin'in cansız çıplak vücudu Serez'in çarşısında yağmur altında sallanırken, Kaygusuz Abdal hayattaydı. Çok uzaklarda, Mısır'daydı.

Kaygusuz Abdal, '*o zulüm vaktini*' bildi mi, duydu mu, gördü mü? O katlanılmaz acıyı yaşadı mı? Aydın Ortaklar'da yaşanan büyük kıyım üzerine, -Kaygusuz Abdal'ın ünlü bir nefesinin sözlerini yeniden düzenleyerek- yaktığı ağıtta Alevi ozan Âşık Veli, bu soruyu, Kaygusuz Abdal'a şu dizelerle sual etti;

Katardan ayrılan turna sürüler
Her andıkça ümüklerim sızılar
İrili ufaklı emlik kuzular
Koçlar gider bizim Dede Sultan'a

Baba Musa'mızdan almış ahtını
Gördün mü Kaygusuz zulmün vaktini?
Padişahlar tacı ile tahtını
Yoklar gider bizim Dede Sultan'a

Velim aydur dört dergâhtan evveli
Şeyh oğlu Bedrettin, Bektaşi Veli
Ortaklar adına didemin seli
Çağlar gider bizim Dede Sultan'a

Âşık Veli

Aleviler ister kötü bir rüzgârın sürüklediği mahzun sürgünlerinde, isterse kendi yüreklerinin sesine uyarak, rıza ile gittikleri uzak diyarlarda bulunsunlar, gönüllerini hep kendi yurtlarında bıraktılar. Gözleri hep yollarda oldu. Kaygusuz Abdal Mısır'da bulunduğu, '*zulüm vakti*'nde suyun öte yanından gelen feryatları elbet duydu. Duydu ve şunları söyledi, Akdeniz'in öte ucundan;

"Bu defa gözü-gönlü kötülük ve kinle dolar, çaresiz kalır. Kalır çünkü ona göre bu halkın davranışları ve sözleri küfürdür. Az iken bunları kırmak gerek diye çalışırlar. Ama onların daha da kötüleri öyle sanır ki; Hakk erleri kırmakla tükenir. Oysa bizim yardımcımız Hakk'tır (Gerçektir), mahlûk bize ne edebilir."[77]

Şeyh Bedrettin gençlik yıllarında Mısır'dan, Turna Kuşu'nun ülkesinden toplayıp getirdiği ateşi Ege Denizi kıyılarına ve Balkanlar'a taşıdı. Kaygusuz Abdal, Antalya'da Abdal Musa Dergâhı'nda bulduğu ilmi irfanı Mısır'da yaymak için yola çıktı. Muradı Hermes'in gizem okulunu yeniden kurmaktı.

Şeyh Bedrettin ile Kaygusuz Abdal'ın öyküleri, Anadolu platosunda her zaman var olmuş Turna Kuşu'na duyulan sevdayı, hasreti ve vuslatı anlatır, iki naçiz örnektir. Dördüncü yüzyıldan on dördüncü yüzyıla değin ve on dördüncü yüzyıl sonrasında, Mısır ile Anadolu arasında yaşanmış ve kaybolmuş, bir daha hatırlanmayacak ve bilinemeyecek kim bilir daha ne çok '*ışık*' öyküsü vardır.

BABA TEKELİ/ŞAHKULU

Göller bölgesinden başlayıp, Orta Toroslar'ı aşarak Finike ve Antalya limanları üzerinden Akdeniz'e bağlanan, Eski Çağda Pisidya olarak adlandırılan topraklar Selçuklular'ın bölgedeki hâkimiyetleri ile birlikte Tekeli adı ile anılmaya başladı. Hamitoğulları Beyliği döneminde ve Osmanlı Devleti'nin hükümranlık yıllarında da aynı isimle anılan bu coğrafya uygun iklim koşulları, geniş mera ve otlakları, tarıma elverişli sulak ve verimli arazileri ve zengin ormanlarının yanı sıra Toroslar'dan geçerek Göller Bölgesi'ni ve Orta Anadolu'yu, Akdeniz'e bağlayan ve Eski Çağ'dan beri kullanılan gelişmiş bir yol ağına sahipti; yolları denizle birleştiği Akdeniz kıyılarındaki limanları ile her dönemde iktidar arayan güçlerin ilgi odağı oldu.

Teke bölgesi 1390 yılında Yıldırım Bayezıt tarafından Osmanlı Devleti sınırlarına katıldı. Yıldırım Bayezıt'ın 1402 yılında Ankara Savaşı'nda Timur'a yenilmesi ile Osmanlı, Tekeli Sancağı üzerindeki hâkimiyetini kaybetti. Çeyrek asır sonra II. Murat zama-

nında 1425 yılında Tekeli Sancağı tekrar Osmanlı Devleti'nin yönetimine girdi.

Osmanlı Devleti'nde, fethedilen ve padişah mülkü olarak tanımlanan arazilerin yönetimi savaş sırasında devlete asker temin etmesi koşulu ile '*sipahi*' adı verilen yöneticilere bırakılırdı. Yönetimi sipahiye bırakılmış verimli topraklara '*tımar*' denirdi. Tımarda yaşayan köylüler bir çeşit köle sayılırlar, bulundukları topraklardan ve sipahinin hizmetinden '*çift bozan akçesi*' adı verilen yüklüce bir tazminat ödemeden ayrılamazlardı. Osmanlı Devleti'nde on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda pek çok sipahiye '*tımar*' dağıtılmıştı.*

Osmanlı ülkesinde ancak yüksek ekonomik değere sahip topraklar hanedan mensuplarına '*has*' olarak devredilirdi. Tekeli sancağı, on beş ve on altıncı yüzyıllarda sahip olduğu zengin üretim, ulaşım ve ihraç potansiyeli nedeniyle sürekli olarak şehzadeler arasında el değiştirdi. Tekeli Sancağı, Padişah Yıldırım Bayezıt tarafından önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da oğlu Mustafa Çelebi'ye '*has*' olarak verildi, II. Bayezıt zamanında da bu defa Şehzade Korkut'a '*has*' olarak aktarıldı.

Tekeli Sancağı'nın tüm zenginlikleri, içinde köleleştirilmiş insanı ile beraber, Osmanlı Devleti'nin imtiyazlı sınıfları arasında pay edilmişti. Bin yıllar boyunca kendi ülkelerinde özgür yaşamaya alışmış Pisidya halkı, Osmanlı toprak yönetiminin kendilerine dayattığı, toprakla beraber insanların alınıp satıldığı toprağa bağlı kölelik düzenini kabul etmedi. Halk arasında huzursuzluk yayıldı. Tekeli Sancağı'nda Osmanlı'ya karşı büyük bir hoşnutsuzluk ve direniş baş gösterdi.

---

* Osmanlı toprak yönetimi içinde yıllık geliri yirmi bin akçeden az olan araziler '*tımar*', yıllık yirmi bin ile yüz bin akçe olanlar '*zeamet*', yıllık geliri yüz bin akçeden fazla olanlar '*has*' olarak adlandırılırdı.

Eski Çağ'da '*Komana Dergâh-devleti*'nin kurulu olduğu yerin hemen yanıbaşında, Antalya'ya bağlı Korkuteli kazasının Yalımlı köyünde yaşayan, Kızılkaya (*Komama*) doğumlu Baba Tekeli, bölgenin en saygın kişisi ve ruhani önderiydi. Çok donanımlı bir bilgeydi, bölge halkı üzerinde büyük nüfuzu vardı. Halk nezdinde onun tanrısal bir gücü olduğuna inanılıyordu. O, eski kutsal '*dergâh-devlet*'in ardılı ve bir temsilcisi gibiydi. Bölge halkı üzerindeki kutsal otoritesi, o topraklarda her zaman var olmuş o soylu geleneğin uzantısıydı.

Osmanlı'nın önce padişah mülkü ilan edip sonra içinde yaşayan insanlarıyla beraber yandaşlarına yağmalattığı topraklarda yaşayanlar, "*... Nerede maldar etrak (varlıklı Türk) taifesi varsa, bezirgân oğulları varsa, kadı oğulları, mütevelli oğulları varsa cümlesi ehli tımar oldular. Padişahın ne kadar ahçısı, seyisi, mehteri ve sair hüddamı varsa cümlesi ehli tımar oldular, yoldaşa dirlik kalmadı*" diyerek bu ünlü Alevi mürşidine başvurdular.

Tekeli ahalisi canından usanıp da '*aman bize bir çare pirim*' diyerek onun kapısına yığılıncaya kadar, Baba Tekeli, Komana harabelerinin yakınında bir mağarada inzivaya çekilmiş münzevi bir ermişti. Dünya işlerinden elini eteğini çekmişti, sade bir hayat sürüyordu. Onun halk üstündeki itibarının ve gücünün farkında olan Osmanlı Padişahı II. Bayezıt her yıl ona 6000-7000 akçe '*çerah hakkı*' göndererek Baba Tekeli ile arasını hoş tutmaya çalışmaktaydı.

Baba Tekeli ahalinin her koşulda ve her zorlukta sadakat ile bağlı kaldığı kutsal otoriteyi temsil ediyordu, taliplerine karşı sorumlulukları vardı. Tabandan gelen feryatlar üzerine harekete geçti.

Finike ve Antalya limanları, adını taş döşeli zemininden alan Döşeme Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya bağlanır. Bu zor geçidin

önünde uzanan Döşeme Derbendi, bin beş yüzlü yılların başında Teke Sancağı'nın dini ve sosyal merkezi konumundaydı. Baba Tekeli, kötü gidişe çareler aradığı halk toplantılarını burada başlattı.

Baba Tekeli başkanlığında yapılan, kötü gidişe hal çarelerinin arandığı Döşeme Derbendi toplantılarına Anadolu'da ve Balkanlar'da yerleşik tüm Alevi ocaklarından temsilciler katılıyor, katılmaya mani durumu olanlara da toplantı sonuçları peyikler (*haberciler*) ile ulaştırılıyordu.

Alevi zümrelerinin Döşeme Derbendi'nde toplandıklarını duyan Padişah II. Beyezıt'ın şehzadesi Korkut, Antalya Subaşısı Hasan Ağa'yı kalabalık bir askeri birlikle, toplantı alanına bir gece baskınına gönderdi. Hasan Ağa Döşeme Derbendi'ne yaptığı saldırıda yenildi ve canını zor kurtararak Antalya Kalesi'ne sığındı. Bu gece savaşından sonra olayların akışı hızlandı.

Döşeme Derbendi Savaşı'ndan sonra Baba Tekeli savaş ve toplantı alanında Alevi ileri gelenleri ile bir defa daha bir araya geldi. Bu son toplantıda Alevi zümrelerinin temsilcilerine şunları söyledi;

"*Kötünün şerrinden durulmaz olmuştur, gafilin gadası, görünmezin belası üzerimize düşmüştür. Buna katlanıcı değiliz. Hakk'ın izni ile ülke bizimdir. Ol Dost'un velayeti ben Şahkulu'ndadır. Açtığımız 'Kara Sancak'tır. Tüm muhipler, talipler, cümle ikrar vermişler bu sancağın altında toplansalar gerektir.*"

Ardından Döşeme Derbendi'ndeki bu son toplantıya katılamayan Balkan Alevi topluluklarına haberciler çıkarıldı. Tekeli Baba, müritlerinden Derviş Safer'i Serez'e, Derviş İmamoğlu'nu Selanik'e, Derviş Tacettin'i Yeni Zagra'ya, Pir Ahmet'i Filibe'ye '*peyik*' (*haberci*) gönderdi. Uzak diyarlardaki dostlarına hazır olmala-

rını bildirdi.

Kara Sancak açıldığı bilgisinin kendisine ulaştığı günün gecesinde Şehzade Korkut artık Teke İlinde güvende olmadığını düşünerek, aniden, askeri birliğini, hazinesini ve ağırlıklarını geride bırakarak yollara düştü ve eski sancağı Saruhan'a kaçtı. Şehzade Korkut'un ardından toparlanarak yola çıkan, Şehzade Korkut'a bağlı, Şehzade'nin zati eşyasını ve hazinesini taşıyan askeri birlik 29 Mart 1511 yılında Yenice Derbendi'nde Tekeli Baba kuvvetleri tarafından vuruldu. Döşeme Derbendi Savaşı ve Şehzade Korkut'un hazinesinin ele geçirilmesinin ardından Osmanlı Devleti ile Tekeli Alevileri arasındaki çatışmalar planlanan zamandan önce ve yeteri kadar hazırlanılamadan fiilen başlamış oldu.

Baba Tekeli, çatışmaların ilk birkaç gününde Korkuteli, Elmalı, Gölhisar ve çevresini kontrolü altına aldı. Anadolu'nun her yerinden insanlar akın akın gelerek Baba Tekeli saflarında yerlerini aldılar. Baba Tekeli önderliğinde Osmanlı'ya karşı girişilen bu harekete katılanların sayısı kimi kaynaklara göre on-on beş gün içinde otuz bini buldu.

"*Osmanlı ile savaşmak üzere koyun/keçi sürüleri, atları ve develeriyle yollara düşen otuz bin kişi, Burdur önlerinde, Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa'nın üzerlerine gönderdiği Nokta Bey komutasındaki Osmanlı kuvvetlerini yenerek (16 Nisan 1511) Sandıklı, Altınaş üzerinden Beylerbeyliğin merkezi olan Kütahya önlerine ulaştılar*".

Osmanlı'nın ünlü Anadolu Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa gönderdiği ordunun yenildiğini duyunca büyük bir ordu ile Tekeli Baba kuvvetlerini Kütahya önlerinde karşıladı. Çetin bir savaştan sonra Osmanlılar yenildiler. Beylerbeyi Karagöz Ahmet Paşa esir edildi.

Osmanlı tarihçisi Müneccimbaşı Ahmet, Tekeli kuvvetlerinin Osmanlı Ordusu'nu yenmesini ve Anadolu Beylerbeyi'ni tutsak almasını Beylerbeyi'nin öfkelenip tedbirsiz davranmasına bağlar ve Osmanlı Ordusu'nu gerçekte olduğundan çok çok az gösterme gayreti içine girer.

"... kemali gazaba gelip, hazır bulunan bin kadar Anadolu sipahisiyle Kütahya dışında Şahkulu'nu karşıladı. Şiddetli bir savaş oldu. Karagöz Paşa savaş sırasında esir düştü."[78]

Bir başka Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin de atlı sipahilerden oluşan Osmanlı Ordusu'nun yenilmesine, Tekeli Baba'nın çok küçümsenen kuvvetlerinin karşısında dağılan ve çok kayıplar veren Osmanlı Ordusu'na üzülmez ama yoksul Alevi güçlerinin eline geçen bakımlı Osmanlı atlarının ardından adeta ağıt yakar;

"Zamane dünyasında yaya dolaşmakla ömrün geçiren bir nice çulsuz, işsiz güçsüz, pırlanta gibi atlara birer oyunla 'şah' deyip biner oldular."[79]

Tekeli Baba kuvvetleri, Kütahya önlerinde kazandıkları savaşın sonrasında yönlerini, Tekeli Sancağı'nda halkı canından bezdiren kötülüklerin müsebbibi olarak gördükleri Sehzade Korkut'un sığındığı Saruhan'a çevirdiler. Şehzade Korkut'un Hasan Ağa idaresindeki kuvvetleri Alaşehir önlerinde Tekeli kuvvetleri ile karşılaştılar. Tekeliler Hasan Ağa idaresindeki Osmanlı kuvvetlerini dağıttılar. Hasan Ağa öldürüldü. Şehzade Korkut, Manisa Kalesi'ne saklanarak canını kurtardı.

Alaşehir'de alınan mağlubiyet ve Manisa Kalesi'nde mahsur kalan Şehzade'nin durumu İstanbul'da, Osmanlı Sarayı'nda büyük telaşa neden oldu. Padişah II. Bayezıt bu defa devletin ikinci ada-

mını Sadrazam Ali Paşa'yı Tekeli Alevileri'nin hakkından gelmek üzere Anadolu'ya gönderdi. Bu sırada Baba Tekeli, Alaşehir'den Teke İline geri dönmüş, Antalya'yı kuşatmıştı. Sadrazamın büyük bir ordu ile üzerine geldiğini haber alınca, Antalya kuşatmasını kaldırdı ve Toroslar üzerindeki Kızılkaya Boğazı'nı tutarak Sadrazam Ali Paşa'yı karşıladı. Sadrazam Ali Paşa, emrindeki devasa ordu ile bir ay boyunca Kızılkaya Boğazı'ndan Akdeniz yönüne geçemedi. Otuz günün sonunda Tekeli Baba, Kızılkaya Geçidi'ni bırakarak Döşeme Derbendi üzerinden Beyşehir'e ulaştı. Burada karşısına çıkan bir Osmanlı ordusunu yendi. Osmanlı kuvvetlerinin komutanı Haydar Bey öldürüldü.

Tekeli Baba, Beyşehir Savaşı'ndan sonra kuvvetleriyle Tokat'a, eski Komana Dergâh-devleti'nin bulunduğu Kazova'ya doğru yola çıktı. Amacı Tekeli'de yaktıkları ateşi Tokat ve Sivas'a taşımaktı. Tokat civarındaki Alevi varlığını kendi gücü ile birleştirmek istiyordu. Tekeli Baba'nın niyetini sezen Ali Paşa onun peşine düştü. İki ordu 2 Temmuz 1511 de Sivas yakınlarında Gökçay'da karşılaştılar. Tekeli Aleviler, Osmanlı kuvvetlerini bir defa daha ağır bir yenilgiye uğrattılar. Sadrazam Ali Paşa'nın öldürüldüğü bu çetin savaşta Baba Tekeli de yaralandı.

Sivas Savaşı'ndan sonra Osmanlı birlikleri dağıldılar ve çekildiler. Baba Tekeli yaralı, yorgun ve ihtiyardı. Kuvvetlerini toparladı. Tokat-Niksar dolaylarına doğru yola çıkardı. Muradı eski çağda '*Komana*' kutsal dergâh-devletinin, orta çağda Danişmentli Devleti'nin merkezi olmuş, Büyük Babai Başkaldırısının alevlendiği bu bölgedeki Alevi topluluklarına ulaşmak, onların katılımı ile gücünü tazeleyip arttırdıktan sonra baharla birlikte yeniden Osmanlı'nın üzerine yürümekti. Eski '*Komana*'nın bulunduğu Kazova (*Kirzuwatna*) merkezli, güneyde Adıyaman-Samsat'tan başlayan Tekeli bölgesini içine alan, Ege Denizi'nin kıyılarına kadar ulaşan

büyük bir Alevi devleti kurmayı amaçlıyordu.

Baba Tekeli aldığı ok yarasından kurtulamadı. Güzel Pir, Ankara-Tokat arasında, yolda Hakk'a yürüdü. Acı haber seyir halindeki birliklere çabuk yayıldı. Ortalık ağıt sesleri ile doldu. Müritleri onun bedenini yıkadılar, kan lekelerinden arındırdılar, güzel elbiseler giydirdiler. On binlerce kişi sırayla geldi pirini dünya gözü ile son bir defa gördü. Ardından Baba Tekeli'nin müritleri onun bedenini yakınlardaki bir tepenin doğu yamacında, başı güneşin doğduğu yöne gelecek şekilde, güzel elbiseleri içinde sırladılar, canını da gülbenkler eşliğinde Hakk'a yolculadılar.

Baba Tekeli'nin halifelerinden biri içli sesi ile onun devriyesini okudu.

Beni bana veren bilir, ben ne işe geldim.
Kararım yok bu dünyada giderim hizmete geldim.

Dünyaya çok gelip gittim, erenler eteğin tuttum.
Kudret sesini işittim, kaynayıp da coşa geldim.

Sert söz ile gönül yıktım, ateş oldum canlar yaktım.
Sırrımı âleme çaktım, ben bu halkı seyre geldim.
Ben oldum İdris-i terzi, Şit oldum dokudum bizi.
Davut'un güzel avazı, ah edip feryada geldim.

Âşık oldum şu ay yüze, nisar oldum bal ağıza.
Nazar kıldım kara göze, siyah oldum kaşa geldim.

Musa oldum Tur'a vardım, koç olup kurbana geldim.
Ali olup kılıç saldım, meydana güreşe geldim.

Deniz kenarında ova, kuyuda işleyen kova.
İsa ağzındaki dua olup da ben işe geldim.

Ay oldum âleme doğdum, bulut oldum göğe ağdım.
Yağmur olup yere yağdım. Nur olup güneşe geldim.

Boş laflardan geçenlere, yolda gözün açanlara.
Anlayıp ta seçenlere, vaka olup düşe geldim.

Yolum sana oldu durak, sabahın söyleyenidir Hakk
Yunus Emre elinde Hakk, olup dile düşe geldim.

Devriyesinin okunmasının ardından mezarının üzerinde Baba Tekeli'nin ateşi yakıldı. Kafile ateşin yakılmasıyla birlikte Kazova'ya doğru tekrar yollara düştü. Havada ağır bir hüzün vardı. Kederli ağızlardan günlerce tek bir söz dökülmedi. Müritlerden on ikisi ateşin başında kaldılar. Üç gün, üç gece boyunca Pir'in ateşini canlı tuttular.

Baba Tekeli taraftarları 1511 yılının sonbaharında Tokat-Almus'un kuzeyindeki dağlık bölgeye ulaştılar. Baba Tekeli'nin vasiyeti üzerine, gelecek baharda Osmanlı Devleti üzerine yürümek için hazırlıklara başladılar. Osmanlıya karşı ittifaklar aradılar, bu amaçla Baba Tekeli'nin iki komutanı (*Kara İskender ve Sofu İsa*) İran hükümdarı Şah İsmail'i ziyaret ederek ona Osmanlıya karşı işbirliği önerdiler.

Elçiye zeval olmaz derler ancak İran hükümdarı Şah İsmail Alevi elçilerini hunharca katletti. Osmanlı tarihçisi Hoca Sadettin, Şah İsmail'in işlediği cinayetleri büyük bir keyifle şu cümlelerle kâğıda döktü.

"Toy alanına iki büyük kazan kurdurup su ile doldurduktan sonra, altlarına pek çok ateş yaktırıp, cehennem suyu gibi kaynattırarak sıpsıcak eyledi. Görenler aş pişirmek için hazırlatılmış sanırdı. Tekeliler'in biri güya başbuğu, öteki de onun veziri olan elebaşını, bulunduğu gölgeliğe, huzuruna getirtti ve onlara kendisiyle Beyazıt Han arasında baba/oğul hukuku olduğunu, ona el uzatmanın kendisine dokunacağını neden akıllarına getiremediklerini, neden eşkıyalık ettikleri gibi sorular sordu. Ancak aldığı yanıtlardan tatmin olmamış gözüktü ve verdiği işaretle iki Tekeli'yi meydanda 'çiğlerin pişmesi için' kaynatılan cehennem sıcaklığında kazanlara attırdı. Öteki beyler de öldürülüp, kalanlar elden geçirildi."[80]

İran Safevi Hükümdarı Şah İsmail'in Alevi beylerini alçakça katletmesi 1511 yılının sonbaharında oldu. Tekeli Alevileri kışı eski çağın ünlü '*Komana*' dergâh-devletinin topraklarında geçirdiler. Kazova'nın Alevileri onları büyük bir misafirperverlik içinde ağırladılar. Osmanlı güçleri tarafından, Baba Tekeli kuvvetlerinin Tekeli'den çekilmesiyle bölgede yaz aylarında başlatılan büyük bir kıyım ve talan, sonbahar ve kış aylarında aralıksız devam etti. 1512 baharı ile birlikte kışı Tokat Niksar dolaylarında geçiren Tekeli Alevileri pek çok Alevi topluluğunu da yanlarına alarak, Osmanlı'ya karşı başkaldırılarına kaldıkları yerden devam ettiler. Hareketin lideri bu defa Baba Tekeli'nin önde gelen halifesi, Nur Halife'ydi. Kalkışmanın ilk haftalarında Tokat, Niksar ve Amasya ele geçirildi. Alevi kuvvetleri, Kazova'da eski çağda '*Komana*' dergâh-devletinin bulunduğu o kutsal topraklarda, kendi devletlerini ilan ettiler.

Nur Halife, mürşidi Baba Tekeli kadar yetenekli değildi. Başarılı olamadı. Aleviler 1512 yılının Temmuz ayında Göksu'da Os-

manlı kuvvetlerine yenildiler. O günlerde Baba Tekeli'nin önderliğinin hasretini duyanlar çok oldu. Aleviler o yıl Baba Tekeli'ye duydukları özlemi Pir Sultan'ın ağzından şu dizelerle dile getirdiler.

Gözleyi gözleyi gözüm dört oldu
Pirim ne yatarsın günlerin geldi.
Korular kalmadı, kara yurt oldu.
Pirim ne yatarsın günlerin geldi.

Sancağımız gele Kazova'ya dikile.
Münkirin başına taşlar döküle.
Mümin olan Hakk'a doğru çekile.
Pirim ne yatarsın günlerin geldi

Kızılırmak gibi bendinden boşan
Hama'dan Mardin'den Sivas'a döşen
Düldül eğerlendi, Zülfikar kuşan
Pirim ne yatarsın günlerin geldi

Sene tamam olduğunu duydular
Münafıklık gömleğini giydiler
Kast eyleyip nice cana kıydılar
Pirim ne yatarsın günlerin geldi
Pir Sultan Abdalım bu sözüm haktır
Vallahi sözümün hatası yoktur.
Şimdiki sofunun münkiri çoktur
Pirim ne yatarsın günlerin geldi.

Pir Sultan Abdal

Göksu yenilgisinden sonra Tekeli Alevileri başsız kalarak dağıldılar. Yaklaşık on beş bin kişi kadar kalmışlardı ve bir daha Tekeli'ye geri dönmediler. Nur Halife tehlikesini de savuşturduktan sonra Osmanlı kuvvetleri Tekeli Sancağı'ndaki zulümlerini iyice arttırdılar. 1512 baharında, Tekeli'de Osmanlı eziyeti kaldığı yerden artarak devam etti.

Osmanlı tarihçileri '*Osmanlı hükümeti Şahkulu vak'asını mütaakıp Isparta ve Antalya taraflarında ele geçirdiği Kızılbaşları Mora'da zapt edilen Mudon ve Koron taraflarına tehcir etmiştir*' diye yazmış olsalar da Osmanlı kuvvetleri Antalya, Burdur ve Isparta havalisinde çok daha ağır cürümler işlediler.

Osmanlı kuvvetleri dört ay gibi kısa bir süre içinde kendilerini savaş meydanlarında ardı ardına altı defa yenilgiye uğratan, aralarında Anadolu Beylerbeyi'nin ve Sadrazam'ın da bulunduğu çok sayıda komutanını öldüren, tahtın varisi Şehzade Korkut'u köşe bucak kovalayan Baba Tekeli'nin ülkesini talan ettiler. Isparta'dan Finike-Antalya kıyılarına kadar olan bölge kan içinde kaldı. Büyük ölçüde soykırım yaşandı. Ahali '*kırmakla tükenmeyecek kadar kalabalık olduğundan*' bir kısmı da Mora yarımadasına sürgüne gönderildi.

Isparta, Burdur, Finike ve Antalya illerinde bin yıl önce ne olmuşsa aynısı bir daha oldu. İstanbul tahtında oturan Osmanlı hükümdarı, on asır öncesinde Bizans İmparatoru ne yapmışsa bir benzerini yaptı. Pisidya çok evladını kaybetti. Katliamdan geride kalanlarını da sürgün bölüklerine kaptırdı. Koca ülke bomboş oldu, topraklar insansız kaldı. Yollar yine aç, susuz, yorgun, yaralı ve acılı insanlarla doldu.

SONSÖZ

> "... *Burada bir gizli anlam vardır. Ama o anlam gönülde yazılıdır, dile gelmez. Her kim gönüle yol bulursa, o manayı çözerek kavrarsa hakikatın adamlarından olur.*"[81]
>
> Kaygusuz Abdal

Bizans İmparatorluğu ve Hıristiyan Ortodoks Kilisesi Alevilere yönelttikleri mezalime gerekçe olarak, Alevilerin Hıristiyanlık karşıtı olan ve Kilise tarafından '*sapkın*' olarak nitelenen inanışlarından vazgeçmemelerini gösterdiler. Anadolu Selçuklu hükümdarı Alaattin Keyhüsrev'in Hıristiyan lobisi ile işbirliği yaparak 1240 yılında Amasya Alevi Ocağı'na saldırması da görünüşte aynı sebebe dayanıyordu. Osmanlılar'ın Alevilere karşı giriştikleri katliamlar için buldukları kılıf biraz daha farklıydı. Osmanlılar katliamlarına gerekçe olarak Safevi-Osmanlı savaşları sırasında Alevilerin Safeviler'le işbirliği içinde oldukları iddiasını öne çıkardılar. Ancak, iki bin yıla yakın bir zamandan bu yana Anadolu'da ve Balkanlar'da aralıksız devam eden ve bir kanlı miras olarak Bizanslılar'dan, Selçuklular'a, Selçuklular'dan Osmanlılar'a intikal eden Alevi sürek avlarının tek bir sebebi vardı: İstanbul, Konya ve Edirne saraylarında oturanlar Alevi ocaklarının yerli halk üzerindeki bir türlü bertaraf edemedikleri etkilerinden ve yaptırım güçlerinden sürekli korku duymuşlar, endişe etmişlerdi. Onlara insanlık dışı cinayetleri işleten

bu korkuları oldu.

Aleviler pek çok defa Osmanlılar tarafından toplu soykırıma uğratıldılar. Osmanlı tarihini yazanlar devletin maaşlı memurlarıydılar. Tarih yazıcılığına soyunmuş, devletin imtiyazlı ve ücretli görevlilerinin asli görevlerinden biri de hamileri tarafından işlenmiş insanlık suçlarını sudan bahanelerin ardına gizleyerek olabildiğince hafifletmekti. Osmanlı devlet görevlisi yazıcıların elinden çıkan metinlerde Alevi soykırımlarının nedeni olarak onların Osmanlı-Safevi savaşları esnasında düşman ile işbirliği içinde olmuş olmaları gösterildi. Osmanlı resmi tarihçileri, devlet eli ile işlenmiş ve büyük ölçüde sivil halkı hedef almış, Osmanlı toplu cinayetlerini kendilerince makul olan bir sebeple haklı göstermeye çalışmış olsalar da onların bu çabaları Osmanlı Devleti'ni elindeki kan lekelerinden arındırmaya yetmedi. Zaten -ücret karşılığı- yazılanlar koca bir yalandan ibaretti.

Yüzyıllar boyunca tartışılmaz bir doğruymuşçasına dilden dile, yazıdan yazıya dolaşmış bu kaba yalana inanabilmek için bugün elimizde hiçbir kanıt yoktur.

Aleviler, on beşinci yüzyıldan başlayarak pek çok kez kendi coğrafyalarında Osmanlı'ya karşı bağımsızlık girişiminde bulundular. Bu girişimlerin tamamı başarısız oldu ve Osmanlılar tarafından çok kanlı bir biçimde bastırıldı. Büyük acılara mâl olmuş Alevi başkaldırılarının Alevilerin dış mihraklar tarafından kışkırtılmasından kaynaklandığını düşünmek Osmanlıların haksız fiillerini makul gösterebilmek için geliştirdikleri savunmalarını harfiyen kabul etmek olur.

Tarih boyunca, Aleviler bağlı bulundukları geleneğin ve mensubu oldukları kurumsal yapının esasını ortadan kaldırmaya yönelmiş tehditler karşısında, geleneğin onlara yüklediği sorumlulukla hareket ettiler. Geçmiş kuşaklar tarafından kendilerine emanet

edilmiş Alevi erkânının yürütülmesinin imkansızlaştığı dönemlerde zorunlu olarak meydanlara çıktılar. Başkalarının amaçları için değil, kendi sebeplerinden dolayı korkusuzca savaştılar. Profesyonel orduların karşısında kendi güçleri ile direndiler, yenildiler, zulümlere uğradılar. Onlar tarihin en mazlum ve en yalnız topluluklarıydılar, bütün yeryüzü onların uğradıkları soykırımların ve sürgünlerin sessiz seyircisi oldu. Çektikleri acıları kendilerinden başka duyan olmadı.

Alevi erkânının sonsuza dek sürdürülebilmesi onların tek sevdasıydı. Kavgalarını kimseden yardım ve vefa beklemeden sürdürdüler. Safevi şahları yüzyıllar boyu derin kederler yaşayan ve büyük mezalimin mağduru olan Alevilere hiçbir zaman destek sunmadıkları gibi '*iyi adam*' kisvesine bürünerek, eziyet dolu çağlarında Aleviliğe '*kötü adam/Osmanlı*'nın verdiği zararlardan çok daha fazlasını verdiler.

Safeviler'in Aleviler üzerindeki sinsi faaliyetleri on beşinci yüzyılda Şah İsmail'in İran'da yazdırıp Anadolu'da dağıttırdığı '*Buyruk*' adı verilen Safevi propaganda kitapçıkları ile başladı. Bu propaganda kitapçıklarının Anadolu Alevi köylerine yayılması ile eş zamanlı olarak Şah İsmail'in adamları Anadolu'yu köy köy dolaşarak Aleviliğin üzerini kaplayan ve bugüne kadar sürüp gelen Şii/Safevi istilasının temellerini attılar. Anadolu'da Alevi köylerine yayılan Safeviler önce Alevi nefesleri içinde çok sık tekrarlanan ve '*Hakk*' anlamına gelen '*Şah*' sözcüğünü asıl anlamından uzaklaştırdılar. Alevi nefeslerinde saygı ile anılan varlığın Safevi şahı olduğu izlenimini yarattılar. Böylece '*Şah*' yolunda canından olmuş geçmişin Alevi mürşitleri Safevi propagandası yaptıkları için Osmanlılar tarafından ölümle cezalandırılmış Safevi casusları konumuna düşürülerek ucuzlatıldılar. Büyük Alevi ozanı ve mürşidi Hatayi'ye ait nefeslerin, deyişlerin Şii motiflerle bezenerek deforme edilmesi ve

bu kutsal deyişlerin Safevi hükümdarı Şah İsmail'e mal edilmesi de aynı dönemde oldu.

Aleviliğin yorgun gövdesinde çoğu kez hangi zulüm çağından geriye kaldığı hatırlanamayan pek çok yaranın izleri vardır. Yüz binlerce cana, uzun sürmüş acılı gurbetlere ve sonsuz ızdıraplara sebep olmuş olsalar da Aleviliğin bedeninde Bizanslılar'ın, Selçuklular'ın ve Osmanlılar'ın açtığı yaralar kabuk bağlayıp, kuruyup gittiler. Alevilik en derin yarasını Safevi propagandacıların kurdukları o çok sinsi tuzağa düşerek aldı. Aleviliğin beş yüz yıldır kapanmak bilmeyen bu yarasından hâlâ oluk oluk kan akıyor.

Alevileri sürekli olarak, Safevi propagandasının oyuncağı olmuş, kendi insiyatifleri ve kendi hedefleri olmayan amaçsız baldırı çıplaklar topluluğu olarak sunan, devlet memurları eli ile yazılmış bu tutarsız ve ciddiyetsiz tarih tezi, Aleviliğin geçmişini ve varlık sebebini gözlerden kaçırmak için dizayn edilmiş olmakla birlikte sonuçta amacının dışına taştı, bu toprakların tarihinin doğru yazılamaması ve doğru algılanamaması gibi daha geniş kapsamlı ve daha vahim bir sonuç doğurdu. Çünkü, Alevilerin tarihini Anadolu'nun tarihinden ayrıştırmak, Alevi tarihini görmezden gelerek bu coğrafyanın gerçek tarihini yazmak olası değildir.

Helenler, Latinler ve Bizanslılar bu coğrafyayı binlerce yıl boyunca işgalleri altında tuttular. Bu topraklar üzerinde, su kemerleri, köprüler, tiyatrolar, kamu binaları ve mabetler inşa ettiler. Şehirler, saraylar kurdular, saltanatlar sürdüler. At bindiler, kılıç kuşandılar, ordular düzdüler. Geçmişin istilacıları bu topraklar üzerine doğal olarak kendi hayat tarzlarını, kültürlerini ve inançlarını da yaymaya çalıştılar. Ne var ki Anadolu halkı kendisine dışarıdan dayatılan ithal inanç ve kültürleri asla benimsemedi. Binlerce yıl sürmüş istilalarının sonunda Anadolu'nun kültür hayatında onlara ait ne varsa onlarla beraber, geride hiçbir iz bırakmadan ortadan kay-

boldu. Anadolu'nun birçok yerinde uzun sürmüş işgallerin fiziki kalıntıları bulunmakla beraber, bugün Anadolu insanının yaşayışında, inancında ve kültüründe Helen, Latin ve Bizans etkisine rastlamak hemen hemen imkânsız gibidir. Şairin dediği gibi, bu toprakların '*nazlı, seher-sabah uykularını*' parçalayan istilacılar, bir gölge bile bırakmadan geçip gittiler.

Binlerce yıl sağılmışım,
Korkunç atlılarıyla parçalamışlar
Nazlı, seher-sabah uykularımı
Hükümdarlar, saldırganlar, haydutlar,
Haraç salmışlar üstüme.
Ne Iskender takmışım,
Ne şah ne sultan
Göçüp gitmişler, gölgesiz!
Selam etmişim dostuma
Ve dayatmışım...
Görüyor musun?

Ahmet Arif[82]

Sel gitti kum kaldı. Luvi kültürü bu coğrafyada on bin yıldır varlığını sürdürüyor. Luviler, bu toprakların sessiz sahipleri ve en eski yerlileri olarak aramızda yaşamaya devam ediyorlar. Luvi-ler'in (Kelimeyi özgün hali ile önündeki '*A*'yı düşürmeden telaffuz edecek olursak Aluvilerin) bugün adına Aleviler dediğimiz inanç topluluğunun ataları oldukları, yadsınamaz ve inkâr edilemez bir doğru olarak geleneksel bilgilerimizi alt-üst ediyor, ezberlerimizi zorluyor. Hiç birimiz doğruları ihmal ederek entelektüel dünyanın içinde yer almaya devam etme ayrıcalığına sahip değiliz. Hiçkimse cebindeki bir avuç çöl kumu ile bu muazzam geçmişin, bu görkem-

li mirasın üzerini ebediyen örtme becerisini gösteremez. Tarih '*gayri kabil-i rücu*' olarak yaşandı ve çok gerilerde kaldı. Zaman tünelinde geçmişe yolculuk yapıp, tarihi olayları geleneksel bilgilerimize uygun olarak yeniden biçimlendirmemiz de mümkün değil. Bütün yalınlığı ile birer birer ortaya çıkan gerçekler karşısında '*işte sizin geçmişiniz budur*' diyerek önümüze konan hayali ve hamasi safsatalara inanmaya devam etmemiz tarihi değiştirmeyecektir.

Aleviler belleklerini işgal etmiş asılsız bilgilerin hizmetinde olmaktan kurtulmakta pek mahir değiller, belki de bunu pek istemiyorlar. Çoğu zaman, ezberlerinin esaretinde, zihinlerini yormadan yaşamaktan büyük bir tembel keyfi alıyorlar. Daha güvenli bir yaşam arayışı ve kendilerini emniyette hissetmeye duydukları özlem, bu tembel keyfi ile birleşince, yıllar yılı büyük çabalarla devşirdikleri kendilerine huzur ortamı sağlayan yalanlarla vedalaşmak onlara yorucu ve gereksiz geliyor.

Yetişkin Aleviler ezberimizden kopmada zorlandıkları için, doğal olarak başka ayrılıklar gelip onları buluyor. İlk ayrılık iyi yetişmiş, donanımlı genç kuşak ile hurafelerine sıkı sıkıya bağlı eskiler arasında kendisini gösteriyor. Yaşlı kuşak Aleviler, gençlerden gelen sorulara ya cevap veremiyorlar yada verdikleri yanıtlar anlamsız, birbirleri ile çelişkili, içinden çıkılmaz cümlelerden oluşuyor. Çocuklar şaşkınlık içinde onları kendi karanlıklarıyla başbaşa bırakıp gidiyorlar. Kuşaklar arası ayrılıktan sonra asıl önemli kopuş Alevi gençleri ile Alevilik arasında yaşanıyor. Ebeveynlerinden duydukları Alevilik tanımını doğru kabul eden genç kuşak Aleviler, '*eğer Alevilik buysa...*' diye başlayan cümleler eşliğinde, hurafeler arasında yitip gitmiş Aleviliği terk ediyorlar.

Bu büyük vebal, sebep olanların omuzlarında kalıyor. İşin kötüsü onlar hiçbir şeyin farkında bile değiller. Aleviliğin kendisine ulaşmak, ya da Arap çöllerinde kaybolmak arasında bir seçimle

karşı karşıya kaldıklarını görmüyorlar, hissetmiyorlar, beyhude bir çaba ile kaybolmaya yüz tutmuş kimlik bilgilerini '*Necef deryası*'ında aramayı sürdürüyorlar. Onurlu geçmişlerinden, bulaşıcı bir hastalıktan ürker gibi, itina ile uzak durmalarına anlam veremesek de; onlara kızmak mümkün değil, yaşadıkları ağır trajedi yüreğimizi burkuyor çünkü.

Geçmişin Alevileri binlerce yıl sürmüş çilelerin ve yalnızlıkların içine, çölün ortasında kendilerine iktidar arayan, hilafet kavgasına tutuşmuş Bedevi kabilelerinden birinin tarafı oldukları için düşmediler. Eğer mantık süzgecimizi işletmeden, aklımızı bu kadar basit ve temeli olmayan bir kurgunun fasit girdabına kaptıracak olursak, onların büyük acılarını, uzak gurbetlerini, kaçmalarını, göçmelerini, tutkularını, umutlarını, sevdalarını, hasretlerini, kavgalarını, tükenmeyen iradelerini, mazlum direnişlerini, canları pahasına sakladıkları ulu sırlarını, kurdukları cemleri, döndükleri semahları ve Hakk'ın nidası olan deyişlerini hiç anlamamış oluruz.

Truva'nın kahramanları, Komana'nın mürşitleri, Vanesa'nın Kadın Ana'ları, Yıldız Dağı'nın Pir Sultanı, Arguvan'ın Hüseyin Gazi'si, Divriği'de Battal Gazi, Pisidya'da Abdal Musa, Baba Tekeli, Nur Halife ve daha niceleri inkâr edilemez bir gerçeklik olarak tarihin içinde yerlerini çoktan aldılar. Uzak akrabalarının onlarla ilgili gerçekleri bilmemesi onlar için bir '*tenzil-i rütbe*' değildir. Gören gözler onların sırrına mutlaka erecektir. Şimdilik lafımızı, onların uzak çağlardan gönderdikleri selamı sahiplerine ileterek bitirelim. Üstümüzde kalmasın.

Derviş Yunus söyler sözü
Yaş doludur iki gözü
Bilmeyen ne bilsin bizi
Bilenlere selam olsun.

DİPNOTLAR

1) Bar Hebraeus, *Abü'l-Farac Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 540.

2) Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, K kitaplığı, 2003, s. 298-299.

3) Adil Ali Atalay, *Abdal Musa Sultan ve Velâyetnamesi*, Can Yayınları, Ağustos 1997, s. 30-31.

4) Age. s. 16

5) Age. s. 16

6) Age. s. 31

7) Musa Seyirci, *Abdal Musa Sultan*, Der Yayınları, 1999, s. 69.

8) Bilge Umar, *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, 1999, s. 91.

9) Age. s. 49

10) Age. s. 49

11) Age. s. 49

12) Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, s. 837-859.

13) Sefa Taşkın, *Mysia ve Işık İnsanları*, Sel Yayıncılık, 1997, s. 9.

14) Age. S.74

15) Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, s. 522.

16) Age. s. 522.

17) Age. s. 529.
18) Strabon, *Geographica* XII, 2/3
19) Strabon, *Geographica* XII, 3/36
20) Hıdır Temel ile yapılan görüşme.
21) F.W.Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, Türkçe Enstitüsü Yayınları, 1924.
22) Strabon, *Geographica* XII, 2/6
23) Friedrick Karl Dörner, *Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, TTK Yayınları, 1999.
24) Abalızade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür yayınları, 2008.
25) Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, s. 458.
26) Strabon, *Geographica* XII, 1/65
27) Tahir Harimi Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 1937, s. 87.
28) Charles Texier, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 2. Cilt, s. 363.
29) Birgit Brandau, *Troia/Bir Kent Ve Mitleri Yeni Keşifler*, Arkadaş Yayınları, Ağustos 2002, s. 292.
30) Strabon, *Geographica* XII, 3.
31) Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, 1984, 9. Cilt, s. 115.
32) Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 43.
33) Age. s. 43.
34) Pecis, ed. C. Astruc, W. Conus- Wolska, J. Goillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou and J.Paramelle, *Peter of Sicily, T&M* 4 (1970).
35) James Churchward, *Kayıp Kıta Mu II*, Ege Meta Yayınları, 2000, s. 370.
36) Age. s. 371.
37) Luigi Casciolli, *Mesih Masalı*, Chiviyazıları Yayınevi, 2006, s. 289.
38) Aytunç Altındal, *Yoksul Tanrı*, Alfa Basım Yayım, Mayıs 2005, s. 20.
39) Age. s. 139.
40) Age. s. 139.
41) *Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Şirketi, 2002, s. 1332.
42) Age. s. 1569.
43) Age. s. 1569.

44) Luigi Casciolli, *Mesih Masalı*, Chiviyazıları Yayınevi, 2006, s. 323.

45) Charles Texier, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 3. Cilt, s. 166.

46) Çankırı Ekümenik Hıristiyan Konsili, Kanun No 13.

47) Çankırı Ekümenik Hıristiyan Konsili, Kanun No 17.

48) *Girk Herjuacoc (Sapkınlar Kitabı)*, 1392.

49) Sahapivan Konsili kanun no 14, 19, 20.

50) Sahapivan Konsili kanun no 14 ve 19.

51) Seta B.Dadoyan, *The Fatımıd Armenıans*, Brıll, 1997, s. 20.

52) Age. s. 36.

53) Pecis, ed. C. Astruc, W. Conus- Wolska, J. Goillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou and J.Paramelle, *Peter the Higoumenos, T&M 4* (1970).

54) J. Goillard, *Synodikon, Synodikon of Orthodoxy, T&M 4* 1967, s. 3-67.

55) Pecis, ed. C. Astruc, W. Conus- Wolska, J. Goillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou and J.Paramelle, *Peter of Sicily, T&M 4* (1970).

56) Age.

57) Age.

58) Age.

59) Age.

60) Age.

61) Age.

62) İsmail Kaygusuz, 'Abdal Musa Velayetnamesi ve Kaygusuz Abdal Pendnamesi'ni İçeren Veli Baba Elyazması Üzerinde Kısa Bir Sunuş', http://www.akmagarakoyu.com/akmagara/index.php?option=com_ content&task=view&id=402&Itemid=190

63) Çankırı Ekümenik Hıristiyan Konsili, Kanun No 13.

64) Age. Kanun No 17.

65) Roy Macleod, *İskenderiye Kütüphanesi*, Dost Yayınları, Ocak 2006, s. 53.

66) Age. s. 179.

67) Tımothy Freke/Peter Gandy, *Hermetika Hermes'in Kayıp Sözleri*, Ege Meta Yayınları, 2000, s. 12.

68) Age. s. 14.

69) Age. s. 10.

70) F.W. Hasluck, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşilik*, İstanbul 1995 And Yayınları, s. 24.

71) Age. s. 24.

72) Nazım Hikmet, *Şeyh Bedrettin Destanı.*

73) Age.

74) Age.

75) Age.

76) İsmail Kaygusuz, 'Abdal Musa Velayetnamesi ve Kaygusuz Abdal Pendnamesi'ni İçeren Veli Baba Elyazması Üzerinde Kısa Bir Sunuş', http://www.akmagarakoyu.com/akmagara/index.php?option=com_ content&task=view&id=402&Itemid=190

77) Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Tercüman 1001 Yayınevi, Cilt, s. 428.

78) Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, 1979, Kültür Bakanlığı, Cilt IV, s. 46.

79) Age. Cilt IV, s. 67-68.

80) İsmail Kaygusuz, 'Abdal Musa Velayetnamesi ve Kaygusuz Abdal Pendnamesi'ni İçeren Veli Baba Elyazması Üzerinde Kısa Bir Sunuş', http://www.akmagarakoyu.com/akmagara/index.php?option=com_ content&task=view&id=402&Itemid=190

81) Ahmet Arif, *Hasretinden Prangalar Eskittim.*

KAYNAKÇA

- A. Nevzad Odyakmaz, *Bektaşilik Mevlevilik Masonluk*, Özne Yayınları, Haziran 1999.

- A.Haydar Avcı, Giray Ercenk, Yrd.Doç.Dr. Doğan Kaya, İbrahim Göv, Dr.Ali Selçuk, Doç.Dr. Ahmet Gökbel, İbrahim Bahadır, Can Yoksul, Mehmet Bayrak, Daimi Cengiz, Yrd.Doç.Dr. Sabri Yetkin, Abidin Parıltı, *Halkbilimi*, E Yayınları, Mart 2004.

- A.W. Hesluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, Türkçe Enstitüsü Yayınları, 1924.

- Abalızade Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, Amasya Belediyesi Kültür yayınları, 2008.

- Abdulbaki Gölpınarı, *Alevi Bektaşi Nefesleri*, İnkılap kitapevi.

- Adil Ali Atalay, *Abdal Musa Sultan ve Velâyetnamesi*, Can Yayınları, Ağustos 1997.

- Ahmet Taşğın, *Şeyh Safi Buyruğu*, Piramit Yayıncılık, 2003.

- Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı/Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, Dergah Yayınları, Temmuz 2000.

- Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş, Üçüncü Baskı, Temmuz 2000.

- *Aleviliğin Solmayan Rengi/Tahtacılar,* Yol Bilim Kültür Araştırma

Merk., Ocak-Şubat 2008.

- Ali Aksüt, *Sarı Kız Fatma Ana*, Yön Matbaacılık, Ekim 2005.
- Ali Yıldırım, *Alevi Bektaşi Değişleri*, Uyum Yayıncılık, Haziran 1997.
- Anna Komnena, *Alexıad/Malazgirt'in Sonrası*, İnkılap Yayınları, 1996.
- Aptullah Ziya Kozanoğlu, *Batal Gazi Destanı*, Atlas Kitabevi, 1965.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, K kitaplığı, 2003.
- Aytunç Altındal, *Yoksul Tanrı*, Alfa Basım Yayım, Mayıs 2005.
- Baki Öz, *Alevilik ile İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yayınları, Mart 1997.
- Bar Hebraeus, *Abü'l-Farac Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, Cilt I.
- Bar Hebraeus, *Abü'l-Farac Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, Cilt II.
- Bektaş Ali Temel, *Anadolu Evliyalarından Hubyar Sultan*, Ceylan Matbaası.
- Bilge Umar, *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, 1999.
- Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları.
- Birgit Brandau, *Troia/Bir Kent Ve Mitleri Yeni Keşifler*, Arkadaş Yayınları, Ağustos 2002.
- Bozkurt Fuat, *Buyruk*, Anadolu Matbaası Birinci Baskı İstanbul 1982.
- Burak Eldem, *Fraternıs/kayıp kitaplar, gizli kardeşlik*, İnkılap Yayınları, 2006.
- Charles Texier, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 1. Cilt.
- Charles Texier, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 2. Cilt.
- Charles Texier, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, 3. Cilt.
- Cihangir Gener, *Ezoterik- Batıni Doktrinler Tarihi*, Yurt Kitap-Yayın, Şubat 2007.
- Dmitri Obolensky, *The Bogomils*, Cambridge, 2004.
- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Temmuz 1998, 1. Cilt.
- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Haziran 1999, II. Cilt.

- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Ocak 2000, III. Cilt.

- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Temmuz 2001, IV. Cilt.

- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Nisan 2002, V. Cilt.

- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik, Ardıç Yayınları*, Ağustos 2003, VI. Cilt.

- Doç. Dr. Bedri Noyan Dedebaba, *Bütün Yönleriyle Bektaşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Mayıs 2006, VII. Cilt.

- Dr. Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yayınları, 1998.

- E. J. Davıs, *Anadolu, Anatolica*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2006.

- Eduvards Peters, *Heresy and Authority in Medieval Europe*, University of Pennsylvania Mayıs, 1994.

- Edward Gıbbon, *Bizans*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994, IV. Cilt.

- Edward Gıbbon, *Bizans*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995, V. Cilt.

- Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, Tübitak.

- Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Gizli Tarihi*, Kalkedon Yayınları, Ocak 2008.

- Erdoğan Çınar, *Aleviliğin Kayıp Bin Yılı*, Kalkedon Yayınları, Mayıs 2007.

- Erdoğan Çınar, *Kayıp Bir Alevi Efsanesi*, Kalkedon Yayınları, Nisan 2007.

- Erik Hornung, *Kadim Mısır Ötedünya Kitapları*, Kabalcı Yayınevi, Temmuz 2006.

- Esat Korkmaz, *Hacı Bektaş Veli/Vilayetname*, Can Yayınları.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1966, 1–2. Cilt.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1966, 3-4. Cilt.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1982, 8. Cilt.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1984, 5-6. Cilt.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1984, 9. Cilt.

- Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Üçdal Neşriyat, 1985, 7. Cilt.

- F.W. Hasluck, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik*, İstanbul 1995 And Yayınları.

- F.W.Hasluck, *Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik*, Ant Yayınları, Kasım 1995.

- Friedrick Karl Dörner, *Nemrut Dağı'nın Zirvesinde Tanrıların Tahtları*, TTK Yayınları, 1999.

- Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

- *Girk Herjuacoc (Sapkınlar Kitabı)*, 1392.

- Gürdal Aksoy, *Dersim Alevi Kürt Mitolojisi*, Komal Yayıncılık, Şubat 2006.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *1.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Kalan Basım Yayım, Haziran 2000.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *Alevi Bektaşi Müzik Kültürü*, İmece Kültür Sanatevi, Mayıs 2004.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *Alevilik ve Günümüzdeki Sorunları*, İmece Kültür Sanatevi, Mayıs 2005.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *Anadolu Halk Hareketleri*, İmece Kültür.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *Bütün Yönleriyle Alevilik*, İmece Kültür Sanatevi, Nisan 2004.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *Konferanslar*, İmece Kültür Sanatevi, Temmuz 2005.

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Genel Merkezi, *V. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu*, Temmuz 2004.

- Hasan Kaya, *Bir Başka Gözle Alevilik Kızılbaşlık*, Senfoni Yayınları, Haziran 2003.

- Hastings Yames, *The Encyclopedia of Religion*, Kessinger Publishing, Haziran 2003.

- Hilmi Ziya Ülken, *Anadolu'nun Dini Sosyal Tarihi*, Kalan Yayınları, Mayıs 2003.

- Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, 1979, Kültür Bakanlığı.

- Homeros, İlyada, *Arkadaş Yayınevi*, Ağustos 2004.

- Hüseyin Düzenli, *Anadolu Aleviliği ve Kanlı Aşireti*, Yazıt Yayıncılık, Ocak 2005.

- Hüseyin Düzenli, *Karabel'in Tarihi ve Kanlı Aşireti-II*, Yazıt Yayıncılık, Şubat 2007.

- Hüseyin Gazi Metin, *Alevilik'te Cem*, Uyum Yayıncılık, Temmuz 1997.

- Irene Melıkoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, Haziran 1999.

- Irene Melıkoff, *Uyur İdik Uyardılar*, Cem Yayınevi, Ağustos 1994

- İlhan Akşit, *Işık Ülkesi Likya*, Akşit Yayınları, 2006.

- İlyas Küçükcan, *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*, Gazi Üniv. Türk Kült.ve Bektaşi Veli Araştırma Merkezi, 2004.

- *İslam Ansiklopedisi* III. Cilt.

- İsmail Engin/Havva Engin, *Alevilik*, Kitap Yayınevi, Eylül 2004.

- İsmail Kaygusuz, 'Abdal Musa Velayetnamesi ve Kaygusuz Abdal Pendnamesi'ni İçeren Veli Baba Elyazması Üzerinde Kısa Bir Sunuş', http://www.akmagarakoyu.com/akmagara/index.php?option=com_content&task=view&id=402&Itemid=190

- İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi* 13. 14. 15. Yüzyıl, Saypa Yayın Dağıtım, 1995, 1. Cilt.

- İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi* 16. Yüzyıl, Saypa Yayın Dağıtım, 1995, 2. Cilt.

- İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi* 17. 18. Yüzyıl, Saypa Yaym Dağıtım, 1995, 3. Cilt.

- İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi* 19. Yüzyıl, Saypa Yayın Dağıtım, 1995, 4. Cilt.

- İsmail Özmen, *Alevi-Bektaşi Şiirleri Antolojisi* 20. Yüzyıl, Saypa Yayın Dağıtım, 1995, 5. Cilt.

- İsmail Özmen, *Simgeler Kenti Bektaşilik*, Matsa Basımevi, Ağustos 2000 (birinci ve ikinci baskı).

- J. Goillard, *Synodikon, Synodikon of Orthodoxy, T&M 4,* 1967

- James Churchward, *Batık Kıta Mu'nun Çocukları,* Ege Meta Yayınları, 2000.

- James Churchward, *Kayıp Kıta Mu II*, Ege Meta Yayınları, 2000.

- James Churchward, *Kayıp Kıta' Mu*, Ege Meta Basım Yayım, 2000.

- Jeffreys Elizabeth, *Digenis Akritis: The Grottafevveta and Escorial Versions*, Cambtidge University Press, 1998.

- Jenkins Romilly, *Byzantium*, University of Toronto Pres, 1987.

- Johannes Fnednch, *Kayıp Yazılar Ve Diller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

- John Freely, *Türkiye Uygarlık Rehberi Akdeniz Kıyıları*, Yapı Kredi Yayınları, Haziran 2004.

- Jonathan Sumption, *The Albıgensıan/Crusade*, Faber End Faber, 1999.

- Jones William, *The History of The Christian Church Including The Very Interesting Accoundof The Waldenses and Albigenses*, London, Dördüncü Baskı.

- *Kutsal Kitap* (*Tevrat, Zebur, İncil*), Yeni Yaşam Yayınları, Şubat 2002.

- Lambert Malcolm, *Medieval Heresy*, Blachwell Publishing, 3. Baskı, Ağustos 2002.

- Lambert Malcolm, *The Cathars*, Blackwell Publishing, Haziran 1998.

- Linchen Peter, *The Medieval World*, Routlenge, 1. Basım, Kasım 2001.

- Luigi Casciolli, *Mesih Masalı*, Chiviyazıları Yayınevi, 2006.

- Lütfi Kaleli, *Şah Hatayi ve Pir Sultan,* Alev Yayınları, Temmuz 2006.

- Musa Canpolat, *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Can Matbaacılık, İstanbul 2006.

- Musa Seyirci, *Abdal Musa Sultan*, Der Yayınları, 1999.

- Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitapevi, Şubat 2005.

- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Tercüman 1001 Yayınevi.

- Nazım Hikmet, *Şeyh Bedrettin Destanı.*

- Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, Mozaik Yayınları, Ekim 1995.

- Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*, Mozaik Yayınları, Ekim 1992.

- Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik*, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, Haziran 1990.

- Nejat Birdoğan, *Şah İsmail Hatai*, Kaynak Yayınları, Şubat 2001.

- Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Temmuz 2006.

- *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Bilgi Yayınevi, Haziran 2003.

- *Pecis*, ed. C. Astruc, W. Conus- Wolska, J. Goillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou and J.Paramelle, *Peter the Higoumenos, T&M 4* (1970).

- *Pecis*, ed. C. Astruc, W. Conus- Wolska, J. Goillard, P. Lemerle, D. Papachryssanthou and J.Paramelle, *Peter of Sicily, T&M 4* (1970).

- Piri Er, *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*, Detay Yayıncılık, Aralık 2006.

- Prof. Dr. Mikail Bayram, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum*, NKM Yayınları, Ocak 2008.

- R.I.Moore, *The Bırth Of Popular Heresy*, Toronto, Mart 1995.

- Rene Grousset, *Ermenilerin Tarihi*, Aras Yayıncılık, 2005.

- Riley-Simith Jonathan, *Haçlılar Kimlerdi?*, Bileşim Yayıncılık, Ocak 2005.

- Roy Macleod, *İskenderiye Kütüphanesi*, Dost yayınları, Ocak 2006.

- Saim Savaş, XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik, Vadi Yayınları, Mayıs 2002.

- *Sanatevi*, Haziran 2003.

- Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak, Ocak 2005.

- Sefa Taşkın, *Mysia ve Işık İnsanları*, Sel Yayıncılık, 1997.

- Seta B.Dadoyan, *The Fatımıd Armenıans*, Brıll, 1997.

- Stephen O'shea, *The Perfect Heresy*, Profile Books, 2001.

- Steven Runcıman, *The Medieval Manichee*, 1999.

- Strabon, *Geographica* XII.

- Suraiya Faroqhi, *Anadolu'da Bektaşilik*, Simurg Yayıncılık, 2003

- Şevki Koca/Dursun Gümüşoğlu, *Ahmed Edib Harabi Divanı*, Can Yayınları, Nisan 2003.

- Şevki Koca, *Bektaşilik ve Bektaşi Dergahları*, Cem Vakfı Yayınları, Aralık 2005.

- Tahir Harimi Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, 1937.

- Tımothy Freke/Peter Gandy, *Hermetika Hermes'in Kayıp Sözleri*, Ege Meta Yayınları, 2000.

- Turan Alptekin, *Bir Ene'l-Hak Şiiri Yunus Emre/Aşık Yunus ve Yunusları*, Demos Yayınları, Ekim 2007.

- *Urfalı Mateos Vekayi-Namesi ve Papaz Grigor'un Zeyli,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.

- Vaktidolu, *Alevi Duaları Gülbangları*, Can Yayınları, Ekim 2005

- Vatan Özgül, *Dimetoka'dan Erzincan'a Bir Alevi Aşiret: Balabanlılar*, Pan Yayıncılık, Ağustos 2005.

- Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası-I*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2001.

- Ziya Şakir, *Battal Gazi.*

DİZİN

"Geçmişin Alevileri binlerce yıl sürmüş çilelerin ve yalnızlıkların içine, çölün ortasında kendilerine iktidar arayan, hilafet kavgasına tutuşmuş Bedevi kabilelerinden birinin tarafı oldukları için düşmediler. Eğer mantık süzgecimizi işletmeden, aklımızı bu kadar basit ve temeli olmayan bir kurgunun fasit girdabına kaptıracak olursak, onların büyük acılarını, uzak gurbetlerini, kaçmalarını, göçmelerini, tutkularını, umutlarını, sevdalarını, hasretlerini, kavgalarını, tükenmeyen iradelerini, mazlum direnişlerini, canları pahasına sakladıkları ulu sırlarını, kurdukları cemleri, döndükleri semahları ve Hakk'ın nidası olan deyişlerini hiç anlamamış oluruz."

ERDOĞAN ÇINAR

ALEVİLİĞİN KÖKLERİ

Abdal Musa'nın Sırrı

Helenler, Latinler ve Bizanslılar bu coğrafyayı binlerce yıl boyunca işgalleri altında tuttular. Bu topraklar üzerinde, su kemerleri, köprüler, tiyatrolar, kamu binaları ve mabetler inşa ettiler. Şehirler, saraylar kurdular, saltanatlar sürdüler. At bindiler, kılıç kuşandılar, ordular düzdüler. Geçmişin istilacıları bu topraklar üzerine doğal olarak kendi hayat tarzlarını, kültürlerini ve inançlarını da yaymaya çalıştılar. Ne var ki Anadolu halkı kendisine dışarıdan dayatılan ithal inanç ve kültürleri asla benimsemedi. Binlerce yıl sürmüş istilalarının sonunda Anadolu'nun kültür hayatında onlara ait ne varsa onlarla beraber, geride hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboldu. Anadolu'nun birçok yerinde uzun sürmüş işgallerin fiziki kalıntıları bulunmakla beraber, bugün Anadolu insanının yaşayışında, inancında ve kültüründe Helen, Latin ve Bizans etkisine rastlamak hemen hemen imkânsız gibidir. Şairin dediği gibi, bu toprakların 'nazlı, seher-sabah uykularını' parçalayan istilacılar, bir gölge bile bırakmadan geçip gittiler.

Sel gitti kum kaldı. Luvi kültürü bu coğrafyada on bin yıldır varlığını sürdürüyor. Luviler, bu toprakların sessiz sahipleri ve en eski yerlileri aramızda yaşamaya devam ediyorlar. Luviler'in (Kelimeyi özgün hali ile önündeki 'A'yı düşürmeden telaffuz edecek olursak Aluvilerin) bugün adına Aleviler dediğimiz inanç topluluğunun ataları oldukları, yadsınamaz ve inkâr edilemez bir doğru olarak geleneksel bilgilerimizi alt-üst ediyor, ezberlerimizi zorluyor. Hiçbirimiz doğruları ihmal ederek entelektüel dünyanın içinde yer almaya devam etme ayrıcalığına sahip değiliz. Hiç kimse cebindeki bir avuç çöl kumu ile bu muazzam geçmişin, bu görkemli mirasın üzerini ebediyen örtme becerisini gösteremez. Tarih 'gayri kabil-i rücu' olarak yaşandı ve çok gerilerde kaldı. Zaman tünelinde geçmişe yolculuk yapıp, tarihi olayları geleneksel bilgilerimize uygun olarak yeniden biçimlendirmemiz de mümkün değil.

ISBN 978-605-5679-09-5
9 786055 679095